BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

TILL

FÖRÄNDRADE GRUNDER FÖR FÖRVALTNINGEN AV KRONANS JORDBRUKSDOMÄNER

SAMT TILL

NYA REGLEMENTARISKA BESTÄMMELSER FÖR SAMMA FÖRVALTNING

AVGIVET AV
JÄMLIKT NÅDIGT BEMYNDIGANDE DEN 15 DECEMBER 1914
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2016

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

STOCKHOLM 1922
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
212661

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

TILL

FÖRÄNDRADE GRUNDER FÖR FÖRVALTNINGEN AV KRONANS JORDBRUKSDOMÄNER

SAMT TILL

NYA REGLEMENTARISKA BESTÄMMELSER FÖR SAMMA FÖRVALTNING

AVGIVET AV
JÄMLIKT NÅDIGT BEMYNDIGANDE DEN 15 DECEMBER 1914
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1922
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
212661

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

TILL

FÖRÄNDRADE GRUNDER FÖR FÖRVALTNINGEN AV KRONANS JORDBRUKSDOMÄNER

SAMT TILL

NYA REGLEMENTARISKA BESTÄMMELSER FÖR SAMMA FÖRVALTNING

AVGIVET AV
JÄMLIKT NÅDIGT BEMYNDIGANDE DEN 15 DECEMBER 1914
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1922
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
212661

INNEHÅLL.

Sid.

Skrivelse till statsrådet och chefen för kungl. jordbruksdepartementet 5

Kort redogörelse för de utarrenderade jordbruksdomänernas uppkomst och tidigare förvaltning 9

Redogörelse för nu gällande bestämmelser angående förvaltningen av kronans jordbruksdomäner ävensom för dessa domäners avkastning 33

Redogörelse för av de sakkunniga företagna besiktningsresor 40

Kritik av nu rådande förhållanden rörande förvaltningen av kronans jordbruksdomäner och förslag till missförhållandenas avhjälpande 41

Allmän kritik 41

Förfarandet vid uppskattningsförrättningarna 44

Uppskattningsnämndernas sammansättning och verksamhetsområde 48

Tiden för arrendeuppskattningars hållande 49

Dispositionen av den till de utarrenderade kronoegendomarna hörande skogsmarken . . 49

Betesrätten 51

Optionsrätten 51

Byggnadsskyldigheten 54

Elektrifieringen av de utarrenderade kronodomänerna 57

Odlings- och täckdikningsföretag 58

Jakträtten å de utarrenderade jordbruksdomänerna 58

De utarrenderade kronoegendomarnas brukning och hävd 59

Brandförsäkringen å kronans utarrenderade jordbruksdomäner 60

Sättet för arrendets utgörande 60

Förhållandet mellan kronoarrendatorerna och dem underlydande torpare 61

Speciell motivering för de av de sakkunniga föreslagna nya reglementariska bestämmelserna för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner 62

Organisationen av den lokala domänförvaltningen 63

Förslag till kungörelse angående förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner 64

Förslag till reglementariska bestämmelser för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner . 71

Särskilda yttranden 81

Bilagor 94

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

Den 15 december 1914 uppdrog dåvarande statsrådet och chefen för kungl. jordbruksdepartementet, jämlikt nådigt bemyndigande, åt undertecknade såsom sakkunniga att verkställa utredning och avgiva förslag beträffande de ändringar i gällande bestämmelser angående utarrendering av kronans jordbruksdomäner, som kunde finnas erforderliga eller lämpliga, särskilt i syfte att statens intresse i fråga om avkastningen från dessa domäner måtte bättre än hittills tillgodoses, samt angående vad med denna fråga ägde sammanhang. Åt undertecknad Tamm uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

På grund av dels inom riksdagen väckta motioner dels ock den kännedom i saken herr statsrådet kunnat förskaffa sig bland annat vid granskning av de arrendeuppskattningsinstrument, som bifogats till jordbruksdepartementet inkomna ärenden angående försäljning av kronoegendomar och lägenhetsupplåtelser från dem, ansåge herr statsrådet, att ifrågavarande spörsmål vore förtjänt att underkastas en allsidig, noggrann utredning. I anledning härav anförde herr statsrådet till statsrådsprotokollet den 15 december 1914, att ehuru frågan visserligen torde komma att uppmärksammas såväl av de personer, vilka på grund av riksdagens skrivelse år 1912 erhållit Kungl. Maj:ts uppdrag att utreda frågan om ändrat bokföringssätt beträffande statens domäner, som av dem vilka jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 10 juni 1912 tillkallats såsom sakkunniga för verkställande av utredning om upplåtelse av kronojord till egna hem, det syntes herr statsrådet önskligt, att en särskild utredning i nu förevarande ämne igångsattes, varvid uppenbarligen de personer, som anlitades i sådant syfte, borde äga att i samarbete med dem, som fått sig ovanberörda bägge utredningar anförtrodda, inhämta

kännedom om de vid dessa utredningar införskaffade upplysningar och vunna resultat.

Den sålunda ifrågasatta nya utredningen borde icke begränsas allenast till de i förberörda motioner och utskottsutlåtande framhållna omständigheter utan omfatta i hela dess vidd frågan om utarrendering av kronans jordbruksdomäner samt vad därmed ägde sammanhang.

Herr statsrådet framhöll särskilt, att det syntes herr statsrådet böra tagas i allvarligt övervägande, huruvida icke det nuvarande systemet för nybyggnadsskyldighetens fullgörande genom arrendatorn mot avkortning under en följd av år å arrendeavgiften borde utbytas mot annat system. Vid riksdagen 1913 ifrågasattes i sådant syfte, att sagda skyldighet skulle helt och hållet eller åtminstone i avsevärd utsträckning åläggas arrendatorn. Ett annat sätt vore, att den fullständigt överflyttades å statsverket, som direkt betalade byggnadskostnaden. Nu måste arrendatorn på en gång utbetala denna kostnad, som ofta kunde stiga till ganska betydande belopp, och alltså anskaffa medel härtill samt på sätt och vis vara förlagsgivare åt kronan. Även räntan spelade härvid en roll. Det vore icke uteslutet, att förpliktelsen för arrendatorn att sålunda anskaffa betydliga kapitalbelopp på ett ofördelaktigt sätt inskränkte kretsen av dem, som kunde åtaga sig kronoarrenden, till sådana, som hade större lätthet att insätta kapital. Herr statsrådet erinrade vidare, att förhållandena numera blivit i viss mån olika mot förr därutinnan, att domänstyrelsen blivit ett affärsdrivande verk och att statens samtliga domäner sammanförts till en särskild fond med egna räkenskaper.

En i nära samband härmed stående fråga vore reglerandet av arrendatorns befogenhet att uppföra egna byggnader ävensom tillbyggnader å kronans hus. Att, såsom nu ibland ägde rum, en del av ett hus ägdes av kronan och en annan av arrendatorn, torde ej vara överensstämmande med god ordning. Måhända borde dylika ny- och tillbyggnader alldeles förbjudas, därest de icke skulle tillhöra kronan.

En fråga, som vore av en icke ringa betydelse, vore ordnandet av en verkligt effektiv kontroll å de utarrenderade egendomarnas skötsel, speciellt i fråga om byggnadernas underhåll och föreskrivna arbetens ordentliga utförande inom förelagd tid. Det torde svårligen kunna förnekas, att härutinnan yppat sig ett behov av mer tillfredsställande anordningar än de nuvarande. Huruvida avhjälpandet av denna och övriga anmärkta brister i det nuvarande systemet behövde och borde sträcka sina verkningar så långt som till ändringar i organisationen av den lokala domänförvaltningen, ville herr statsrådet emellertid lämna öppet.

Sedan ovannämnda sakkunniga numera slutfört sina utredningsarbeten och avgivit betänkanden, hava de sakkunniga, som — trots den tidsutdräkt, som

därigenom vållades — ansett sig böra avvakta resultaten av omförmälda utredningar, kunnat återupptaga och avsluta sitt i december 1918 avbrutna arbete. Uti berörda betänkanden har utförligt redogjorts för den tidigare och nuvarande förvaltningen av kronans jordbruksdomäner, varför de sakkunniga endast i korthet behandla dessa ämnen, ehuru de varit föremål för en betydande del av de sakkunnigas överläggningar. För vinnande av effektiv kontroll å de utarrenderade egendomarnas skötsel hava de sakkunniga ansett önskvärt, att vissa ändringar företoges beträffande organisationen av den lokala domänförvaltningen, och hava i anslutning till det av skogsbokföringssakkunniga framlagda förslaget velat förorda det tidigare framkomna förslaget angående inrättande av särskilda s. k. distriktsstyrelser för förvaltningen av kronans domäner.

Dessutom hava de sakkunniga utarbetat förslag dels till förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner dels ock till nya reglementariska bestämmelser för förvaltningen av samma domäner, till grund för vilka sistnämnda bestämmelser legat det till de sakkunniga överlämnade, av domänstyrelsen den 30 december 1910 upprättade förslaget till förändrade reglementariska bestämmelser för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner.

De sakkunniga, vilka den 16 augusti 1915 hade sitt första sammanträde, hava sammanträtt den 6—13 september, den 4—9 oktober, den 1—11 november och den 2—13 december 1915, den 20 november och den 4—14 december 1916, den 6 september och den 16—18 oktober 1918, den 26—30 september samt den 28—29 oktober 1921, varjämte åt undertecknade Tamm och Söderlind lämnats i uppdrag att vid skilda tillfällen redigera uppgjorda förslag.

Jämlikt nådigt medgivande hava de sakkunniga företagit besök på åtskilliga kronoegendomar inom Östergötlands, Kristianstads, Malmöhus, Skaraborgs, Älvsborgs, Värmlands, Stockholms, Uppsala och Västmanlands län, varvid inom de två sistnämnda länen jämväl ett antal Uppsala universitet tillhöriga egendomar besökts.

För fullgörande av sitt uppdrag hava de sakkunniga ansett det nödvändigt att verkställa vissa statistiska undersökningar och har i sådant ändamål hjälp påkallats av Kungl. Maj:ts befallningshavande i de olika länen för infordrande av vissa uppgifter angående dels kronans jordbruksdomäner och dels domänintendenternas arbetsbörda.

Till de sakkunniga hava remitterats åtskilliga ärenden, vari de sakkunniga avgivit särskilda utlåtanden.

Såsom de sakkunnigas sekreterare har tjänstgjort förre registratorn vid justitieombudsmansexpeditionen jur. kand. J. Söderhjelm.

Med återställande av de till de sakkunniga överlämnade handlingar, vilka icke höra till redan besvarade remisser, få de sakkunniga vördsamt överlämna sitt betänkande, varvid fogats särskilda yttranden avseende olika delar av betänkandet.

Stockholm den 29 oktober 1921.

GÖSTA TAMM.

R. CARLSON.

GUNNAR SÖDERLIND.

O. NILSSON.

A. R. THALÉN.

Julius Söderhjelm.

De utarrenderade jordbruksdomänernas uppkomst och tidigare förvaltning.

Angående uppkomsten av de första kronodomänerna saknar man full visshet. Förutom det s. k. Uppsala öd, som utgjordes av ett flertal egendomar spridda i olika delar av landet och ställda under sveakonungens vårdnad, ägde kronan i äldre tider även annan fast egendom. I landslagens konungabalk heter det nämligen angående dessa gods, att de voro »swå gamblo Kronene goods att ingen minnis eller aff sanne saghu weet huru thet först under Kronona kom». Inkomsterna av kronogodsen voro anslagna till avgudaoffren och konungens hovhållning, varjämte konungen därmed skulle bestrida kostnaderna för rikets försvarsväsende. Uti Uppsala öds godsen igenfinna vi ett flertal av de nuvarande kungsgårdarna och kungsladugårdarna.

Kronans fasta egendom tillväxte hastigt. Detta skedde på flera sätt dels genom uppodlingar, dels genom danaarv, dels genom sakfall, dels i ersättning för böter, dels genom införlivande av kungl. släktgods, dels genom köp och förpantningar, dels genom digerdöden, dels genom ödesmål, skattevrak och förmedlingar, dels genom fredsfördrag, dels genom reduktioner dels ock genom donationer till kronan. — Den fasta egendomen består, sedan staten tillhöriga skogar undantagits, ej blott av till jordbruk lämplig mark, utan även av ängar, fisken, kvarnar, broar m. m. I äldsta tider disponerade konungen själv kronans fasta egendom. Genom förläningsväsendets uppkomst och utveckling frånhändes under 1500- och 1600-talen kronan en mängd hemman och gårdar. Flertalet av dessa återvanns dock till staten under Karl XI:s tid, men genom indelningsverkets genomförande ävensom genom den på 1600-talet genomförda organisationen av statsförvaltningen i allmänhet undandrogos de flesta kronogodsen kronans omedelbara disposition och användes desamma till boställen eller anslogos de till allmänna inrättningar, till bergverk och till städer, varjämte en del hemman upplåtos under ständig besittningsrätt till enskilda. — Till de under kronans omedelbara disposition stående godsen hörde främst kungsgårdarna och kungsladugårdarna, men även andra mindre kronolägenheter, vartill räknades fisken, kvarnar m. m. Genom nådiga breven den 20 februari 1805 och den 4 oktober 1806 förordnades angående vissa militieboställens bortarrendering genom statsverkets försorg, och vid 1809—10 års riksdag indrogos de s. k. hovstallängarna under kronans omedelbara disposition. År 1817 meddelades förordnande om huru förfaras skulle vid de indragna s. k. kronofribetenas utarrendering. Den 25 november 1851 utfärdades kungörelse, varigenom de till jägeristaten upplåtna boställena indrogos. Samma år indrogos även några kompanichefsboställen och ett kompaniskrivarboställe. Genom cirkulärbrev den 13 november 1863 vidtogos åtgärder för indragning av samtliga kronofogde-, häradsskrivar- och länsmansboställen och den 14 mars 1876 förordnades om indragning av alla till häradshövdingar anslagna boställen. Vid sistnämnda års riksdag beslöts jämväl, att de till hospitalen hörande fastigheterna skulle med ett par undantag indragas mot kontanta anslag. År 1878 beslöts indragning av landssekreterarnas och landskamrerarnas boställen och löningsjordar ävensom av återstående landstatsboställen.

Genom nådigt brev den 19 november 1880 förordnades slutligen, att vården och

inseendet över de hemman och lägenheter, som blivit donerade till Vadstena krigsmanshuskassa eller på annan grund vore samma kassa tillhöriga, skulle besörjas av kammarkollegium.

Genom försäljning har staten dock avhänt sig kronogods. Förordningar härom från senare tider hava vi av år 1851, 1874, 1879, 1885, 1887, 1891, 1893, 1896, 1902 och 1913.

Kronans jordbruksdomäner, vilka efter antalet av domänstyrelsen utfärdade arrendekontrakt vid 1916 års ingång uppgingo till ett antal av 1,901, äro av rätt skiftande karaktär. Förutom egentliga jordbruksdomäner, varmed torde förstås egendomar, försedda med för jordbruk avsedda, kronan tillhöriga byggnader, förekomma nämligen sådana, som sakna dylika åbyggnader. Till förstnämnda slag höra de gamla kungsgårdarna och kungsladugårdarna, militie- och civilboställen, löningsjordar, hospitalshemman m. fl. Till sistnämnda slag höra de ofta genom ägostyckning uppkomna marker, skiften, tomter och holmar samt framför allt flertalet av de s. k. kungs-, krono-, och stallängar, uppgående till 85 stycken. Dessa äro i de flesta fall utarrenderade till kringboende jordägare, men stundom låter arrendatorn själv å dem uppföra nödiga byggnader och brukar dem självständigt. Fall förefinnas, då sådana egendomar upplåtits till industriell verksamhet. Hit räknas vidare 3 bostads- eller värdshuslägenheter, 17 lax-, ål- och andra fisken, 11 kvarnar och sågar, 2 vattenfall och vattenverk samt Falkenbergs brotull.

Angående jordbruksdomänernas fördelning på de olika länen hänvisas till följande tabell:

Stockholms	län	103
Uppsala	»	126
Södermanlands	»	113
Östergötlands	»	203
Jönköpings	»	143
Kronobergs	»	70
Kalmar	»	80
Gottlands	»	9
Blekinge	»	28
Kristianstads	»	129
Malmöhus	»	217
Hallands	»	32
Göteborgs och Bohus	»	112
Älvsborgs	»	85
Skaraborgs	»	207
Värmlands	»	30
Örebro	»	69
Västmanlands	»	100
Kopparbergs	»	8
Gävleborgs	»	21
Västernorrlands	»	1
Jämtlands	»	7
Västerbottens	»	6
Norrbottens	»	2
	Summa	1,901.

Fördelade i olika ägoslag utgjordes dessa domäner av inom:

Län	Tomt och åker		Ängs- och odlingsmark		Skogs- och hagmark		Impediment		Summa	
	har	ar	har	ar	har	ar	har	ar	har	ar
Stockholms	3,444	92	503	89	2,167	23	158	72	6,274	76
Uppsala	3,265	74	769	04	2,626	88	96	96	6,758	62
Södermanlands	6,372	04	531	83	5,682	36	179	16	12,765	39
Östergötlands	8,381	99	1,652	90	5,302	97	435	03	15,781	16
Jönköpings	3,255	72	4,163	96	6,562	97	1,001	29	14,983	94
Kronobergs	1,377	33	1,908	18	3,499	26	133	87	6,918	64
Kalmar	4,528	69	1,614	28	5,762	47	329	38	12,234	82
Gottlands	354	87	312	53	608	48	40	66	1,316	54
Blekinge	185	55	83	04	518	71	8	12	795	42
Kristianstads	7,352	92	1,490	66	3,694	06	326	18	12,863	82
Malmöhus	10,520	87	1,672	40	428	51	127	95	13,428	41
Hallands	1,988	54	267	64	474	86	92	67	2,823	71
Göteborgs och Bohus	3,842	03	758	39	4,242	10	215	17	9,057	69
Älvsborgs	4,117	45	982	45	4,513	20	313	—	9,926	10
Skaraborgs	13,458	27	2,381	09	6,015	74	579	86	22,434	96
Värmlands	1,935	59	493	66	1,221	94	88	78	3,739	97
Örebro	3,171	43	795	32	2,070	31	104	61	6,141	67
Västmanlands	5,125	95	951	07	2,926	06	296	54	9,299	62
Kopparbergs	523	75	183	09	868	97	21	—	1,597	81
Gävleborgs	135	28	69	89	43	04	—	61	248	82
Västernorrlands	9	67	—	—	—	—	—	02	9	69
Jämtlands	196	26	121	81	677	89	15	88	1,011	84
Västerbottens	39	43	23	10	173	77	—	07	236	37
Norrbottens	—	—	1	13	13	68	—	—	14	81
Summa	83,584	29	21,731	35	60,095	46	4,565	53	169,976	63

Uppgift saknas å fördelningen i ägoslag å ett område av Kungsbro och Björkö i Östergötlands län med en areal av 8 hektar 27 ar samt å 33 hemman och lägenheter i Malmöhus län med en sammanlagd areal av 678 hektar 68 ar.

Beträffande själva förvaltningen av kronans fasta egendom så disponerades densamma i äldre tider av Konungen på sätt honom bäst syntes och brukades antingen av Konungen själv genom fogdar eller av Konungens förtroendemän i form av »förläning på räkenskap.» Den värdefullaste delen av kronans fasta egendom utgjordes

av kungsgårdarna och de till desamma lagda ladugårdarna. De förstnämndas antal uppgick på 1500-talet till omkring 100 och representerade ett avsevärt kapital.

Under Gustaf Vasas och de följande vasakungarnas tid ordnades förvaltningen av de direkt under konungen stående kronogodsen genom ett flertal mycket detaljerade instruktioner för fogdarna. Emellertid visade sig detta förvaltningssätt bliva alltför kostsamt, och i följd härav förordnade Johan III år 1575, att kronans gårdar skulle upplåtas på arrende. Detta försök tyckes dock icke hava lett till önskat resultat, ty redan år 1580 påbjöds, att kungsgårdarna skulle »återupprättas». Man återgick till det gamla förvaltningssättet med fogdar, men dels genom att inskränka tjänarnas antal och dels genom att vidtaga inskränkningar i deras villkor sökte man nedbringa utgifterna i största möjliga mån, så att kronogodsen skulle lämna åtminstone något överskott. Egendomarna blevo emellertid lidande därpå. År 1591 fann konungen på den utvägen, att på allmogen överflytta arbetet med kungsgårdarnas brukande genom att ålägga bönderna dagsverksskyldighet under kronans gårdar. Trots denna anordning lämnade kronogodsen dock alltför ringa avkastning.

Under Gustaf II Adolfs regering organiserades bl. a. rikets drätsel. Genom kammarordningen den 14 oktober 1618 förordnades, att skattkammaren skulle utarrendera de kronans egendomar, som voro föga inbringande eller varifrån inkomsterna voro osäkra, till säkra personer, som årligen skulle betala till staten en bestämd summa i penningar, varjämte dessa personer skulle åläggas att ställa säkerhet för arrendet. I överensstämmelse härmed utarrenderades största delen av de kungsgårdar kronan disponerade, antingen ensamma eller i förening med skatteuppbörden från visst område. Arrendetiden bestämdes i allmänhet till ett eller två år, men förlängdes ofta. Uti arrendena ingick merendels ett betydande inventarium av husgeråd, boskap, hö och halm m. m. Arrendatorn ålåg att väl underhålla den egendom såväl fast som lös, som åt honom upplåtits, ävensom att vid avträdandet återlämna densamma i fullgott skick. Endast i händelse av särskilda olycksfall, tillkomna utan arrendatorns förvållande, fritogs han därifrån. Arrendatorerna åtnjöto i allmänhet vissa förmåner från resp. härad. Stundom medgavs dem även s. k. optionsrätt. Sålunda stadgades uti ett med arrendatorn av Stockholms ladugård träffat avtal bl. a. följande: »Der oss ock behager ladugården lengre umbäre och arrendatorn begäre honom på längre tidh arrendere och behålle, då wele wij honom den för allom androm nådigst unna och efterlåtha, efter som wij derom kunne förenes».

Karl XI:s vittomfattande organisationsarbete omfattade även förvaltningen av kronans fasta egendom. Genom de under hans tid företagna reduktionerna återvunnos åt kronan ej mindre än 53 kungsgårdar. De kungsgårdar och kungsladugårdar, vilka ej anslogos till indelningsverket, upplåtos antingen på ständigt arrende mot en viss årlig arrendesumma eller ock utarrenderades de åt den högstbjudande på offentlig auktion för viss tid, oftast 6 till 10 år. Optionsrätt medgavs nu mera allmänt. I då utfärdade arrendekontrakt intogs nämligen den bestämmelsen, att arrendatorn vid arrendets slut skulle »förbliva närmast arrendet, om han ville giva så mycket som andra då skäligen kunde komma att bjuda». Genom nådigt brev den 8 oktober 1689 stadgades beträffande kronogodsen i Estland, Livland och Ingermanland, att de arrendatorer, som ordentligt erlagt arrendeavgifterna under arrendetiden och vid utgången därav befunnos hava väl skött egendomarna, icke skulle drivas från arrendet endast därför att en annan bjöde något högre arrendebelopp.

Vid riksdagen 1726—27 föreslogs dels försäljning av kronodomänerna till ett pris motsvarande sex gånger räntan å egendomarnas taxeringsvärde, dels ock att

anordna ett lotteri på alla kronogodsen för att med de influtna medlen betala kronans skulder. Ständerna beslöto emellertid vid sistnämnda riksdag endast, att de kungs- och kungsladugårdar, som icke blivit skatteköpta eller upplåtna på ständigt arrende, skulle skattläggas och sedan utarrenderas under hand för kronans räkning. — Genom nådigt brev den 3 april 1728 bestämdes, att arrendet skulle utgöras av den kungsgårdarna åsatta jordeboks- och mantalsräntan efter kronovärdi med en fjärdedels förhöjning därutöver för förvandlingen samt att säterifriheten jämväl skulle beräknas till en fjärdedel av räntan. Av det belopp, vartill säterifriheten sålunda uppskattades, skulle dock endast hälften tillfalla kronan; återstoden lämnades arrendatorn till husens underhållande, så framt ej betydligare nybyggnad tarvades, då arrendatorn kunde helt och hållet befrias från utgivande av berörda belopp under vissa år. Allmogen, som av ålder utgjort dagsverken till kungsgårdarnas bruk och skötsel, skulle därmed fortfara, dock med vissa inskränkningar. Arrendatorn skulle betala dubbla värdet efter kronovärdi för dessa dagsverken. Arrendetiden bestämdes till 10 eller 12 år, men utsträcktes år 1739 till 12 och 15 år. I enlighet med tidens ekonomiska principer ålades arrendatorerna därjämte att å kungsgårdarna anlägga schäferier med visst antal djur. Emellertid visade det sig, att kronan genom detta sätt att utarrendera sina domäner ävensom på grund av penningvärdets fall förlorade ungefär fem åttondelar av vad egendomarna rätteligen borde lämna i avkastning. I följd härav beslöts vid riksdagen 1746—47 att hos Kungl. Maj:t göra framställning om ändringar i gällande stadganden i hithörande ämnen.

Genom nådigt brev den 12 april 1748 bestämdes, att de kungsgårdar, som voro eller blevo lediga, skulle, så framt de icke voro vissa bruk eller bergverk anslagna, bortarrenderas genom auktion mot högsta årliga arrende. Till grund för arrendesumman skulle tagas kungsgårdens ränta, beräknad efter 5 daler silvermynt tunna för spannmålen, 1735 års ständiga markegång på persedlarna och viss tiondesättning för kronotionden. För de kungsgårdarna underlydande bondehemmanen skulle räntorna betalas efter årlig markegång. Beträffande de mindre gårdarna skulle desamma fortfarande upplåtas emot räntans utgörande. För att egga arrendatorerna att vidtaga förbättringar å egendomarna bestämdes, att arrendetiden kunde utsträckas till 50 år samt att den icke finge sättas kortare än 12 à 15 år. Dessutom meddelades bestämmelser angående arrendatorn åliggande skyldighet rörande egendomens brukning och hävd ävensom angående honom åliggande byggnadsskyldighet. Till upphjälpande av kreatursraserna skulle vid kungsgårdarna anläggas antingen schäferi, stuteri eller holländeri. Vilketdera slaget arrendatorn skulle underhålla, ägde han att efter omständigheterna bestämma vid auktionen i samråd med vederbörande kronans representant. Uti arrendeupplåtelserna ingingo även de vid kungsgårdarna befintliga, kronan tillhöriga kreatur och redskap. Arrendatorn ålades blott att till sin efterträdare avlämna desamma i lika gott stånd, som han mottagit dem. För att utröna, huru arrendatorerna fullgjorde dem enligt kontrakten åliggande skyldigheter, stadgades slutligen, att ekonomiska besiktningar och syner skulle hållas å kungsgårdarna.

Dessa nya bestämmelser medförde visserligen ökade arrenden, men fullt tillfredsställande voro de ej. Redan år 1751 omarbetades bestämmelserna om arrendatorernas skyldighet att hålla schäferier, och vid riksdagen 1755—56 framkom åter förslag, att kronan borde försälja sin fasta egendom. Ståndernas beslut vid denna riksdag inskränkte sig dock till att föreslå Kungl. Maj:t att utfärda strängare bestämmelser angående schäferierna. Vid 1760—62 års riksdag upptogs ånyo frågan om kronoegendomarnas disponerande, och beslöts då, att de arrendelediga kungsgårdarna skulle få

behållas av sina innehavare mot den gamla arrendeavgiften, beräknad efter årlig markegång och ökad med en fjärdedel. Dock rådde fortfarande missnöje med förvaltningen av kronoegendomarna.

Vid en av 1765 års ständer genom deputerade å dessa egendomar företagen besiktning befanns, att missförhållanden rådde i flera hänseenden å kronodomänerna. Så t. ex. hade en del kungsgårdar satts under perpetuellt arrende, andra åter utarrenderats för en viss summa i ett för allt, några efter 1735 års ständiga och andra däremot efter årlig markegång. I enlighet med ständernas tillstyrkande förordnade Kungl. Maj:t genom nådig skrivelse till kammarkollegium den 13 augusti 1766, att Kungl. Maj:t för bevarande av Hans Kungl. Maj:ts och kronans höga rätt och förmån vid kungsgårdarnas förarrenderande samt en likhets erhållande härutinnan undersåtarne emellan funnit för gott vidtaga vissa förändringar i då gällande grunder beträffande utarrenderingen av sistberörda kronoegendomar. De kungsgårdar, som stodo under överintendentsämbetets vårdnad, undantogos från de nya bestämmelsernas tillämpningsområde. Beträffande förpantade kungsgårdar och deras förvaltning hade särskilda bestämmelser utfärdats. Angående under kungsgårdarna varande krogar skulle förfaras efter allmänna författningarna och ingen åtskillnad härutinnan göras.

1766 års författning stadgade i huvudsak följande:

Alla kungsgårdar såväl större som mindre skulle utarrenderas genom auktion. Inga arrenden finge sättas på längre tid än 15 år, efter vilken tids förlopp ny städja skulle erläggas. Dåvarande innehavare av kungsgårdsarrenden bibehöllos vid sina kontrakt i endast 15 år, räknat från nästa fardag, även om de innehade perpetuellt arrende; innehade de arrende på viss tid, av vilken återstode längre tid än 15 år, inskränktes arrendetiden likaledes att omfatta blott de närmaste 15 åren, i båda fallen under förutsättning att arrendatorerna fullgjort sina skyldigheter med avseende på arrendet. Hela jordeboksräntan skulle för framtiden betalas efter årlig markegång. Angående sådana kungsgårdar och andra kronolägenheter, vilka blivit skatteköpta, stadgades, att de skulle mot köpeskillingens återställande återfalla till kronan, varvid innehavaren dock berättigades till besittningsrätt i 15 år från immissions datum. — Angående själva förfarandet vid utarrenderingen bestämdes, att när en kungsgård blev arrendeledig, skulle syn genast hållas å densamma och städjan på offentlig auktion överlämnas till den mestbjudande, under villkor att hela jordeboks- och mantalsräntan betalades efter markegång. Den, som bjöd högsta städjan, vilken skulle erläggas en gång för alla för hela arrendetiden, ålåg det att genast på auktionsstället förete borgen för städjesumman av tvenne bofasta män. Städjan skulle erläggas vid tillträdet av arrendet. Den nye arrendatorn var även skyldig att ställa laga borgen för egendomens lagliga hävdande och all den skada, som han mot lagen skulle kunna tillfoga densamma. Sistnämnda borgen skulle förnyas vart sjätte år vid då hållen laga syn. Vederbörande landshövding ålåge att låta anställa auktion ett år före arrendetidens slut eller arrendets upphörande, sedan kungörelse därom tre månader förut upplästs från predikstolarna och intagits i posttidningarna. Kungörelserna skulle jämväl innehålla uppgift om de förmåner, som medföljde arrendet, och de övriga underrättelser, som kunde tjäna till upplysning. Landshövdingen ålåg, att genast underrätta kammarkollegium, dels om de kungsgårdar, som voro eller framdeles bleve till arrende lediga, dels om tiden för deras utarrenderande ånyo genom auktion, dels ock om resultatet av sålunda hållen auktion.

Angående odisponerade kronolägenheter, ängar, holmar och utbeten, djurgårdar m. m. stadgades, att då desamma blevo lediga, skulle de utarrenderas »efter högsta

budet på auktion, högst till 6 år emot prenumeration förut av vart års arrendesumma». I övriga fall skulle arrendebeloppet betalas på så sätt, att jordeboksräntan prenumererades i mars månad och differensen efter markegången vid samma tid året därefter. — Arrendevillkoren fixerades närmare uti särskilt kontrakt. Vid alla utarrenderingar gällde, att arrendatorn ägde nyttja och efter lag och författningar hävda skog, åker och äng, men att han icke finge avverka skog till avsalu samt att arrendatorn ägde rätt att nyttja de kreatur och redskap, vilka han såsom ständigt inventarium emottagit, men att han vid frånträdandet av arrendet skulle avlämna, vad han mottagit av lösören till sin efterträdare i lika gott stånd, som han mottagit dem. Vissa kungsgårdar bibehölles vid dem av ålder tillerkänd rätt till dagsverken av intill kungsgården boende allmoge, nämligen dels de kungsgårdar, som framdeles kunde komma att disponeras för hovets eller kronans omedelbara behov, dels ock de kungsgårdar, för vilka arrendekontrakt redan slutits och därvid bestämts angående ränta efter markegång.

Författningen innehöll även, förutom bestämmelser angående den arrendatorn åliggande byggnadsskyldigheten, bland annat, detaljerade bestämmelser om tillsynen å kronoegendomarna. I detta hänseende stadgades, att ekonomisk besiktning skulle hållas vart tredje år av kronobetjäningen och laga syn vart sjätte år i landshövdingens eller hans ombuds närvaro. Angående laga av- och tillträdessyn skulle gälla, vad förut varit stadgat. Beträffande kostnaden för syn bestämdes i likhet med vad som gällde för syner på militieboställena. Det ålåg landshövdingen såsom ämbetsplikt att noga övervaka kungsgårdarnas skötsel. Anmälde någon för landshövdingen, att en kungsgårdsarrendator brutit mot sitt kontrakt, skulle genast förordnas om ekonomisk besiktnings hållande, och om därvid visade sig behov av syn av domaren, skulle landshövdingen omedelbart föranstalta därom, så att utan uppskov skulle kunna utrönas, om arrendatorn förverkat sitt arrende eller ej. Till förebyggande av missbruk stadgades, att den, som ohemult angåve, skulle svara för därigenom uppkommen olägenhet och kostnad. Vad synerätten anginge, ålåg densamma att efter ed och samvete noga granska såväl gårdens hävd och byggnad som »alle befintliga härligheter» samt att utlåta sig ej mindre om överbyggnad än om bristfälligheter och däröver meddela utslag. Dessutom skulle synerätten undersöka, om den avel, som arrendatorn åtagit sig hålla, kunde trivas å kungsgården ävensom huruvida arrendatorn fullgjort sitt åliggande härvidlag. Befanns en kungsgård mindre lämplig för det slags djur arrendatorn enligt kontrakt höll, skulle synerätten genom utslag bestämma, vilka slags djur vare sig »får, stuteri, holländeri eller kamelbockar» och huru många gården utan skada för andra nödiga kreatur kunde och borde föda, vilket utslag skulle av landshövdingen insändas till kammarkollegium, som efter granskning sedermera skulle överlämna detsamma till Kungl. Maj:t för omprövning och stadfästelse. För den händelse en arrendator vid syn icke befunnes hava fullgjort sina åligganden, förklarades han genast förlustig sin rättighet till arrende och ålades att vid nästa midfasta avträda gården. Den med synerättens utslag missnöjde ägde att inom en månad ingiva besvär till landshövdingen, som över besvären hörde vederbörande, varefter landshövdingen skulle till kammarkollegium insända handlingarna i ärendet jämte eget utlåtande likaledes inom en månad. Vid ansvars påföljd skulle därefter besvärsmålet inom två månader vara av kollegium avgjort.

1766 års författning väckte en storm av ovilja, och vid närmast följande riksdag anfördes besvär och klagomål. Orsakerna härtill voro flerfaldiga. Så t. ex. hade åtskilliga fastigheter, som aldrig varit kungsgårdar, utan vidare räknats såsom sådana

och indragits till kronan mot 15 års besittningsrätt; beträffande vissa kungsgårdar åter, vilka varit upplåtna åt enskilda personer mot vissa prestationers utgörande, bestämdes utan hänsyn till vad upprättade kontrakt kunde innehålla, att de finge innehavas under 15 år mot räntans betalande efter markegång, varefter de skulle återfalla till kronan. På framställning av ständerna förordnade Kungl. Maj:t genom nådigt brev den 13 mars 1770, att kammarkollegium skulle äga att i varje särskilt fall besluta om arrendatorernas återinsättande i deras forna eller på avtal grundade rättigheter. Dessutom medgåvo ständerna i vissa fall frikallelse från vissa bestämmelser, som vid 1765—66 års riksdag fastslagits beträffande åtskilliga arrendatorer, vilka vid den förut nämnda, av ständerna föranstaltade besiktningen befunnits hava eftersatt sina skyldigheter.

Genom statsvälvningen år 1772 återvann konungamakten bland annat förfoganderätten över kronans fasta egendom. I nådigt brev den 7 oktober 1772 anmodades kammarkollegium att avgiva berättelse om det tillstånd, vari domänerna befunnit sig vid tiden för det nya statsskickets införande. En sådan berättelse utarbetades också, men blev ej i tryck tillgänglig förrän år 1776. Dessförinnan hade kammarkollegium redan vid 1769 års riksdag framhållit det såsom mera överensstämmande med rikets hushållning, att den uti 1766 års författning till 15 år fixerade arrendetiden utsträcktes till 25 år. Beträffande åter de smärre kronolägenheterna och kronofiskena föreslog kammarkollegium, att, när auktion anställdes för utarrendering av desamma, det försöksvis borde tillåtas, att anbud avgåves för längre eller kortare tid, 6 till och med 10 år, varvid skulle visa sig, vilket som bleve för kronan förmånligast. Jämväl vid 1770 års riksdag väcktes förslag angående ändring av bland annat den till 15 år fastslagna arrendetiden, i ändamål att densamma måtte förlängas. Ständerna lämnade dock ej sitt bifall härtill. Rörande de perpetuella arrendena stadgades i ett nådigt brev den 21 januari 1781, att sådana icke kunde medgivas »såsom stridande emot Sveriges lag, kronans äganderätt och naturen av en inabalienabel egendom». Vid slutet av 1780-talet framkommo åter yrkanden om utsträckning av arrendetiden. I skrivelse den 5 november 1787 framhöll kammarkollegium nödvändigheten av att särskilt beträffande kronofiskena arrendetiden förlängdes från 6 till högst 15 år allt efter omständigheterna. Kammarkollegium anförde bland annat, att »omtänksamma arrendatorer under en längre arrendetid kunde göra sådana förbättringar, som, då de bidroge att öka deras egna inkomster, jämväl skulle göra själva lägenheterna nyttigare och indräktigare». Kungl. Maj:t godkände även den 8 januari 1788 detta förslag.

Ehuru 1766 års författning i huvudsak var gällande, funnos dock en hel del arrenden grundade på 1728 och 1748 års författningar. Dessa sistnämnda arrenden voro i allmänhet för låga, varigenom kronan förorsakades förlust. När därför ständerna vid 1789 års riksdag skulle åtaga sig en betydande bevillning till fortsättande av kriget i Finland, fann man på den utvägen att i form av bevillning öka vissa arrendatorers enligt kontrakt bestämda arrenden. Detta skedde genom att ändra 10 § i då gällande bevillningsförordning, som efter ändringen erhöll följande lydelse:

»1:o) De arrendatorer av kungs- och ladugårdar, som komma att erlägga räntan med förvandling efter årlig markegång, böra därför erlägga den åboavgift, som faller på kronohemman i allmänhet (2 Riksdaler specie per helt mantal), dock att de kungsgårdar i varje ort, som äro kända för synnerlig indräkt och förmånligt arrende, erlägga denna åboavgift efter deras oförmedlade hemmantal, men om några skulle givas som betala penningarrende utan förvandling efter förra contrakter, så erlägga de 40

procent av arrendesumman, årligen, men för dem av dylik beskaffenhet, som genom auktion under arrende blivit upplåtne, betalas 4 procent av arrendesumman.

2:o) Innehavare och arrendatorer av kronoqvarnar och lax- samt ålfiskerier, som bibehållas vid gamla arrenden, erlägga 28 procent af räntan, och det efter markegången räknat, så vida räntan finnes i någon persedel uti jordeboken uppförd, men för dem som i senare tider genom auktioner blivit bortarrenderade betalas 4 procent af arrendesumman. Innehavare af strömmar och andra fiskerier samt flera dylika lägenheter betala 20 procent af räntan efter markegången.»

Gustaf IV Adolfs förmyndarregering iakttog ej kronans bästa vid skötseln av kronodomänerna, ty i stället för att tillämpa gällande grunder (1766 års) för utarrendering lämnades en del arrendatorer förlängning på visst antal år av för dem gällande kontrakt s. k. »survivance». Ibland lämnades sådan survivans till andra personer än förutvarande kronoarrendatorer, d. v. s. ett slags förläningar i form av upplåtelse av nyttjanderätt till kronans fasta egendom. Genom detta förvaltningssätt minskades kronans inkomster avsevärt. Detta väckte naturligtvis missnöje och såsom en följd därav kan antecknas, att Kungl. Maj:t på förslag av statsberedningen den 6 februari 1798 förordnade, att kammarkollegium ej finge utfärda arrendekontrakt och meddela immission i lediga blivande kungs- och kungsladugårdar med andra villkor än Kungl. Maj:t framdeles komme att fastställa.

Genom nådigt brev den 27 april 1799 och kungörelse den 17 december samma år förordnades angående nya grunder för kronoegendomarnas utarrendering, varigenom »den allmänna hushållningen skulle bättre befrämjas och statsinkomsterna förmeras». Enligt dessa grunder bestämdes arrendetiden till 30 år. För varje kungsgård skulle allt efter dess storlek ett visst tunntal spannmål bestämmas »såsom fast och orygglig arrende-avgift» levereras antingen in natura eller betalas med penningar efter markegången. Däremot skulle fördelen av kungsgårdens ladugård samt alla andra under arrendena inbegripna förmåner ställas under aktion för avgift i penningar. Spannmålsavgiften skulle beräknas efter tunnlandet av varje kungsgårds öppna åkerjord och sättas till en tunna av gårdens hela eller två tunnor av den årligen besådda jorden, hälften råg och hälften korn, för dem av dessa gårdar, som voro belägna i Stockholms, Uppsala, Nyköpings, Västerås, Linköpings, Åbo och Kalmar län, men i övriga provinser till $^3/_4$ tunna av gårdens hela eller $1\,^1/_2$ av dess årliga sädesjord, allt räknat efter geometriska tunnland, och efter halva åkerjorden vid varje kungsgård, änskönt den efter ortens sedvana till mer än hälften årligen skulle besås, samt att till utrönande av rätta beloppet av varje gårds öppna åker, som skulle ligga till grund för denna taxering, behörig undersökning därom genast skulle anställas å de kungsgårdar, som redan vore eller under det löpande och de nästföljande åren bleve lediga till nya arrenden samt för de övriga alltid 2 à 3 år, innan ett kronoarrende upphörde. Spannmålsarrendet skulle på lika sätt uträknas för de hemman och lägenheter, över vilka arrendatorn ägde lika fri disposition som över kungsgården; för övriga under arrendet lydande särskilt skattlagda kvarnar och andra lägenheter tillika med de hemman, av vilka arrendatorn mot räntans utgörande blott njöte vissa biträden av åboarne, skulle arrendatorn erlägga räntan efter förvandling av årlig markegång. För vinsten därutöver av alla lägenheter såsom torp, öar, fisken och av kungsgårdens ladugård m. m. skulle han betala den erbjudna och antagna kontanta penningsumman i arrende. Endast om på grund av särskild prövning funnes oumbärligt, skulle arrendatorn fortfarande åtnjuta rättighet att begagna sig av visst antal kronodagsverken, för vilka han skulle till kronan erlägga betalning efter markegången.

Förutom bestämmelser angående arrendatorn åliggande byggnadsskyldighet och skyldighet att å kungsgårdarna hava visst slags djur stadgades bland annat, att alla tegelbruk vid dessa gårdar skulle till skogens besparande nedläggas, sedan så mycket tegel slagits, som erfordrades till nödig stenhusbyggnad. — Vidare ålades arrendatorn vid ansvar att plantera det antal ekar och andra träd, som till ett visst antal per mantal bestämdes, ävensom att svara för alla andra skyldigheter, som arrendatorer av kungsgårdar efter föregående arrendekontrakt ålegat, såsom för underlydande särskilda lägenheters hävd och byggnader efter deras olika beskaffenhet samt för åtföljande allmänna onera och kleresiets rättigheter m. m., vilka fortfarande komme att åtfölja dessa arrenden, vid vilka i övrigt skulle iakttagas vad 1766 och senare års författningar föreskreve. Arrendeauktionerna skulle hållas på samma dag såväl i kammarkollegium som på landskansliet i den ort, där kungsgården vore belägen, och skulle desamma, som även framdeles skulle hållas ett år före tillträdet, utlysas minst 4 månader förut, varom detaljerade bestämmelser lämnades. Vid inropet på auktionen ålåge det den mestbjudande, att såvida anbudet skulle kunna godkännas, ställa antaglig säkerhet för ett års arrende, varjämte han vid tillträdet skulle ställa borgen för kungsgårdens lagliga hävd och alla kontraktsvillkorens uppfyllande, vilken borgen skulle förnyas vid varje laga syn. Beträffande arrendesurvivanserna så förklarades dessa helt kort och gott vara kraftlösa. Angående vissa kungsgårdar, vilkas arrende tilländalöpte inom 15 år efter kungörelsens utfärdande, förordnades, att arrendena skulle förbliva oförändrade intill arrendetidens slut, då de efter laga uppsägning ånyo skulle upplåtas enligt de nya grunderna.

Vidare stadgades i anledning av inträffat kursfall, att de arrendatorer, som det ålåge att betala sina arrenden i penningar, skulle göra detta i bancospecie eller i Riksens Ständers creditsedlar med gångbart agio. Denna bestämmelse skulle gälla från och med midfastan år 1799. — Genom nådigt brev den 29 april 1806 fastslogs, att sådan uppsägning som den nyssnämnda ej vore behövlig.

Genom nådigt brev den 20 maj 1808 bestämdes, »att jämväl för alla kungs- och kungsladugårdar samt andra kronolägenheter vid inträffande arrenden den första eller vid inropet avgivande borgen borde ställas på fem år på sätt i anseende till arrenden av militieboställen vore stadgat» samt att efter de fem årens förlopp ny borgen skulle avfordras för de näst efter följande tio åren och därmed på lika sätt fortfaras, intill dess arrendatorn innehaft den arrenderade lägenheten i 25 år, då följaktligen sista borgen skulle komma att ställas för de återstående fem åren.

Angående kronans fasta egendom stadgas i § 77 av 1809 års regeringsform följande: »Kungsgårdar och kungsladugårdar med därtill lydande hemman och lägenheter, kronoskogar, parker och djurgårdar, krono- och stallängar samt laxfisken och andra kronans fisken samt kronans övriga lägenheter må Konungen icke utan Riksens Ständers samtycke genom försäljning, förpantning eller gåva eller på något annat sätt kronan avhända. De skola förvaltas efter de grunder Riksens Ständer därom föreskriva; dock att de personer och menigheter, som efter hittills gällande författningar sådana kronans tillhörigheter nu innehava eller nyttja, må njuta laglig rätt däråt till godo, samt att odlingar eller odlingsbar mark å kronoskogarna må i vanlig ordning efter nuvarande eller framdeles blivande författningar kunna till skatte försäljas». Redan vid 1809 års riksdag väcktes förslag om försäljning av kronoegendomarna, vilka då utgjordes av 9 kungsgårdar, 2 säterier och 1 lägenhet om tillsammans 45 $^{3}/_{4}$ mantal, upplåtna efter de i 1799 års författning stadgade grunder, samt 22 kungsgårdar, 1 säteri och 1 hemman om tillhopa 152 $^{23}/_{40}$ mantal, upplåtna

enligt äldre kontrakt och förordnanden. I skrivelse den 30 april 1810 framlade ständerna för Kungl. Maj:t förslag till kungs- och kungsladugårdarnas försäljning till skatte på auktion efter de gällande arrendekontraktens utgång. Kungl. Maj:t fann sig dock icke kunna bifalla ständernas förslag, utan uttalade tvärtom, att äganderätten till dessa domäner alltid skulle åt kronan förvaras. Vid urtima riksdagen i Örebro samma år fastställde ständerna i enlighet med av Kungl. Maj:t framställd proposition nya grunder för förvaltningen av nämnda kronoegendomar. Bestämmelserna härom utfärdades genom kungörelse den 3 december 1810. I nämnda kungörelse heter det, att ständerna funnit kungörelsen av den 17 december 1799, efter vad en redan vunnen flerårig erfarenhet visade, ostridigt vara byggd på de klokaste grunder, ej mindre till befrämjande av en förbättrad hushållning med dessa lägenheter än ock till åstadkommande av en skälig inkomst för statsverket. Med fullkomligt bifall i övrigt till dessa grunder hade dock ständerna trott, att kronans vinst i förening med ökad befolkning och vidsträcktare odlingsföretag skulle kunna i än högre mån befordras, om de till arrende lediga kungsgårdarna, vilka var för sig innefattade flera mantal, bleve kluvna och bortarrenderade i lägenheter om endast ett eller två mantal; till vinnande av vilket ändamål kammarkollegium borde åläggas, att vid kungsgårds-arrendeledigheter efter föregången undersökning pröva och fastställa, huru en sådan klyvning efter lokala förhållanden skulle verkställas, samt därefter föranstalta, att de nya kungsgårdshemman, vilka på detta sätt uppkommo, ävensom de särskilda hemman, vilka förut lytt till kungsgårdarna tillika med skattlagda kvarnar och andra lägenheter samt fisken, vart för sig utbjödes till arrende genom auktion. Dock funno ständerna nödigt, att vid samma tillfälle hela kungsgården med alla sina lägenheter ställdes på auktion till förarrenderande, på det att utrönas måtte, vilketdera anbudet, antingen det sammanlagda för den styckade kungsgården eller det, som avgavs för kungsgården i dess ostyckade tillstånd, bleve för kronan förmånligast och således borde antagas. Ständerna ansåge vidare, att kronans inkomst av de bortarrenderade kronogodsen kunde göras säkrare och mera oberoende av myntets stigande eller fallande, om alla de under arrendet inbegripna förmånerna, som hittills ställts under auktion för penningar, därefter utbjödes mot avgift i spannmål, att levereras in natura eller betalas i penningar efter ortens årliga markegång eller ock, där omständigheterna sådant föranledde, emot avgift i hö, vilket alltid borde lösas efter ortens årliga markegång. Likaså ansåge ständerna, att alla de särskilda skyldigheter, som arrendatorerna, utom arrendesumman, varit underkastade, såsom att hålla en målfyllig felfri hingst av viss ålder, att inrätta och underhålla antingen stuteri, schäferi eller holländeri med därmed åtföljande förbindelse samt att tillöka och förbättra de å kungsgårdarna varande träd- och humlegårdarna, att anlägga trädskolor och att därav plantera alléer eller häckar, borde, vid framdeles upprättade arrendekontrakt, från arrendevillkoren uteslutas, enär därmed åsyftat ändamål icke vunnits. Genom att befria arrendatorn från dessa förpliktelser skulle å ena sidan arrendatorn få friare händer att till sin fördel nyttja och bruka den arrenderade lägenheten efter dess beskaffenhet samt å andra sidan för kronan öppnas möjlighet att erhålla en högre arrendeavgift. Härförutom hade ständerna funnit, att den allmogen åliggande skyldighet att åt arrendatorerna utgöra dagsverken varit ett så tryckande besvär, att rätt till dylika dagsverken icke under något villkor borde medgivas arrendatorerna. Den kontanta betalning, som enligt tidigare kontrakt skulle såsom ersättning för kronodagsverken utgivas, skulle efter det års markegång, då kontraktet ingicks, reduceras till spannmål, att betalas efter årlig markegång. Den arrendatorerna medgivna rätt att erhålla kronans vid gårdarna

befintliga kreatur och redskap skulle upphöra; arrendatorerna ålades att, i fall en kungsgård styckades, uppföra därav förorsakad nybyggnad. I enlighet med av ständerna framställd anhållan förordnades, att dessa grunder skulle tillämpas med bibehållande av vad 1799 års fö fattning innehöll i de punkter, som icke genom fastställande av samma grunder blivit upphävda, samt med den förändring nämnda författning undergått genom kungörelsen den 13 juni 1808 angående borgens ställande för arrendevillkorens fullgörande.

Vid samma riksdag framlade prosten Schartau ett detaljerat förslag till ordnande av förvaltningen av kronodomänerna. Bland annat förordade han, att man i vissa fall skulle bevilja arrendatorerna »optionsrätt vid den efter 30 års förlopp anställande arrendeauktion». Denna rätt skulle dock ej vara generell, utan gjordes av Schartau skillnad mellan arrendatorer av olik beskaffad egendom, och föreslogs på grund därav, att den, som nedlagt större kostnader och mera arbete på kronans egendom, skulle njuta större förmån än den, som nedlagt mindre kostnad och arbete. Hans förslag föranledde emellertid då ej någon åtgärd.

Enligt riksdagens beslut den 2 maj 1810 och Kungl. Maj:ts nådiga brev den 21 i samma månad skulle däremot alla de kronofisken, kvarnar, färjor, broar m. fl. lägenheter, som för kronans räkning utarrenderats på vissa år, sedan dessa tilländalupit, ånyo upplåtas på så lång tid författningarna föreskrevo. Angående dem av dessa lägenheter, som voro utarrenderade på obestämd tid, skulle de förbliva vid vad de därom ingångna kontrakt och givna förordnanden utstakade.

Vid sistnämnda riksdag hade särskilt inom bondeståndet framställts yrkanden på reglering av räntedagsverken, därvid yrkats, att betalningen för dagsverkena skulle ske efter varje års markegång utan avseende å den i kontraktena betingade penningavgiften. Ett försök att lösa denna fråga gjordes av Kungl. Maj:t, som efter verkställd utredning den 4 februari 1811 utfärdade en förordning i ämnet, däri förhållandet mellan räntetagaren (kronoarrendatorn) och räntegivaren (den dagsverksskyldige) närmare ordnades. Genom resolution den 3 december 1812 stadgades i samma fråga, att bestämmelserna i detta hänseende uti 1810 års författning skulle lända till efterrättelse, varjämte tillades, att »så länge några äldre arrendekontrakter räckte, varmed rättighet till slike dagsverken voro förenade, kunde däremot de hemmansägare, av vilka de utginge, icke undslippa att dem in natura utgöra enligt de beting, som kontrakterna innehölle». Påföljande år kom denna fråga ånyo upp, men genom nådigt brev den 20 september 1815 fastslogos sistberörda bestämmelser till efterrättelse.

Angående ordningen för arrendeavgifternas bestämmande och utgörande beslöt 1823 års riksdag i anledning av Kungl. Maj:ts proposition i ämnet att bereda kronoarrendatorerna större frihet vid valet mellan naturaprestation och penninglösen. Den 20 januari 1824 meddelade Kungl. Maj:t i nådigt brev nya bestämmelser i denna fråga, däri stadgades, att arrendatorer av kungsgårdar skulle i likhet med övriga kronans räntegivare i de för dem hädanefter utfärdade arrendekontrakt försäkras om rättighet att in natura erlägga sitt spannmålsarrende, om de före Thomedag varje år hos vederbörande Kungl. Maj:ts befallningshavande anmälde sig och fullgjorde levereringen inom den för intäkten av annan räntespannmål föreskrivna tid, Kungl. Maj:t och kronan likväl obetaget, att då sådan anmälan icke ägde rum, antingen in natura eller i penningar utkräva arrendespannmålen. Beträffande dåvarande arrendatorer av kungsgårdar skulle detta stadgande icke äga tillämpning, utan skulle man vid arrendets utkrävande av dem förfara med all möjlig varsamhet, så att själva sättet för arrendets utgörande icke skulle bliva särskilt betungande för »denna nyttiga klass av med-

borgare». Genom en den 8 augusti 1829 utfärdad förordning bestämdes vidare, att den arrendatorerna åliggande skyldighet att prenumerationsvis före den 14 mars årligen erlägga arrendet skulle upphöra och arrendena betalas som annan grundskatt.

Vid 1840—41 års riksdag framkommo flera förslag gående ut på ändringar i sättet för kronoegendomarnas utarrendering. Ett förslag avsåg, att de gällande arrendena skulle fastställas såsom en beständigt utgörande avgäld av egendomen, varjämte nyttjanderätten till densamma under 30 års tid skulle utbjudas emot städjepenning, som genom arrendeauktion skulle bestämmas och erläggas före arrendekontraktets utfärdande. En annan motionär yrkade, att auktionerna å kronoarrendena skulle försiggå på det sätt och under de villkor, att årliga arrendet skulle utgöras av en stipulerad minimisumma och att därjämte en städjepenning skulle bestämmas genom auktion samt att städjepenningen skulle erläggas vid lägenhetens mottagande. De framställda förslagen lämnades dock utan avseende. Av tvänne motionärer upptogs frågan om förmånsrätt till nytt arrende för avträdande arrendatorer. Den ene yrkade, att innehavare av kungsgårdsarrenden och arrenden av vissa till statsverket indragna militieboställen skulle vid arrendets slut, sedan nya auktioner hållits, få övertaga arrendena till de därvid avgivna högsta anbuden och sålunda framför andra erhålla de arrendelediga egendomarna, om blott full säkerhet för arrendevillkorens uppfyllande av dem presterades. Den andre motionären föreslog, att de arrendatorer av kronohemman och boställen, som ordentligt fullgjort sina arrendeförbindelser samt enligt hållna laga syner behörigen odlat och underhållit egendomarna så till åker och äng som byggnader, skulle medgivas rätt att efter arrendetidens slut, utan föregången ny auktion, erhålla förlängning av arrendet under tiugu års tid eller i förhållande till de kostnader, som av dem nedlagts å nämnda egendomar. Bägge förslagen avstyrktes dock av statsutskottet. Vid sakens behandling inför ständerna föll frågan även. Vid nästpåföljande riksdag togos frågorna såväl om städjepenningens som om optionsrättens införande upp och rönte då en gynnsammare behandling, i det ständerna beslöto ändringar i gällande grunder för utarrendering av kronodomänerna i bland annat berörda hänseenden. Riksdagens skrivelse härom är daterad den 22 maj 1845, men kungörelse i ämnet utfärdades först den 17 juli 1847. De beslutade ändringarna voro följande: Vid framdeles skeende utarrendering av sådana kungs- och kungsladugårdar samt andra kronolägenheter, för vilka arrendeavgiften omedelbart inflöte till statsverket, ålåge det Kungl. Maj:ts befallningshavande, att sedan vederbörande kronobetjänt blivit hörd, utsätta ett minimum, varunder och ett maximum, varöver det årliga arrendet ej finge gå, samt att underställa de sålunda utsatta beloppen kammarkollegii prövning och fastställelse. Till grund för bedömandet skulle tagas dels lägenhetens beskaffenhet, utrönt genom tillgängliga kartor och ägobeskrivningar m. m., dels beloppet av de för andra egendomar i orten utgående arrenden, vilka med arrendatorns utkomst och egendomens behöriga skötsel ansåges förenliga. Angående optionsrätt stadgades, att om förre innehavaren av en kronolägenhet väl brukat lägenheten, vilket skulle tillkomma Kungl. Maj:ts befallningshavande att pröva och bedöma, och varom i sådant fall Kungl. Maj:ts befallningshavande skulle hos kammarkollegium, i sammanhang med förslaget till minimi- och maximibelopp för arrendet, göra anmälan, skulle, innan vidare åtgärd för lägenhetens förnyade utarrendering vidtoges, arrendet därav hembjudas bemälde innehavare eller, i händelse han vore med döden avgången, hans hustru och barn emot den av kammarkollegium fastställda maximisumman jämte övriga villkor enligt författningarna. Förre innehavare eller, i händelse av hans frånfälle, hans änka och barn ålåge det att inom viss, av kammarkollegium förelagd, lämplig tid

anmäla sig till arrendets övertagande på nyss berörda villkor, vid äventyr att de eljest ansåges hava förlorat sin optionsrätt. Emellertid skulle vid utarrendering i här ovan stadgad ordning bland arrendevillkoren intagas det uttryckliga förbehåll, att om Kungl. Maj:t och kronan skulle anse nödigt att, efter arrendetidens utgång, disponera lägenheten på annat sätt, arrendatorn icke skulle äga att för den honom eljest tillkommande optionsrätt av kronan fordra eller erhålla ersättning. Om sådan rätt ej begagnades, skulle arrendet utbjudas på auktion, med utsättande i auktionskungörelsen av de fastställda minimi- och maximibeloppen. Om vid en auktion flera anbud gjordes till maximisumman, skulle den erhålla arrendet, som därjämte bjöd högsta kontanta städja, att erläggas på en gång vid tillträdet. Vid auktionen skulle tillika avlämnas i vederbörlig ordning prövad och godkänd borgen för såväl städjan som arrendevillkorens fullgörande i övrigt. Erhölls däremot icke något anbud till det utsatta minimibeloppet, skulle lägenheten, utan förbehåll av visst minimum eller maximum, genom ny auktion utbjudas på arrende, och ålåge det i sådant fall kammarkollegium att pröva antagligheten av då avgivna högsta anbud.

Bestämmelserna i sistberörda kungörelse tyckas emellertid icke genast hava efterlevats, ty i en till Kungl. Maj:t ställd skrivelse framhöll riksdagens justitieombudsman, att kronan tillskyndats förlust i ett flertal fall, därigenom att arrendeauktionerna hållits senare än i lag stadgades. Genom nådigt brev den 4 maj 1850 lämnades Kungl. Maj:ts befallningshavande vissa föreskrifter för berörda missförhållandes avhjälpande.

Vid 1850—51 års riksdag antogs ett förslag om införande av ett tioårigt medelmarkegångspris, efter vilket bland annat arrendepersedlarna skulle lösas.

Såsom en följd av en den 11 maj 1855 utfärdad kungörelse angående ändrade bestämmelser i avseende å sättet och ordningen för grundräntors och kronotiondeanslags utgörande förordnade Kungl. Maj:t med ständernas bifall, att därest icke särskilda omständigheter fordrade leverering av naturapersedlar, alla arrenden från statens egendomar därefter skulle bestämmas antingen i spannmål eller i penningar eller i bägge delarna, med iakttagande likväl att spannmålen alltid skulle lösas med penningar efter stadgat medelpris. I övrigt skulle dock gällande föreskrifter rörande utarrenderingen av kronans egendomar fortfarande tjäna till efterrättelse.

I proposition till 1859—60 års riksdag framhöll Kungl. Maj:t, hurusom det vid flera tillfällen inträffat, att arrendatorer, vilka genom optionsrätt fått sina arrenden förlängda, därefter överlåtit desamma åt andra personer mot betydliga mellanavgifter, och betecknade Kungl. Maj:t dessa avgifter såsom en »lämplig mätare av kronans förlust av den städja, som i annat fall skulle kunnat vid arrendeauktion utfästas». Ett sätt att vinna rättelse härutinnan trodde sig Kungl. Maj:t hava funnit i ett förkortande av tiden för utarrenderingen. I detta syfte föreslog Kungl. Maj:t, att arrendetiden skulle inskränkas till 20 år, vilken framställning även av riksdagen bifölls. Kungörelse därom utfärdades den 12 juli 1860.

Vid 1862—63 års riksdag underställde Kungl. Maj:t ständernas omprövning ett förslag till ändring av 1847 års kungörelse, gående ut på att vinna tillförlitligare arrendevärderingar. Förslaget bifölls av riksdagen med en viss mindre ändring, varefter Kungl. Maj:t den 7 augusti 1863 utfärdade kungörelse i ämnet. Därvid stadgades, att vid utarrendering av kungs- och kungsladugårdar samt andra kronolägenheter förslag till sådant minimum och maximum, varom omförmäles i 1847 års kungörelse, skulle vid sammanträde på stället upprättas av kronofogden i orten med biträde av lantmätare och beroende på egendomens större eller mindre betydenhet, en

eller två i lantbruk kunniga och för oväld kända ojäviga män, vilka för varje särskilt tillfälle utsågos av Kungl. Maj:ts befallningshavande. Förrättningsmännen skulle, om de funne, att egendomen kunde märkligen förbättras genom odlingar, torpanläggningar eller andra dylika företag, på samma gång föreslå, vad i sådant avseende kunde anses ändamålsenligt. Över förrättningen skulle kronofogden uppsätta protokoll, som skulle undertecknas av samtliga förrättningsmännen, varefter Kungl. Maj:ts befallningshavande skulle jämte eget yttrande insända detsamma till kammarkollegium, som hade att såväl fastställa minimi- och maximiarrendenas belopp som även besluta om de förbättringar förrättningsmännen kunde hava ansett tjänliga. Vid utarrendering av fiske skulle förfaras på enahanda sätt, dock med undantag, att sakkunnig person skulle tillkallas. För kvarn, bro eller annan dylik lägenhet, till vilken jord icke hörde, skulle förslag till minimi- och maximi-arrendebeloppen upprättas av kronobetjäningen, varefter med detsamma skulle förfaras på sätt ovan stadgats beträffande jordfastighet.

Vid 1866—67 års riksdag väcktes förslag om borttagande av maximiavgifters fastställande vid utarrendering av kronans domäner och återinförande av arrendenas utbjudande på offentlig auktion. Enligt förslaget skulle optionsrätten visserligen bibehållas, men inskränkas till hembud mot det vid auktion avgivna högsta anbudet. Förslaget föranledde dock ej ändring i då gällande bestämmelser angående utarrendering av kronodomänerna.

Genom nådigt brev den 14 januari 1871 stipulerades, att alla arrenden av statens egendomar skulle bestämmas i penningar.

Vid närmast följande riksdag ävensom vid 1875 års riksdag framställdes motioner om borttagande av den år 1847 införda optionsrätten. 1875 års statsutskott, till vars behandling motionen överlämnats, anförde, att medgivandet åt avträdande arrendator »att övertaga en egendom till lägre arrende, än en annan möjligen skulle vilja och kunna bjuda, icke läte förena sig med statens fördel, som bjöde att av egendomen draga högsta möjliga säkra inkomst». Riksdagen beslöt även, »att i avseende å sådana kronans egendomar, som framdeles första gången för statsverkets räkning utarrenderades, varken någon optionsrätt skulle, därest den ej funnes vara genom särskilt avtal dåvarande innehavaren lagligen tillförsäkrad, medgivas eller bestämmelse om framtida sådan meddelas och att ej heller vid förnyad utarrendering av kronans övriga egendomar någon bestämmelse om optionsrätt finge i de nya arrendeavhandlingarna upptagas». Genom kungörelse den 24 maj 1875 förordnade Kungl. Maj:t jämväl, att riksdagens sistberörda beslut skulle gälla till efterrättelse. Vid sistnämnda riksdag påyrkades även i andra hänseenden genomgripande förändringar i gällande grunder för utarrenderingen och förvaltningen av statens fasta egendom. I skrivelse till Kungl. Maj:t framhöll riksdagen dessa önskemål, och utfärdade Kungl. Maj:t i följd härav den 24 maj 1875 en kungörelse angående upphörande av optionsrätten till arrenden av kronolägenheter. En annan följd av sistnämnda riksdagsskrivelse var den, att Kungl. Maj:t den 5 november 1875 fann gott uppdraga åt en särskild kommitté att med ledning av de upplysningar, som kunde inhämtas, såväl om Sveriges egna förhållanden som om andra länders erfarenhet i dessa hänseenden, avgiva utlåtande i fråga om bland annat vilka ändringar i då gällande bestämmelser beträffande utarrendering av egendomar för statsverkets räkning av förhållandena påkallades ävensom huru förvaltningen av dessa egendomar lämpligast skulle anordnas. Den 19 maj 1876 avgav kommittén betänkande i ämnet, varefter Kungl. Maj:t, sedan åtskilliga myndigheter däröver hörts, i proposition till riksdagen den 26 februari 1877 föreslog, dels att för utarrendering av kronans jordbruksfastigheter måtte antagas vissa grun-

der, huvudsakligen överensstämmande med vad kommittén härutinnan tillstyrkt, dels ock att medel måtte anvisas för upprättande i huvudstaden av en särskild styrelse för jordbruksdomänerna och för anställande av förvaltningsbiträden i orterna. Riksdagen beslöt emellertid i anledning av denna proposition endast, att för år 1878 skulle ett anslag på extra stat av 75,000 kronor ställas till Kungl. Maj:ts förfogande att tillsvidare på lämpligaste sätt användas för förvaltningen av kronans domäner, därvid dock i tillämpliga delar skulle iakttagas de vid utarrenderingen av dessa egendomar dittills följda grunder. Genom nådigt brev den 9 november 1877 meddelade Kungl. Maj:t därefter närmare bestämmelser om ordnandet av domänernas förvaltning under år 1878.

1875—76 års domänkommitté ansåg sig icke böra förorda återinförande av optionsrätten, utan föreslog i stället, att vid utarrendering av kronans egendomar skulle så tillgå, att, sedan skriftliga anbud genom kungörelser infordrats av Kungl. Maj:ts befallningshavande och denna myndighet överlämnat desamma jämte eget utlåtande till den centrala förvaltningsmyndigheten, denna skulle vid prövning av de inkomna anbuden taga hänsyn till, huruvida anbudsgivarna vore kända för redbar verksamhet, god affärsställning och insikter i lanthushållning, om de förut arrenderade samma egendom och skött den väl, ävensom till storleken av den bjudna arrendeavgiften. Erhölls ej inom utsatt tid antagligt anbud, ankomme på sistnämnda myndighet att utsätta ny tid för mottagande av skriftliga anbud på arrendet, därvid nedsättning i arrendevärdet kunde ske, eller att medelst offentlig auktion till den högstbjudande utarrendera egendomen eller ock tills vidare på annat sätt förordna om egendomens skötsel. Vore genom gällande kontrakt optionsrätt till arrende innehavaren tillförsäkrad och hade han väl brukat egendomen, vilket skulle tillkomma Kungl. Maj:ts befallningshavande att avgöra, skulle, innan arrendet offentligt utbjödes, hembud därav ske, i enlighet med kontraktets innehåll, till det fastställda arrendevärdet. Gjordes ej inom förelagd tid anmälan om arrendets övertagande, skulle optionsrätten anses hava förfallit. Berörda förslag upptogs i huvudsak av Kungl. Maj:t i proposition till 1877 års riksdag. Statsutskottet tillstyrkte detsamma, men skulle i främsta rummet avseende fästas vid det bjudna arrendebeloppets storlek och den för arrendevillkorens fullgörande ställda säkerhet samt först i andra rummet vid de av kommittén såsom avgörande framhållna omständigheterna.

Genom 1877 års nådiga brev bestämdes, att den centrala förvaltningen av kronans domäner skulle såsom dittills utövas av kammarkollegium samt att den lokala förvaltningen fortfarande skulle handhavas av Kungl. Maj:ts befallningshavande, till vilkas biträde skulle inom vissa län anställas särskilda i resp. orters jordbruksförhållanden kunniga tjänstemän, domänintendenterna, vilkas åligganden i det nådiga brevet närmare bestämdes. Beträffande grunderna för utarrendering av domänerna stadgades, att den kronofogde jämlikt kungörelsen den 7 augusti 1863 åliggande skyldighet att upprätta förslag till minimi- och maximiarrenden skulle i de län, där domänintendenter anställdes, överflyttas på dessa, varjämte i övriga län lämnades Kungl. Maj:ts befallningshavande fritt att i kronofogdes ställe förordna annan person att verkställa dylik förrättning. Vidare förordnades, att de biträdande uppskattningsmännen skulle i Kungl. Maj:ts befallningshavandes ställe utses av länens hushållningssällskaps förvaltningsutskott, att lantmätare ej vidare skulle anlitas vid arrendeuppskattningarna, men att Kungl. Maj:ts befallningshavande skulle föranstalta därom, att fullständig karta funnes vid förrättningen tillgänglig. Vid utarrendering av fiske skulle yttrande inhämtas av vederbörande fiskeritjänsteman. Den vissa kronoarrenda-

torer förut tillerkända rätt till mulbete eller utsyning från kronopark skulle ej vidare medgivas. Ej heller rätt till dagsverken från innehavare av jord, som ej hörde till egendomen, eller ersättning därför, lika litet som rätt till ränta av medel, som på grund av expropriation av jord eller på annat sätt tillfallit egendomen.

Genom nådigt brev den 8 november 1878 bestämdes angående domänförvaltningen under år 1879 och förordnades i likhet med nästföregående år, med undantag därav att ytterligare en domänintendent skulle anställas samt att Kungl. Maj:ts befallningshavande i de län, där sådan tjänsteman ej funnes anställd, skulle äga att vid behov av sakkunnigt biträde vid arrendevärdering påkalla biträde av domänintendent i närbeläget län.

Den 14 november 1879 förordnades, att samma bestämmelser skulle gälla även för år 1880. Endast en mindre förändring gjordes i anledning av ökat anslag till bestridande av resekostnaderna vid domänförvaltningen i ändamål att lämna vederbörande ersättning för verkställda uppskattningsförrättningar.

Det slutliga ordnandet av domänväsendet skedde i enlighet med ett inom finansdepartementet utarbetat, av riksdagen i huvudsak godkänt förslag till bestämmelser om förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner. Kungl. kungörelse härom utfärdades den 10 november 1882.

I sammanhang härmed förordnades, att ett särskilt centralt ämbetsverk för förvaltningen av kronans jordbruks- och skogsegendomar skulle inrättas, domänstyrelsen. Enligt nyssnämnda kungörelses bestämmelser skulle all kronans fasta egendom, som ej med stadgad åborätt innehades eller vore till visst statsändamål anslagen och till följd därav antingen till omedelbart begagnande upplåten eller ställd under särskild ämbetsmyndighets vård, stå under inseende av domänstyrelsen och under närmare tillsyn av en lokalförvaltning samt utarrenderas på följande sätt.

Innan kronan tillhörig egendom utarrenderades, skulle skogsmarken därifrån skiljas, så framt densamma, till fördel för kronan, kunde ensam för sig eller tillsammans med annan kronans skogsmark såsom kronopark förvaltas och ej låge i samfällighet med enskild egendom. Skogsmark, som ej avsattes till kronopark, skulle upplåtas jämte jordegendomen på arrende, med rätt för arrendatorn att, i överensstämmelse med fastställd hushållningsplan och de närmare bestämmelser arrendekontraktet innehölle, använda skogen till skogsfångst samt till bete, där sådant utan men för skogens återväxt kunde medgivas; dock finge, där skogen vore av betydenhet, densamma från arrendet undantagas, med rätt för arrendatorn att erhålla årlig utsyning av husbehovsvirke till belopp, som i arrendekontraktet angåves, varjämte, i händelse skogens bevakning funnes böra åt arrendatorn uppdragas, ersättning härför finge honom tillläggas. Arrende av kronan tillhörig egendom skulle i allmänhet omfatta 20 år; dock finge i avbidan på skiftes eller vattenavlednings fullbordan, så ock i händelse under närmast följande åren annat sådant förhållande antoges inträda, som på arrendevärdet väsentligen inverkade, utarrendering ske på kortare tid. Ansåges större odlingsföretag böra å en egendom utföras, ankomme det på Kungl. Maj:t att, efter framställning av domänstyrelsen, förordna, huruvida egendomen skulle upplåtas på arrende för längre tid, dock ej över 30 år, med skyldighet för arrendatorn att de nödiga befunna odlingarna under arrendetiden verkställa. För arrende av annan kronans fastighet skulle tiden i varje fall efter för handen varande förhållanden av domänstyrelsen bestämmas. När kronans fördel ansåges sådant fordra, finge flera egendomar under ett arrende upplåtas eller en egendom i flera lotter utarrenderas.

Likaledes finge kvarnverk, vattenfall, fiske, sten- eller kalkbrott, torvmosse eller

annan lägenhet vid utarrendering av den egendom, vartill densamma hörde, jämte nödigt utmål undantagas och på särskilt arrende upplåtas, om högre avkomst därigenom kunde påräknas.

Då utarrendering förestode av kronan tillhörig jordegendom, skulle, efter noggrann undersökning av alla egendomens förhållanden, så till byggnad som in- och utägor, domänintendent eller vederbörande kronobetjänt i samråd med två i lantbruks- och affärsförhållanden kunniga män, vilka, jämte lika antal suppleanter, för länet i dess helhet eller viss av Kungl. Maj:ts befallningshavande bestämd del årligen utsåges, den ene av landstinget och den andre av hushållningssällskapets förvaltningsutskott eller, där hinder härför mötte, bägge av landstinget, uppgöra förslag till sättet för egendomens utarrendering, till de närmare arrendevillkoren i avseende på nybyggnads- och andra skyldigheter samt till den arrendeavgift, mot vilken egendomen kunde anses skäligen böra upplåtas; ägande Kungl. Maj:ts befallningshavande, efter som nödigt prövades, tillkalla skogstjänsteman, lantmätare, lantbruksingenjör och byggnadskunnig person för att härvid biträda. Det sålunda upprättade förslaget skulle härefter, tillika med beskrivning över egendomen, av Kungl. Maj:ts befallningshavande jämte eget yttrande insändas till domänstyrelsen.

Sedan arrendevillkoren blivit av domänstyrelsen fastställda, skulle efter kungörelse, som skulle innefatta egendomsbeskrivning, underrättelse om arrendevillkoren och det arrendevärde, domänstyrelsen ansåge egendomen böra betinga, samt övriga nödiga anvisningar, arrendet utbjudas å offentlig auktion, vilken skulle förrättas samtidigt hos Kungl. Maj:ts befallningshavande i länet och å plats i orten, som av Kungl. Maj:ts befallningshavande skulle bestämmas, av kronofogden eller annan av Kungl. Maj:ts befallningshavande förordnad kronobetjänt.

Före auktionen finge jämväl skriftliga förseglade anbud ingivas till Kungl. Maj:ts befallningshavande, vilka anbud, sedan det muntliga utropet blivit med klubbslag avslutat, skulle öppnas och jämte de erhållna muntliga anbuden underställas domänstyrelsens prövning.

Hade förre arrendatorn egendomen väl skött, varom yttrande borde, till domänstyrelsens ledning, avgivas såväl av vederbörande uppskattningsmän vid arrendevärderingen som av Kungl. Maj:ts befallningshavande i länet, skulle domänstyrelsen äga arrendet till honom ånyo upplåta mot erläggande av högsta erbjudna arrendeavgift eller, om denna understege det fastställda arrendevärdet, emot detta senare värde svarande belopp.

Eljest ägde styrelsen antaga till arrendator den högstbjudande, som för sitt anbud ställde godkänd säkerhet, där anmärkning mot hans frejd icke förekomme och han icke förverkat arrenderätt till kronoegendom under sådana omständigheter, att styrelsen funne honom till arrendator olämplig. Vore antagligt anbud, motsvarande minst det åsatta arrendevärdet, icke avgivet, borde arrendet å ny auktion utbjudas.

På styrelsen ankomme därefter att, med iakttagande av ovan stadgade villkor i avseende å säkerheten samt arrendators person och frejd, arrendet åt den vid den senare auktionen högstbjudande upplåta eller, i händelse antagligt anbud därvid icke erhölles, om egendomens skötsel tills vidare efter omständigheterna förordna.

Ej finge någon klaga däröver, att hans anbud ej antagits.

Vore genom gällande kontrakt optionsrätt till arrende innehavaren tillförsäkrad, och hade han egendomen väl brukat, vilket tillhörde domänstyrelsen att, efter därom vid arrendeuppskattningen och av Kungl. Maj:ts befallningshavande avgivna yttranden

pröva, skulle arrendet, innan detsamma offentligen utbjödes, till det fastställda arrendevärdet hembjudas förre arrendatorn.

Gjordes ej inom förelagd tid anmälan om arrendets övertagande, ansåges optionsrätten förfallen och skulle arrendet å auktion utbjudas.

Vid utarrendering av jordegendom på kortare tid än 20 år ävensom av fiske eller annan lägenhet, som ej vore att till jordegendom hänföra, skulle förfaras på sätt domänstyrelsen för varje fall funne lämpligast.

Arrendeavgiften skulle alltid vara i penningar bestämd och för varje arrendeår erläggas vid allmän kronouppbördsstämma det kalenderår, då arrendeåret utlöpte.

Låge arrenderad kronoegendom i sin helhet eller till någon del i samfällighet med enskild egendom, när arrendet toge sin början, skulle arrendatorn å samfällda området ävensom, sedan samfälligheten upphört, å det område, som därvid blivit egendomen tillagt, kronans rätt för den arrenderade egendomens nytta begagna; iakttagas skulle dock vad för ty fall lag bjöde samt av de samfälligheten, så länge den fortfore, härrörande förpliktelser, så ock efter dess upphörande den hushållningsplan, som för därvid utbruten och egendomen tillagd skogsmark kunde varda fastställd.

Hörde till arrenderad egendom andel i härads- och sockenallmänning eller rätt till annan förmån utom egendomens område, komme det arrendatorn till godo, där ej annorlunda i kontraktet stadgades.

Arrendator finge i ingen händelse äga anspråk på dagsverken eller arbetsskyldighet från jord, som ej till egendomen hörde, eller på ersättning därför.

Vid utarrendering skulle iakttagas, att, där ej Kungl. Maj:t på domänstyrelsens framställning annorlunda förordnade, den förmån av mulbete eller utsyning från kronopark, varav egendomen särskilt varit i åtnjutande, från arrendet undantoges.

Arrendator ägde att, i den utsträckning arrendekontraktet medgåve, begagna å egendomen befintlig torvmosse, som icke blivit från arrendet undantagen, ävensom att, om tillgång funnes, enligt meddelad anvisning upptaga dyjord, mergel, lera eller andra jordens beståndsdelar till åkerns och ängens förbättrande.

Till anläggande och drivande av tegelbruk eller kalkbränning skulle erfordras tillstånd av domänstyrelsen, som jämväl bestämde villkoren därför.

Arrendatorn skulle städse i fullgott skick underhålla vid egendomen befintliga byggnader och anläggningar.

Den husröteersättning, som avträdaren enligt syn kunde kännas skyldig utgiva, finge tillträdaren uppbära på sätt, varom stadgades i kungörelsen.

Arrendatorns nybyggnadsskyldighet skulle, där så ske kunde, före egendomens utarrendering såväl i avseende på byggnadernas beskaffenhet som kostnaderna därför noggrannt bestämmas och i kontraktet angivas.

Kunde sådant byggnadsförslag ej på förhand uppgöras, borde, med hänsyn till egendomens storlek och dess beskaffenhet till ägor och befintliga åbyggnader, vid arrendevärderingen föreslås och genom kontraktet bestämmas visst för år beräknat belopp i penningar, icke överstigande en tiondel av det föreslagna arrendevärdet, vilket belopp borde genom byggnad under arrendetiden redovisas eller vid egendomens avträdande till kronan kontant gäldas. Inom sålunda bestämd gräns i avseende på kostnaden vore arrendator pliktig att, om domänstyrelsen så påfordrade, vid egendomen utföra ny- eller ombyggnad; skolande såväl den tid, inom vilken det av domänstyrelsen föreskrivna arbetet borde vara fullbordat, som ock byggnadens närmare beskaffenhet och den avräkning, som därför borde äga rum å den i kontraktet stadgade byggnadssumman, bestämmas vid laga syn.

Utan föreskrift i arrendekontraktet eller domänstyrelsens medgivande finge ombyggnad av kronans hus vid egendomen icke företagas ej heller ny byggnad uppföras, avsedd att gå i avräkning å arrendatorns byggnadsskyldighet.

Bleve med domänstyrelsens begivande och efter plan, som av densamma bleve godkänd, byggnad av arrendator uppförd, för vilken kostnaden vore större än som motsvarade den enligt kontraktet bestämda byggnadsskyldigheten, finge på domänstyrelsens prövning ankomma, huruvida överbyggnaden kunde arrendatorn gottgöras genom eftergift å närmaste årens arrende eller vid egendomens avträdande av den nye arrendatorn; dock borde vid bestämmande av sådan gottgörelse tagas i beräkning den nytta, som genom den nya byggnaden kunde arrendatorn under återstående arrendetiden tillskyndas.

Ersättning för verkställd överbyggnad, vartill nuvarande arrendator enligt de för hans arrende gällande föreskrifter kunde finnas berättigad, skulle av den nye arrendatorn gäldas, där icke i arrendekontraktet med honom bleve annorlunda bestämt.

Om på grund av särskilda förhållanden, hemman eller lägenhet ansåges lämpligen kunna utan åbyggnad utarrenderas, kunde arrendatorn från all byggnadsskyldighet befrias.

Arrendator åläge att, företrädesvis i brandstodsförening för länet eller i orten, där sådan funnes, för kronans räkning ombesörja och utan avdrag å arrendet bekosta byggnadernas brandförsäkring till deras fulla, i behörig ordning uppskattade värde. Kungl. Maj:ts befallningshavande ägde dock, där anledning därtill förekomme, meddela föreskrift såväl om det belopp, varför försäkring borde sökas, som om den anstalt, där försäkringen borde äga rum; därvid borde, till ledning för den Kungl. Maj:ts befallningshavande i berörda hänseende åliggande prövning, vid de å kronans egendomar förekommande syner yttrande avgivas om byggnadernas brandförsäkringsvärde.

Inträffade brandskada, vore arrendator skyldig att skadan bota till den omfattning, domänstyrelsen bestämde, och med den brandskadeersättning, som erhölles. Kronan skulle uppbära och tillhandahålla, sedan plan för nybyggnaden bleve fastställd, arrendatorn brandskadeersättningen i den mån densamma för byggnaden erfordrades; och skulle, därest kostnaden för nybyggnaden överstege den kronan tillerkända ersättningen, det överskjutande beloppet arrendatorn gottgöras genom avräkning å byggnadsskyldigheten, eller, om denna vore fullgjord, genom eftergift å närmaste årens arrende eller vid egendomens avträdande av nye arrendatorn.

Arrendator vore skyldig uppföra och underhålla all den stängsel, som i det arrenderade områdets gräns mot annan egendom efter lag borde finnas, men vore ej förbunden att inom det arrenderade området hägnad uppehålla, där ej annorlunda vore genom arrendekontraktet stadgat, eller vid laga syn funnes nödigt föreskriva stängsel omkring ängs- och betesmark, som av ålder varit inhägnad.

Egendomens åker och äng skulle, enligt de närmare föreskrifter, som genom arrendekontraktet meddelades, av arrendator i alla avseenden väl hävdas och i god växtkraft hållas.

Från det i lag stadgade förbud mot foders förande från bole finge undantag äga rum med domänstyrelsens begivande samt under de villkor, som av densamma föreskreves.

Bortförande av gödsel vore ej tillåtet.

Nyodling finge endast ske på de områden och under de villkor, som i arrendekontraktet eller sedermera på arrendatorns framställning av vederbörande förvaltningsmyndighet bestämdes.

Ville arrendator för det arrenderade området eller viss del därav i väsentlig mån förändra sättet för jordens torrläggning, eller önskade han anlägga ängsvattning, skulle sådant ske efter av sakkunnig person uppgjord plan, som av domänstyrelsen godkändes. För dylikt företag, liksom för större odlings- eller täckdikningsarbeten, varav egendomen tillskyndades synnerlig fördel, men arrendator under sin arrendetid ej kunde tillgodogöra sig en kostnaden motsvarande inkomst, finge efter domänstyrelsens prövning gottgörelse arrendator tilläggas genom skälig minskning i ett eller flera års arrendeavgift.

Arrendator ägde ej att, utan domänstyrelsens medgivande, borttaga å egendomen befintliga torp eller anlägga nya; och ägde arrendator ej heller att utan domänstyrelsens medgivande pålägga egendomens torpare avgäld eller besvär utöver vad som vid egendomens uppskattning bleve av uppskattningsnämnden bestämt.

För det trädesbruk samt den höstplöjning, gräsfrö- och höstsädessådd, som avträdande arrendator, därest icke med tillträdaren annorlunda överenskommes, vore skyldig att året före egendomens avträdande verkställa i enlighet med tillämpad växtföljd eller kontraktets härutinnan meddelade bestämmelser, skulle han av tillträdaren åtnjuta ersättning, som, i händelse av tvist, skulle bestämmas av tre gode män, av vilka av- och tillträdarna valde var sin och den tredje utsåges av de sålunda valde, eller, om dessa ej bleve om valet ense, av Kungl. Maj:ts befallningshavande i länet.

Arrendator vore pliktig att vid egendomens avträdande utan ersättning tillhandahålla tillträdaren foder till visst belopp, som bleve i arrendekontraktet bestämt. Det därutöver vid arrendets frånträdande å egendomen befintliga förråd av hö och halm skulle av arrendatorn överlåtas åt tillträdaren mot ersättning motsvarande hälften av det i orten gångbara pris, vilken ersättning, därest överenskommelse därom icke uppnåddes, finge bestämmas av gode män i den ordning, som i nästföregående moment funnes stadgad.

För alla arrenderad egendom åliggande utskylder och besvär, med undantag av den egendomen genom skattläggning åsatta ränta och kronotionde, skulle arrendator ansvara utan avkortning å arrendeavgiften.

Dock finge arrendator, som på grund av lagligen tillkommet beslut fått under sin arrendetid vidkännas betydligare kostnad för byggnad av kyrka, prästgård eller andra allmänna hus, uppförande av större broar eller anläggning av ny landsväg, järnväg eller kanal, härför åtnjuta gottgörelse i enlighet med bestämmelserna i kungl. kungörelsen den 16 januari 1863.

Hade, efter det arrendator antagits, fråga uppstått om vattenavledning, därav den arrenderade egendomen tillskyndades fördel, men arrendator undantagit sig att i företaget deltaga, och detsamma därefter under kronans medverkan komme till stånd, skulle arrendator från och med arrendeåret näst efter det, då företaget bleve avsynat och godkänt, å det belopp, kronan för ändamålet fått utgiva, erlägga fem procent årlig ränta, vilken ränta finge debiteras i sammanhang med arrendeavgiften.

Gitte arrendator styrka, att han icke så snart av företaget vunne fördel, skulle domänstyrelsen för den ytterligare tid, som kunde befinnas skälig, äga bevilja arrendatorn befrielse från berörda räntegottgörelse.

Arrendator vore förbunden att, där sådant för allmännyttigt ändamål å kronans vägnar fordrades, avstå arrenderad kronoegendom tillhörig mark ävensom inkomstgivande lägenhet emot åtnjutande av minskning i arrendeavgiften, motsvarande den förlust honom tillskyndades.

Överlåtelse av arrende finge endast med domänstyrelsens medgivande ske.

Doge arrendator eller bleve han i konkurs försatt, finge i förra fallet den avlidnes rättsinnehavare och i det senare konkursboet för den del av arrendetiden, som eljest skolat återstå, arrendet på viss person överlåta, likasom, i händelse arrendator vid sitt frånfälle skulle efterlämna endast en sterbhusdelägare, denne ägde övertaga arrendet under villkor dock i samtliga dessa fall, att anmälan därom gjordes hos domänstyrelsen inom sex månader efter dödsfallet eller konkursens början, samt att den nye arrendatorn av styrelsen godkändes. Där enligt detta stadgande rätt till arrendets överlåtande tillkomme sterbhus, i vilket flera skulle hava del, skulle på domänstyrelsen ankomma att, då sådant funnes utan olägenhet kunna ske, låta sterbhusdelägarna för gemensam räkning arrendet bibehålla och egendomens skötsel handhava genom därtill av sterbhusdelägarna utsedd person, som av styrelsen godkändes. Hade i konkurs försatt arrendators löftesmän på grund av sin borgen nödgats något utbetala samt därför ej av konkursboet undfått gottgörelse, eller hade konkursboet ej, sedan löftesmännen två månader från konkursens början därom gjort framställning, senast två månader därefter utfäst sig att hålla löftesmännen för deras borgen skadeslösa och därför ställt säkerhet, då borde åt löftesmännen tillerkännas den rätt att över arrendet förfoga, som i annan händelse vore konkursboet förbehållen.

Underlätes sådan anmälan eller framställdes ej inom den bestämda tiden ny arrendator eller förvaltare, som av styrelsen godkändes, komme arrendet, så framt det ej dessförinnan gått till ända, att upphöra, då arrendator avlidit, första fardag sedan ett år förflutit från den Thomedag, som infölle näst efter dödsfallet, och vid inträffad konkurs, första fardag efter utgången av den tid av sex månader, inom vilken anmälan om överlåtelse bort ske; och skulle egendomen, om styrelsen prövade skäl därtill vara, för de återstående arrendeåren genom offentlig auktion till den högstbjudande utarrenderas, för vilket fall i arrendatorns bo ävensom hos löftesmännen, för den tid deras borgen omfattade, fordringsrätt förbehölles för den förlust, som genom arrendesummans nedgående under vad förut bestämt varit därvid kunde uppkomma.

Som säkerhet för fullgörande av arrendevillkoren borde för en tid av minst fem år, därest arrende så länge skulle fortfara, och högst åtta år vara ställd borgen av minst två personer, de där borgade en för bägge och bägge för en såsom för egen skuld, och vilkas vederhäftighet vore av Kungl. Maj:ts befallningshavande eller domaren styrkt. Ansvarighet på grund av dylik borgen finge dock icke utsträckas utöver den tid, för vilken borgen blivit ingången.

Arrendator, som sådant föredroge, finge antingen, jämte ställande av borgen för arrendevillkoren i övrigt, såsom säkerhet för arrendeavgiftens erläggande avlämna av staten, allmänna hypoteksbanken, rikets hypoteksföreningar eller av kommuner med Kungl. Maj:ts tillstånd utgivna obligationer eller andra av vederbörande godkända säkerhetshandlingar, motsvarande två års arrendeavgift, eller ock, i stället för borgen för uppfyllande av arrendevillkoren i deras helhet, nedsätta dylika obligationer eller säkerhetshandlingar till belopp, uppgående till tre års arrendeavgift, dock med skyldighet för arrendatorn i båda fallen att, därest domänstyrelsen funne anledning sådant påfordra, inom viss förelagd tid ställa den ytterligare säkerhet, styrelsen kunde bestämma.

I avseende å obligationernas uppskattning skulle gälla enahanda bestämmelser, som i fråga om obligationer vid uppbördsborgen voro meddelade.

Minst ett år före utgången av den tid, för vilken borgen bleve ställd, skulle ny borgen avlämnas, så beskaffad som ovan sagts; varförutom arrendator åläge att, därest någon av löftesmännen doge eller Kungl. Maj:ts befallningshavande funne löftesman

icke vidare kunna för vederhäftig anses, inom tre månader efter erhållet föreläggande ny vederhäftig borgen anskaffa.

I alla de fall, då anbud gjordes på arrende av kronoegendom, eller medgivande begärdes till arrendes överlåtande eller övertagande, borde, så vida avseende därå skulle fästas, avlämnas säkerhet så beskaffad, som i nästföregående punkt vore stadgat.

Underlåte arrendator att inom föreskriven tid erlägga arrendeavgiften eller att iaktlaga sina skyldigheter i avseende å säkerheten för arrendevillkorens fullgörande, vore arrenderätten förverkad och arrendator skyldig, om domänstyrelsen så fordrade, att egendomen vid nästföljande års midfasta avträda.

Åsidosatte arrendator i övrigt de på grund av arrendekontraktet honom åliggande skyldigheter, eller överträdde han de i detsamma honom medgivna rättigheter, hade han ock förverkat arrenderätten och måste, därest domänstyrelsen så yrkade och sedan laga domstol därom meddelat beslut, avträda egendomen nästa fardag.

Då arrenderätt vore förverkad, skulle i avseende å egendomens utarrendering och kronans rätt till gottgörelse för möjligen skeende nedsättning i arrendeavgiften gälla, vad i denna författning funnes stadgat för det fall, att död eller gäldbunden arrendators rättsinnehavare icke gjorde sådan anmälan om arrendets överlåtande eller övertagande, som där omförmäldes.

Till utrönande, huru utarrenderad egendom sköttes och arrendevillkoren av arrendator fullgjordes, skulle egendomen vart femte år eller oftare besiktigas av domänintendent eller den, som Kungl. Maj:ts befallningshavande i hans ställe förordnade.

Syn å utarrenderad kronoegendom skulle i stad av magistrat och på landet av kronofogde med det antal nämndemän, som Kungl. Maj:ts befallningshavande bestämde, förrättas före egendomens tillträde och därefter under arrendetiden så ofta domänstyrelsen eller Kungl. Maj:ts befallningshavande funne anledning därom förordna.

Den syn, som före egendomens tillträde hölles och vilken hade till ändamål att bestämma såväl den ersättning, avträdaren i ena eller andra avseendet skulle vara skyldig utgiva eller berättigad uppbära, som ock tillträdande arrendatorns åligganden, för så vitt desamma då kunde bliva föremål för prövning, skulle, där icke hinder mötte, förrättas under sista året av förut löpande arrendeperiod på lämplig årstid, då marken vore bar.

Det ersättningsbelopp för brister i byggnad och hägnad m. m., som tillkomme tillträdaren efter avdrag av värdet av de för hans räkning av företrädaren fullgjorda prestationer, tillhandahöllos honom av domänstyrelsen, som hos den betalningsskyldige genast låte uttaga beloppet.

Kostnaden för sådan syn skulle av- och tillträdare med hälften vardera gälda.

Vid syner skulle domänintendent eller den, som därtill i hans ställe av Kungl. Maj:ts befallningshavande utsåges, vara såsom kronans ombud närvarande, och jämväl skogstjänsteman vara tillstädes, där Kungl. Maj:ts befallningshavande funne anledning därom förordna.

Mot synemäns beslut ägde den, som därmed icke åtnöjdes, föra talan efter stämning till domstol inom tre månader från den dag, syneförrättningen avslötes. Instrument över synen skulle inom trettio dagar efter förrättningen hos syneförrättaren hållas enskilda parter tillhanda, och exemplar av syneinstrumentet inom samma tid till Kungl. Maj:ts befallningshavande insändas.

Vad sålunda blivit stadgat skulle lända till efterrättelse från och med den 1 januari 1883, från vilken tid de genom nådiga kungörelserna den 17 december 1799, den 3 december 1810, den 17 juli 1847, den 12 juli 1860 och den 7 augusti 1863 för

jordbruksdomänernas förvaltning meddelade bestämmelser jämte de övriga rörande samma förvaltning utfärdade författningar och föreskrifter, som vore mot de då stadgade förvaltningsgrunderna stridande, skulle upphöra att gälla; dock att, där under första ordnandet av den nya förvaltningen de då bestämda grunderna för uttarrenderingen icke kunna tillämpas, dittills gällande former för arrendeupplåtelsen finge följas.

Uti ett av särskilda sakkunniga år 1880 utarbetat förslag angående grunder för förvaltningen av kronans domäner föreslogs, att kronans arrenden skulle utbjudas på auktion, men att om förre arrendatorn skött egendomen väl, varom yttranden skulle avgivas av såväl vederbörande uppskattningsmän vid arrendevärderingen som av Kungl. Maj:ts befallningshavande, domänstyrelsen skulle äga att ånyo upplåta arrendet till arrendatorn mot erläggande av högsta erbjudna arrendeavgift, eller, om denna understege det fastställda arrendevärdet, däremot svarande belopp. I annat fall skulle styrelsen till arrendator antaga den högstbjudande, som för sitt anbud ställt godkänd säkerhet och i övrigt befunnes lämplig. Arrendator, som enligt gällande kontrakt vore tillförsäkrad optionsrätt och som skött egendomen väl, skulle efter domänstyrelsens omprövning, innan auktion å arrendet anställdes, erhålla hembud å arrendet till det av uppskattningsmännen fastställda arrendevärdet. Gjordes ej anmälan om arrendets övertagande inom förelagd tid, vore optionsrätten förfallen. De sakkunnigas förslag godkändes i denna del av Kungl. Maj:t, som i proposition till 1882 års riksdag förordade införandet av optionsrätt i den form de sakkunniga föreslagit. Efter statsutskottets tillstyrkande godkände riksdagen med några förändringar Kungl. Maj:ts proposition i här ifrågavarande hänseende, såsom även framgått av ovanberörda kungörelse den 10 november 1882. — Statsutskottets tillstyrkande hade dock ej varit enhälligt. I en vid utskottets utlåtande fogad reservation påyrkades bibehållande av minimi- och maximibelopp ävensom att förre arrendatorn av en kronoegendom, som »väl samt med insiktsfull omtanka skött och förbättrat« egendomen, eller, i händelse av dödsfall, hans änka eller barn skulle, innan vidare åtgärd för utarrenderingen vidtoges, hembjudas arrendet mot erläggande av det fastställda maximiarrendet och fullgörande av arrendevillkoren i övrigt.

Redan vid 1887 års senare lagtima riksdag förelåg ånyo frågan om införande av optionsrätt, i det Kungl. Maj:t i anledning av en av domänstyrelsen gjord, av så gott som alla länsstyrelser tillstyrkt framställning, föreslog, att hembud av arrendet till det fastställda arrendevärdet skulle före arrendets offentliga utbjudande göras förutvarande arrendator, som brukat egendomen väl, icke blott då han enligt äldre kontrakt vore berättigad till optionsrätt, utan även därest han innehaft arrendet så lång tid, att denna tillsammans med återstående delen av arrendetiden uppginge till *tio* år. Vid utarrendering i sålunda föreslagen ordning skulle dock vid arrendevillkoren intagas det uttryckliga förbehåll, att, därest efter arrendetidens utgång egendomen i sin helhet eller till någon del ej vidare komme att utarrenderas eller vederbörande ämbetsmyndighet skulle finna lämpligt, att egendomen eller en del därav upplåtes under ett arrende med annan egendom, arrendatorn icke ägde rätt till ersättning för honom eljest tillkommande optionsrätt.

Statsutskottet biträdde förslaget om optionsrättens återinförande men ansåg, att den tid, avträdande arrendator skulle hava innehaft egendomen, borde bestämmas ej till tio år utan allenast till fem år, vilken tid förmenades vara tillräcklig för att vederbörande skulle kunna bilda sig ett omdöme om egendomens skötsel. Utskottets förslag bifölls av riksdagen, och utfärdades den 13 juli 1887 av Kungl. Maj:t kungörelse, upptagande de beslutade ändringarna.

På grund av en vid 1906 års riksdag väckt motion och av Kungl. Maj:t vid 1907 års riksdag framlagd proposition, som av riksdagen bifallits, utfärdades den 28 juni 1907 en kungörelse, däri bestämdes, att då auktion för utarrendering av kronans jordbruksdomäner ägde rum, sådan auktion skulle hållas endast å ett ställe, nämligen hos Kungl. Maj:ts befallningshavande, och endast undantagsvis, då särskilda skäl förelåge, i den ort, där egendomen vore belägen.

Utfärdandet av lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom nödvändiggjorde en omarbetning av 1882 års kungörelse angående förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner. I proposition till 1908 års riksdag föreslog även Kungl. Maj:t utfärdande av ny författning, avseende att bringa dessa grunder i överensstämmelse med nyttjanderättslagens stadganden (se härom närmare kronolägenhetskommissionens betänkande II andra delen sid. 27—30).

Kungl. Maj:ts förslag innebar en genomgripande omarbetning av 1882 års författning, enär dels ur förslaget uteslutits sådana punkter i nämnda författning, som helt och hållet motsvarades av bestämmelserna i lagen, dels ock omarbetats andra punkter till att komplettera lagen, »att fortsätta, där lagen slutade». Endast i några få särskilda fall hade förhållandena med kronans egendomar ansetts böra föranleda till avvikelser från de grunder, på vilka 1907 års nyttjanderättslagstiftning vore byggd. Som stadgandena i nyttjanderättslagen jämte bestämmelserna i arrendekontrakten avsåge att ensamt reglera rättsförhållandet mellan jordägare och arrendator samt den föreslagna författningen blott vore att betrakta såsom en instruktion för vederbörande förvaltningsmyndighet, hade ordalagen i förslaget jämkats därefter. Sedan statsutskottet, till vilket propositionen remitterats, med viss mindre ändring tillstyrkt Kungl. Maj:ts förslag, bifölls detsamma av riksdagen, varefter den 4 juni 1908 utfärdades de nu gällande bestämmelserna angående förvaltningen av kronans jordbruksdomäner. (Se kungl. kungörelsen den 4 juni 1908 angående förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner. Bilaga I.)

Redogörelse för nu gällande bestämmelser angående förvaltningen av kronans jordbruksdomäner ävensom för dessa domäners avkastning.

Jämlikt stadgande i punkt 1 av nu gällande grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner skola dessa domäner stå under inseende av domänstyrelsen och under närmare tillsyn av en lokalförvaltning.

Den lokala förvaltningen tillkommer Kungl. Maj:ts befallningshavande, som därvid biträdes antingen av kronobetjäningen eller av särskilt tillsatta domänintendenter. Uti sitt i februari 1917 avgivna betänkande och förslag angående förändrad bokföring rörande statens domäner och därmed sammanhängande frågor hava de enligt nådigt brev den 7 november 1913 tillkallade sakkunniga lämnat en detaljerad redogörelse för de förvaltningen av kronans jordbruksdomäner tillhörande göromål, vilka för närvarande påvila länsstyrelserna och underlydande, varvid jämväl redogörelse lämnats för det huvudsakliga av domänintendenternas åligganden. Hänvisande till detta betänkande (sid. 7—19, 31 – 34) vilja de sakkunniga, som ansett det obehövligt och olämpligt att, då fullständig utredning i ämnet redan förefinnes i tryck, här redogöra för den mångfald göromål, som påvila länsstyrelserna med underlydande för skötseln av statens jordbruksdomäner, till kompletterande av de uti berörda betänkande lämnade uppgifterna angående den lokala domänförvaltningen framlägga resultaten av

de sakkunnigas utredningar angående domänintendenternas arbete. Förutom i kungl. kungörelsen den 4 juni 1908 angående förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner finnas stadganden angående domänintendenterna i kungl. breven den 22 juni 1880 och den 7 december 1883 angående ordnandet av domänförvaltningen i orterna för senare halvåret 1883 och för år 1884, kungl. brevet till domänstyrelsen den 2 december 1892, med ändring den 25 september 1896, angående reglementariska bestämmelser för samma förvaltning, kungl. brevet den 18 maj 1888, angående, bland annat, saluvärdering för försäljning av kronoegendom, kungl. kungörelsen den 17 oktober 1913, angående upplåtande av egnahemslägenheter från vissa kronoegendomar samt kungl. instruktionen för domänverket den 11 februari 1921.

Enligt dessa författningar åligger det domänintendent att fullgöra de åligganden, som enligt kungl. kungörelsen den 10 november 1882, ersatt av kungl. kungörelsen den 4 juni 1908 och nyssnämnda kungl. instruktion, tillhöra domänintendenterna och i övrigt kunna genom allmänna författningar varda för domänintendent stadgade, nämligen

att efter vederbörligt förordnande hålla förrättning för uppgörande av förslag till kronoegendoms utarrendering;

hålla förrättning för saluvärdering av till försäljning avsedd kronoegendom och lägenhet;

förrätta besiktning å utarrenderad kronoegendom för utrönande, huru egendomen skötes och arrendevillkoren av arrendatorn uppfyllas (i regeln vart femte år);

förrätta besiktning å utarrenderad kronoegendom i anledning av väckt fråga om nybyggnad därå och avsyning av verkställd nybyggnad;

utföra ombudsmannaskap för kronan vid syner, besiktningar och andra laga förrättningar, som kunna beröra utarrenderad kronoegendom;

att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som i avseende å utförandet av berörda åligganden eller eljest i och för tillsynen över de inom länet befintliga jordbruksdomäner kunna av domänstyrelsen eller Kungl. Maj:ts befallningshavande varda domänintendenten meddelade;

att, då han av Kungl. Maj:ts befallningshavande därom anmodas, avgiva skriftliga yttranden i de hos länsstyrelsen till behandling förekommande domänärenden;

samt att, på kallelse av Kungl. Maj:ts befallningshavande, en eller två gånger i månaden inställa sig å länets landskontor för att tillhandagå med muntliga upplysningar samt, efter de föreskrifter, som av landskamreraren lämnas, föra arrendeliggaren och däri anteckna sådana rörande domänerna meddelade beslut, som böra tjäna till framtida efterrättelse.

Kungl. Maj:ts befallningshavande är dock lämnat öppet att, där så kan finnas lämpligt och domänintendent därtill är villig, även i vidsträcktare grad påkalla domänintendents biträde vid domängöromålens handläggning å landskontoret, i den mån skälig ersättning därför kan domänintendent beredas av medel, som av anslaget till den lokala domänförvaltningen kunna varda ställda till Kungl. Maj:ts befallningshavandes disposition eller eljest vara för Kungl. Maj:ts befallningshavande att tillgå.

Domänintendent erhåller å sin befattning nådigt förordnande att gälla tillsvidare under en tid av i regel 3 år.

Kungl. Maj:ts befallningshavande i sådant län, där domänintendent ej finnes anställd, äger, då sådant anses av egendoms betydenhet eller andra omständigheter påkallat, hos länsstyrelse i närbeläget län, där domänintendent är anställd, begära och, där sådant utan olägenhet kan ske, erhålla nämnda tjänstemans biträde för verkställande av utarrenderings-, saluvärderings- och besiktningsförrättning eller ock hos

domänstyrelsen göra hemställan om förordnande för tillfället av särskild person att såsom domänintendent sådan förrättning utföra, varvid ersättning utgår enligt närmare bestämmelser i kungl. brevet till domänstyrelsen den 9 mars 1917.

Domänintendent lyder enligt instruktionen för domänverket under domänstyrelsen; har ock att omedelbart till styrelsen avgiva yttranden och förslag, som av styrelsen infordras.

Bland särskilda anvisningar, som av domänstyrelsen dels på befallning av Kungl. Maj:t, dels av eget initiativ utfärdats att iakttagas av den lokala domänförvaltningen, må nämnas de, som innefattas i

1. promemoria vid verkställandet av uppskattning av kronans egendomar, som jämlikt förvaltningsgrunderna skall äga rum före utarrenderingen;

2. promemoria att jämte annat iakttaga vid arrende- och saluvärdering å utarrenderad kronoegendom (Bilaga II);

3. domänstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:ts befallningshavande den 18 maj 1888, angående vissa åtgärder i avseende å förvaltningen av kronans domäner angående optionsrätten (Bilaga III);

4. domänstyrelsens skrivelse till domänintendenterna den 22 juni 1904 angående befordrande av egnahemsrörelsen (Bilaga IV);

5. domänstyrelsens cirkulär den 21 december 1905 angående värdering av skogstillgång vid utarrenderad statsegendom, vars försäljning blivit ifrågasatt (Bilaga V);

6. domänstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:ts befallningshavande den 22 juni 1906 och domänstyrelsens cirkulär till Kungl. Maj:ts befallningshavande den 13 augusti 1909 angående upprättande av översiktskartor i ärenden angående avsöndring av jord från kronoegendom (Bilaga VI och VII);

7. domänstyrelsens cirkulär till Kungl. Maj:ts befallningshavande den 20 januari 1913 angående debitering av arrendeavgälder (Bilaga VIII);

8. domänstyrelsens cirkulär till skogsstatens tjänstemän och betjänte den 27 november 1883 angående anmälan hos kungl. styrelsen av åtal, som anhängiggöres mot arrendator av utarrenderad kronoegendom för överträdelse av gällande författningar och bestämmelser i avseende å skogens vård och skötsel;

9. domänstyrelsens cirkulär till samtliga skogstjänstemän den 27 december 1897 angående täkt av sand, grus eller sten från kronans mark;

10. domänstyrelsens cirkulär till överjägmästarna den 30 december 1909 med komplettering den 31 januari 1910 angående särskilda taxeringsvärden å från arrende undantagen mark; samt

11. domänstyrelsens cirkulär till överjägmästarna i vissa distrikt den 26 augusti 1911 angående tiden för skogsförvaltningens tomtupplåtelser å från arrende undantagen mark.

Domänintendenter finnas anställda i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Örebro och Västmanlands län. För närvarande tjänstgör samme domänintendent i Älvsborgs och Värmlands län, varjämte åt samme person uppdragits att tjänstgöra såsom domänintendent i Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län. För vinnande av kännedom om den arbetsbörda, som påvilade domänintendenterna, hava de sakkunniga hösten 1915 från länsstyrelserna infordrat uppgifter angående antalet förrättningar m. m. och antalet dagar, som av domänintendenterna och, i de län där sådana icke finnas, av kronobetjäningen använts för arbeten i och för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner un-

der de tre närmast föregående åren d. v. s. 1912—1914. De inkomna uppgifterna hava sammanförts i följande tablå:

Sammandrag av antalet förrättningar m. m. och antalet dagar, som erfordrats för förvaltningen av kronans utarrenderade jordbruksdomäner åren 1912—1914. Uppgifterna avse endast den lokala förvaltningen.

Län	År 1912			År 1913			År 1914		
	Antal	Antal dagar, som använts till resor och själva förrättningarna	Antal dagar, som använts för hemarbete	Antal	Antal dagar, som åtgått till resor och själva förrättningarna	Antal dagar, som använts för hemarbete	Antal	Antal dagar, som åtgått till resor och själva förrättningarna	Antal dagar, som använts för hemarbete
Stockholms	147	57	66	146	46	90	136	49	75
Uppsala	167	44	—	131	43	—	139	32	—
Södermanlands	27	30	40	28	30	45	44	47	47
Östergötlands	285	158	82	247	139	68	287	175	72
Jönköpings	135	92	116	100	102	106	111	90	124
Kronobergs	107	48	146	140	91	160	162	84	184
Kalmar	109	86	44	72	57	27	93	68	31
Gottlands	3	3	7	4	4	7	4	4	4
Blekinge	119	7	29	222	8	51	150	11	32
Kristianstads	124	24	—	117	24	—	361	144	77
Malmöhus	298	115	161	510	85	157	368	91	194
Hallands	40	29	32	43	37	35	23	15	23
Göteborgs och Bohus	296	87	127	411	89	171	245	69	82
Älvsborgs	226	82	79	193	106	89	315	76	83
Skaraborgs	—	[1]	[1]	247	136	111	268	162	106
Värmlands	42	28	10	49	32	26	34	17	11
Örebro	90	28	23	193	42	31	168	25	20
Västmanlands	200	91	79	240	131	84	254	121	105
Kopparbergs	2	2	4	2	2	5	1	1	1
Gävleborgs	25	4½	6	26	16	13½	34	14	13½
Västernorrlands	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jämtlands	12	9	7	8	2	16	5	2	3
Västerbottens	24	12	7½	34	18	11	27	16	14
Norrbottens	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	2,478	1,036½	1,065½	3,163	1,240	1,303½	3,499	1,313	1,301½

[1] Sammanlagt 164 dagar.

Fördelas antalet använda arbetsdagar på de tre åren, finner man, att i medeltal använts

Län	Antal rese- och förrättningsdagar	Antal dagar, som använts till hemarbete	Summa dagar
Stockholms	50 2/3	77	127 2/3
Uppsala	39 2/3	—	80
Södermanlands	35 2/3	44	79 2/3
Östergötlands	157 1/3	74	231 1/3
Jönköpings	94 2/3	115 1/3	210
Kronobergs	74 1/3	163 1/3	237 2/3
Kalmar	70 1/3	34	104 1/3
Gottlands	3 2/3	6	9 2/3
Blekinge	8 2/3	37 1/3	46
Kristianstads	64	[1]77	141
Malmöhus	97	170 2/3	267 2/3
Hallands	23	30	57
Göteborgs och Bohus	81 2/3	126 2/3	208 1/3
Älvsborgs	88	83 2/3	171 2/3
Skaraborgs	[2]99 1/3	[2]72 1/3	226 1/3
Värmlands	25 2/3	15 2/3	41 1/3
Örebro	31 2/3	24 2/3	56 1/3
Västmanlands	114 1/3	89 1/3	203 2/3
Kopparbergs	1 2/3	3 1/3	5
Gävleborgs	11 1/2	11	22 1/2
Jämtlands	4 1/3	8 2/3	13
Västerbottens	15 1/3	7 1/2	22 5/6

Den centrala domänförvaltningen omhänderhaves såsom förut sagts av domänstyrelsen. Jämlikt nu gällande instruktion för domänverket den 11 februari 1921, som med upphävande av tidigare gällande instruktioner trätt i kraft den 1 mars 1921, åligger det domänstyrelsen bl. a. att handhava förvaltningen av de till statens domäners fond hörande fastigheter och övriga tillgångar ävensom de eljest under styrelsens förvaltning ställda fastigheter. Vid utövningen av denna förvaltning tillkommer det domänstyrelsen, bland annat, att i enlighet med de i instruktionen eller eljest av Kungl. Maj:t stadgade grunder fastställa arbetsordning för styrelsen samt utfärda erforderliga

[1] Avser blott år 1914.
[2] Utgör medeltalet för åren 1913 och 1914.

bestämmelser och föreskrifter för styrelsen underlydande personal, vartill räknas domänintendenterna, att besörja utarrendering av egendom, när sådan bör äga rum; att hos Kungl. Maj:t anmäla frågor om disposition av sådana egendomar eller underlydande lägenheter, som kunna ifrågakomma till försäljning, samt, i händelse Kungl. Maj:t förordnar om dylik egendoms eller lägenhets försäljning, föranstalta därom; att hålla hand däröver, att syner och besiktningar å egendomarna behörigen förrättas och att därvid nödiga befunna åtgärder verkställas, att övervaka, att behörig säkerhet för arrendevillkorens uppfyllande ställes och i föreskriven ordning förnyas, att redovisa alla till domänfonden eller eljest till verket inflytande medel, att handhava och redovisa de medel, som i övrigt ställas till styrelsens förfogande, att av nämnda medel bestrida utgifterna för styrelsens verksamhet, att tillse, att samtliga till styrelsen inkomna räkenskaper med verifikationer undergå fullständig granskning och att de räkenskaper, vilka ej skola åtföljas av verifikationer och vilkas granskning till siffran sker annorstädes, hos styrelsen granskas med hänsyn till det sätt, varpå de uppburna medlen blivit använda; skolande, därest vid granskning anmärkning förekommer, styrelsen efter vederbörandes hörande däröver besluta, att före varje års utgång ingiva ej mindre till chefen för jordbruksdepartementet en för berättelsen till riksdagen om vad i rikets styrelse sig tilldragit avsedd redogörelse rörande styrelsens verksamhet under året än även till Kungl. Maj:t berättelse angående styrelsens verksamhet under det nästföregående året, vilken sistnämnda berättelse vart femte år skall innehålla såväl ett sammandrag av de fem sistförflutna årens berättelser som ock förteckningar över de under styrelsens förvaltning samt tillsyn och kontroll ställda fastigheter, upprättade på sätt särskilt är stadgat, att årligen före februari månads utgång meddela riksräkenskapsverket uppgift å under nästföregående år inträffade förändringar i domänfondens inkomster av utarrenderade kronoegendomar ävensom å köpeskillingar för egendomar, beträffande vilka köpebrev utfärdats under nästföregående år, samt att före utgången av februari månad varje år till Kungl. Maj:t insända uppgifter å de försålda kronoegendomar, beträffande vilka under nästföregående år köpebrev utfärdats, ävensom å de inköp av skogbärande eller till skogsbörd tjänlig mark samt inlösningar å ströängar å kronoparkerna i Norrland och Dalarna, vilka under samma tid ägt rum för kronans räkning. Angående styrelsens organisation, ärendenas handläggning, de hos styrelsen anställda tjänstemännens åligganden m. m. hänvisas till nyssnämnda kungl. instruktion. Här må endast framhållas, att inom domänstyrelsen skola förutom fem skogsbyråer finnas en kameralbyrå, en domänbyrå samt en lantbruksbyrå. Av dessa har den kamerala byrån till åliggande att handlägga ärenden angående styrelsens organisation, personal och ekonomi, förslag till stat för domänverkets driftskostnader, uppbörds- och redovisningsväsendet, statistik, disposition av förvaltnings- och avlöningsmedel till styrelsen underlydande personal, disposition av skogsmedel från civila och ecklesiastika boställen, bevillningstaxering av under styrelsens förvaltning ställd egendom samt revisions- och anmärkningsmål ävensom att upprätta styrelsens förvaltningsberättelse, domänbyrån att handlägga ärenden angående förvaltningen av kronans jordbruksdomäner, som icke, enligt vad nedan sägs, böra överlämnas till lantbruksbyrån, samt lantbruksbyrån att handlägga ärenden, vilka helt och hållet eller till övervägande del äro av beskaffenhet, att deras handläggning bör anförtros åt sakkunnig i jordbruksfrågor, såsom frågor om fastställande av villkor för kronoegendoms utarrendering eller om byggnad, odling eller vattenavledning å kronans jordbruksdomäner samt ärenden rörande domänintendenternas verksamhet. I närvaro av generaldirektören eller överdirektören och av den byråchef, till vilkens

byrå ärendet hör, samt av minst en annan byråchef skola bl. a. handläggas ärenden, som angå: upprättande av förslag till stat för domänverkets driftkostnader, försäljning av kronoegendom, avsättande till kronopark av utarrenderad kronoegendom tillhörig skogsmark, fastställande av villkor för kronoegendoms utarrendering, gottgörelse åt arrendator av kronoegendom för byggnad utöver den i arrendekontraktet bestämda byggnadsskyldighet, likasom för ändring i sättet för jordens torrläggning, för ängsvattningsanläggning samt för täckdiknings- och odlingsarbeten, arrendators skiljande från arrende, inköp av mark för domänverkets räkning samt besvär, som hos styrelsen anföras över underordnade myndigheters beslut, ävensom avgivande av utlåtande i anledning av hos Kungl. Maj:t anförda besvär över styrelsens beslut i dylikt mål. Generaldirektören bör, när han så finner nödigt och hans övriga ämbetsgöromål det medgiva, företaga ämbetsresor för att bereda sig kännedom om bl. a. de utarrenderade egendomarnas vård. Vid behandling av vissa frågor skall domänstyrelsen förstärkas med två domänfullmäktige, vilka efter kallelse av generaldirektören skola vara närvarande vid föredragning av ärenden, som avse domänverkets organisation, samt frågor rörande grunderna för personalens avlöningsförhållanden, så ock vid viktigare beslut i större ärenden av företrädesvis praktisk ekonomisk innebörd. Därjämte skola fullmäktige vara närvarande vid föredragning jämväl av annat ärende, vars avgörande generaldirektören anser böra ske i närvaro av domänfullmäktige. Domänfullmäktig, som sådant önskar, äger att närvara och anföra sin mening vid föredragning jämväl av ärende, i vars handläggning han icke kallats att deltaga. Domänfullmäktiges åliggande är att såsom ledamot i styrelsen meddela upplysningar och råd samt deltaga i överläggning uti ärenden, vid vilkas avgörande i styrelsen han är närvarande. Förutom en domänkamrerare och en domänstatistiker, vilka hava av namnen framgående speciella arbetsområden, är hos styrelsen förutom andra tjänstemän även anställd en ombudsman och fiskal med benämning domänfiskal. Denne åligger huvudsakligen bl. a. att enligt de närmare föreskrifter, styrelsen meddelar, bevaka och utföra kronans rätt och talan i ärenden, som röra styrelsens förvaltning, varvid, när sådan talan ej kan av honom vid ämbetsverk och domstolar utom Stockholm bevakas och utföras, han äger för erhållande av biträde därvid av ombud begära justitiekanslersämbetets eller vederbörande länsstyrelses åtgärd, att granska inkomna synehandlingar och i god tid före besvärstidens utgång inför styrelsen föredraga samma handlingar, varvid han har att föreslå åtgärder för bevakande av kronans rätt och fördel, att granska inkomna redogörelser för hållna syner och besiktningar samt av arrendatorer ställda löftesskrifter och avlämnade säkerhetshandlingar så ock att, när anmärkning därvid förekommer, därom göra anmälan hos styrelsen, att till styrelsen avgiva utlåtanden i ärenden, som för sådant ändamål överlämnas till honom, samt att i övrigt tillhandagå med biträde i frågor av juridisk art. Bland bestämmelserna angående kompetensfordringar för befattningshavare inom styrelsen stadgas bl. a., att av byråcheferna en skall vara erkänt kunnig och erfaren i lanthushållning samt minst en hava fullgjort vad författningarna föreskriva i fråga om dem, som må nyttjas i domarämbeten.

Angående avlöningsförhållandena för tjänstemännen vid domänverket är särskilt stadgat genom avlöningsreglementet den 22 juni 1920 för tjänstemän vid domänverket m. m. med därtill gjorda tillägg, det senaste den 3 juni 1921. (Kungl. Maj:ts kungörelse den 3 juni 1921 angående förlängd giltighetstid för avlöningsreglementet den 22 juni 1920 för tjänstemän vid domänverket m. m.)

Ändring i domänstyrelsens beslut i ärenden, vilka icke angå anmärknings- och

avskrivningsfrågor, sökes, därest ej genom särskild författning annorlunda stadgats, hos Kungl. Maj:t genom besvär, vilka skola inlämnas till jordbruksdepartementet. Angående vad klagande har att i övrigt iakttaga finnes stadgat i 45 § av ovan berörda instruktion för domänverket.

Taxeringsvärdet för kronans utarrenderade jordbruksdomäner uppgick för år 1915 till sammanlagt 61,806,700 kronor och lämnade desamma en bruttoavkastning i årliga arrendebelopp av 2,160,576 kronor 74 öre och en nettoavkastning av 1,542,795 kronor 6 öre. Skillnaden mellan brutto- och nettoavkastningen utgöres av statens kostnader för förvaltningen av domänerna, vilka kostnader utgjordes av:

	kr.	öre
arvoden till 16 domänintendenter	35,500	—
resekostnader	47,474	30
övriga omkostnader	73,859	38
och avkortningar å arrendebeloppen (för nybyggnad, odling och täckdikning)	460,950	—
eller tillhopa kr.	617,781	68.

Redogörelse för av de sakkunniga företagna besiktningsresor.

Jämlikt nådigt bemyndigande företogo de sakkunniga hösten 1915 resor i Östergötlands, Kristianstads, Malmöhus, Skaraborgs, Älvsborgs, Värmlands, Stockholms, Södermanlands, Uppsala och Västmanlands län, varvid besöktes femton kronoegendomar i Östergötlands län, sex i Kristianstads län, tio i Malmöhus län, sju i Skaraborgs län, fyra i Älvsborgs län, fem i Värmlands län, sex i Stockholms län, sju i Södermanlands län, sex i Uppsala län och fyra i Västmanlands län, varjämte för jämförelsers verkställande besiktigades inom Uppsala län elva och inom Västmanlands län fyra Uppsala universitet tillhöriga egendomar.

Under dessa besiktningsresor hava de sakkunniga i allmänhet fått ett gott intryck av egendomarna och funnit, att de väl kunde uthärda en jämförelse med enskildas gårdar. Endast å de boställen, som kronan nyligen fått övertaga och där nya hus ännu ej hunnit uppföras, förmärktes skillnad. Där nya byggnader kommit till stånd genom statens försorg, har detta skett med omsorg och mot de under senare tider uppförda nybyggnaderna, vilka av de sakkunniga inspekterades, förefanns ej anledning till anmärkning. Ett förhållande, som däremot väckte de sakkunnigas uppmärksamhet, var den mångenstädes å egendomarna i Skåne förekommande bristen på hygieniska arbetarbostäder. Det iakttogs nämligen, hurusom ladugårds- och stallpersonalen bodde i en avbalkning i ladugården resp. stallet. Detta missförhållande har under senare tid från annat håll påpekats, och åtgärder hava numera vidtagits för anordnande av bättre bostäder. De sakkunniga hade jämväl tillfälle att konstatera det redan i departementschefens skrivelse påpekade förhållandet, att vid en del egendomar ett flertal hus tillhörde arrendatorn och att det till och med förekom, att kronan ägde en del av en byggnad och arrendatorn en annan del. Sådan sammanblandning av äganderätten bör enligt de sakkunnigas mening ej förekomma. Måhända borde arrendatorn ej tillåtas att utan särskilt tillstånd för varje fall uppföra överloppshus.

Jorden sköttes och hävdades i allmänhet väl samt lämnade goda skördar. Arrendatorerna föreföllo överallt att vara välbärgade.

De sakkunnigas uppmärksamhet fästes även på den omständigheten, att de kronoegendomar, vilka av en eller annan anledning icke kunnat i vanlig ordning utarren-

deras utan vilka upplåtits för endast ett år i sänder, i regel missköttes, husen illa underhöllos och de tillfälliga brukarna undveko att på åkerjorden nedlägga sådana arbeten, vilkas frukter först framdeles finge inhöstas. Vid dylika utarrenderingar erhöll kronan dessutom anmärkningsvärt låga arrenden.

Klagomål anfördes vid ett par tillfällen av kronoarrendatorerna dels däröver, att domänstyrelsen för en kommande arrendeperiod fastställt enligt deras åsikt för höga arrenden, dels ock däröver, att torp och lägenheter avskildes från egendomarna för att med äganderätt överlåtas till sina innehavare eller eljest försäljas, åtgärder varigenom arrendatorerna gingo miste om ej blott arbetskraft utan även en stundom rätt avsevärd kontant inkomst. I dessa avseenden vilja de sakkunniga fälla det omdöme, att arrendeavgifterna för de av de sakkunniga besökta kronodomänerna ingenstädes synts vara för högt tilltagna utan i regel tvärtom, och beträffande det senare klagomålet riktar det sig mot åtgärder, vidtagna av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt.

Kritik av nu rådande förhållanden rörande förvaltningen av kronans jordbruksdomäner och förslag till missförhållandenas avhjälpande.

Allmän kritik.

Såsom av den föregående framställningen synes har förvaltningen av kronans jordbruksdomäner ägnats stort intresse. Nästan vid varje riksdag har ett eller flera förslag framkommit, innefattande ändringar i då bestående förvaltningsgrunder. Orsaken har oftast varit densamma, egendomarnas avkastning var för liten. Samma klagan har höjts jämväl mot nu gällande bestämmelser. Genom deras tillämpande tillfördes ej staten den inkomst, som rätteligen borde kunna härflyta från jordbruksegendomarna. Vid 1913 års riksdag väcktes av två ledamöter av andra kammaren en motion med hemställan, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om undersökning, dels huruvida det nuvarande sättet för utarrendering av kronans jordbruksdomäner innebure tillräcklig garanti för statsintressets tillgodoseende, dels ock huruvida den kronan åliggande byggnadsskyldigheten och den kronoarrendator tillerkända optionsrätten kunde vara i behov av revision. I motionen framhölls, att statens inkomster av dessa domäner, vilkas taxeringsvärde år 1911 uppgått till icke mindre än 59,666,600 kronor, vore synnerligen klen, icke ens 3 procent. Bland orsaker till detta ofördelaktiga resultat framhölls i motionen främst, att det nuvarande sättet för utarrendering icke syntes lämna nödig garanti för att arrendevärdet bleve sådant, att det tillfredsställde rimliga anspråk från statens sida och i övrigt motsvarade orts- och tidsförhållandena. Det syntes vara svårt att avgöra, vilka grunder följdes vid egendomarnas arrendeuppskattning. Med exempel sökte motionärerna visa, att åtminstone i vissa fall kronan utarrenderade sin jord till påfallande lågt pris, vilket föranledde, att arrenderätten utgjorde en värdefull tillgång för arrendatorn, som utnyttjade densamma i spekulationssyfte vid arrendeöverlåtelser, varvid stora avträdesbelopp fordrades och erhöllos. Vidare anfördes, att optionsrätten i dess nuvarande form syntes olämpligt anordnad och ägnad att grundlägga spekulation. Densamma uteslöte offentlig tävlan och borde möjligen inskränkas till förmånsrätt till arrende för det vid offentlig auktion avgivna högsta anbudet. Slutligen förmenade motionärerna, att kronans nybyggnadsskyldighet, sådan den vore anordnad, lätteligen kunde leda till uppförandet av alltför stora och dyra husbyggnader, varjämte kontrollen syntes otillräcklig.

Jordbruksutskottet, till vilket motionen remitterades, yttrade i avgivet utlåtande, att vid bedömande av frågan om kronodomänernas verkliga räntabilitet hänsyn borde tagas icke blott till de influtna arrendemedlen utan jämväl till de icke obetydliga summor, som årligen inflöte genom försäljningar och avverkningar av skogseffekter från de ofta under skogsstatens vård och förvaltning ställda skogsmarkerna till samma domäner ävensom till de besparingar, som för staten uppstode därigenom, att arrendatorerna intill senare tid i regel haft att erlägga kommunalutskylderna jämväl för dylika i huvudsak av staten utnyttjade skogar. Men även med avseende fästat å nu berörda förhållanden kunde enligt utskottets uppfattning icke förnekas, att statens jordbruksdomäner icke tillförde statsverket de inkomster, som med en rationell och ändamålsenlig förvaltning av desamma borde vara möjliga att uppnå. Enligt utskottets förmenande berodde detta dels därpå, att arrendeavgifterna, särskilt med hänsyn till de betydande fördelar i form av optionsrätt, ersättning för nybyggnad m. m., som arrendatorerna åtnjöte, i allmänhet vore anmärkningsvärt låga, dels ock därpå, att de betingade arrendeavgifterna icke i sin helhet inflöte till statsverket utan författningsenligt avkortades med de icke sällan synnerligen betydande belopp, som utginge till arrendatorerna såsom ersättning för verkställda nybyggnader. Såsom särskilda önskemål framhöll utskottet, att i arrendeuppskattningarna infördes verklig metod och planmässighet, så att större enhetlighet och därmed även riktigare resultat kunde uppnås, samt att genom lämpliga modifikationer i avseende å optionsrättens utövning eller annorledes så vitt möjligt förebyggdes, att arrendatorerna i spekulationssyfte utnyttjade den privilegierade ställning, optionsrätten gåve dem. I avseende å byggnadsskyldigheten erinrade utskottet, hurusom i regel kostnaden för all erforderlig nybyggnad i huvudsak drabbade staten själv. Vid beräkningen av arrendator tillkommande arrendeavkortning för verkställd nybyggnad gjordes å den beräknade byggnadskostnaden avdrag allenast för den vanligen till visst procenttal av de beräknade nybyggnadskostnaderna uppskattade nyttan för arrendatorn av de uppförda byggnaderna under den återstående arrendetiden, så att, om exempelvis denna nytta beräknats till 2 procent av nybyggnadssumman och 5 år ännu återstode av arrendetiden, 10 procent av hela byggnadskostnaden komme att stanna på arrendatorn. Då arrendatorerna endast i så obetydlig grad behövde deltaga i nybyggnadskostnaderna, låge det också nära till hands att antaga, att kraven på nybyggnader såväl kvantitativt som kvalitativt bleve betydligt större än vad fallet skulle vara, därest arrendatorerna vore skyldiga att helt och hållet eller åtminstone i någon större omfattning bestrida berörda kostnader. En omständighet, särskilt ägnad att belysa önskvärdheten av att byggnadsverksamheten å statens jordbruksdomäner icke erhölle allt för stora dimensioner, vore enligt utskottets tanke jämväl den alltjämt fortskridande utvecklingen i riktning mot ett sönderstyckande av berörda domäner i mindre, för småbruk lämpade lotter. Vore egendomen bebyggd med stora och dyrbara åbyggnader, bleve ett dylikt sönderstyckande avsevärt försvårat; komme det ändock till stånd, medförde det mången gång för kronan förluster, vilka med en försiktigare byggnadspolitik varit möjliga att undvika. Utskottet hade under sådana omständigheter ansett sig böra ifrågasätta, huruvida icke en omläggning av nu gällande grunder i avseende å nybyggnadsskyldigheten å kronodomänerna i ovan antydd riktning lämpligen kunde äga rum. Utskottet hemställde slutligen, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida icke genom förändrade bestämmelser i avseende å sättet och villkoren för utarrendering av kronans jordbruksdomäner statens intresse i fråga om avkastningen från dessa domäner måtte kunna bättre än hittills tillgodoses.

Vid utskottsutlåtandet voro fogade åtskilliga reservationer. I en av dessa framhölls, att rättesnöret för domänuppskattningen givetvis vore kännedom om ortsförhållandena och jämförelsen med vad enskild jord av motsvarande godhet betingade vid arrende. Den enskilde hade emellertid en anpassningsförmåga, som ej stode domänförvaltningen till buds, något som bland annat karaktäriserades därav, att uppskattningen skedde redan tre år i förväg, i enstaka fall än längre. Sanningen vore därför, att kronan ej lämpade sig till arrendegivare i stort och att den klokaste åtgärden vore att sälja så mycket som möjligt av kronans jordbruksdomäner. Enligt en över de egentliga jordbruksdomänernas i riket medelarrendebelopp för arrendeåret 1910—1911 upprättad tablå framgick, att medelarrendet för hektar tomt och åker varit brutto 23 kronor 43 öre samt efter avdrag för avkortningar (för nybyggnader m. m.) 18 kronor 52 öre. För 1,000 kronors taxeringsvärde var medelarrendet brutto 36 kronor 11 öre och netto 28 kronor 54 öre, d. v. s. respektive 3,6 och 2,8 procent. Härav framginge även, att avkortningarna utgjort ungefär 5 kronor per hektar och 0,8 procent av taxeringsvärdet. I reservationen framhölls vidare, att, därest riksdagen ej vore nöjd med de nu uppnådda resultaten, det vore bäst att koncentrera uppmärksamheten å behövliga ändringar i fråga om bekostandet av nybyggnad.

Utskottets hemställan bifölls av andra kammaren utan diskussion. I första kammaren avslogos däremot såväl utskottets hemställan som motionen efter några helt korta yttranden.

Vid 1914 års första riksdag väckte samma motionär motionen ånyo, men den hann icke behandlas före riksdagens upplösning.

Även utom riksdagen och dess utskott har emellertid under senare åren förvaltningen av kronans jordbruksdomäner varit föremål för en allmännare uppmärksamhet. Så hava bland annat anmärkningar man och man emellan gjorts på grund av de esomoftast i dagspressen angående överlåtelse av kronoarrenden förekommande notiserna. I dessa utsättas ofta ej det verkliga belopp, som fordras av arrendatorn för arrendets överlåtande. Även till de sakkunnigas kännedom hava emellertid kommit fall av överlåtelse, där den överenskomna avträdesersättningen uppgått till avsevärt belopp. Nästan alltid hava visserligen häri ingått ersättning för arrendatorn tillhöriga byggnader, inventarier, gröda m. m. Men mera sällan torde hava förekommit, att överlåtelse skett, utan att ersättning för själva arrenderätten lämnats, och denna ersättning har, enligt vad de sakkunniga inhämtat, ofta utgått med belopp, motsvarande en stor del av egendomens taxeringsvärde. Förekomsten av de höga mellanavgifterna, vilka först yppat sig i landets södra del, enkannerligen Malmöhus län, men under kristiden även framträtt i övriga delar av landet, har visat sig hava sin grund däri, att arrendena för jordbruksdomänerna funnits vara så låga, att de inbjudit till spekulation, eller med andra ord kronoarrendena hava på grund av sin billighet blivit en livligt efterfrågad handelsvara, som omhändertagits av egendomsmäklare och av dem utbjudits till den högstbjudande. Då klart är, att även mäklarna skola hava sin dryga provision för affärsförmedlingen och då denna i de flesta fall utgår med viss procent å köpesumman, har givetvis förmedlaren sitt stora intresse av att överlåtelserna icke ske på för billiga villkor. Någon anledning att vid dylika affärstransaktioner taga staten-jordägarens intresse med i beräkning finnes tydligen ej och så har ej heller skett. Gällande författningar angående jordbruksdomänernas förvaltning, vilka ej förutsett ett handlande med kronoarrenden såsom handelsvara eller jobberi vid arrendeöverlåtelser, giva ej förvaltningsorganen anvisning om sättet att stävja denna trafik, som det synes vara hart när omöjligt att förebygga, ty äro av- och tillträdare ense,

kunna de handla som de vilja, blott de i lag föreskrivna formerna iakkttagas och till stöd för överlåtelsen sådana omständigheter anföras och styrkas, att de måste godtagas, såsom arrendatorns höga ålder, sjukdom, arbetsoförmögenhet eller dåliga ekonomi. Det alltmera allmänt förekommande ovan beskrivna förfarandet med kronoarrendena har emellertid, enligt vad för de sakkunniga blivit upplyst, föranlett vederbörande förvaltningsmyndighet, domänstyrelsen, att söka finna en utväg att kväva spekulationslusten på ifrågavarande område och därigenom förhindra, att kronans intresse trädes för nära. Styrelsen har i sådant syfte vid bifall till ansökning om överlåtelse av arrende, där spekulation kunnat antagas föreligga, bundit fordran på höjt arrende av tillträdaren, beräknat med hänsyn tagen, förutom till konjunktursläget vid tiden för fastställandet av gällande arrende, jämväl till den avträdesersättning och övriga överenskomna villkor, som ifrågakommit.

Den sålunda av styrelsen inslagna vägen synes de sakkunniga gå i rätt riktning, men ifrågasättas kan, om den leder helt till det åsyftade målet.

Förfarandet vid uppskattningsförrättningarna.

Det verkligt effektiva medlet att för framtiden råda bot på nu omhandlade missförhållanden likasom att överhuvud förekomma för låga arrenden av kronans jordbruksdomäner och den framhållna, därav följande ringa avkastningen av desamma är enligt de sakkunnigas mening, att vid egendomarnas arrendeuppskattning så förfares, att en så tillförlitlig arrendesättning vinnes, som i mänsklig förmåga står. Visserligen är alltid arrendet, som skall sättas för 20 år framåt och utgå i penningar, underkastat tidens växlingar, men att detsamma skulle komma att under nämnda tidsperiod, förutsatt att störningar av den art ej inträffa, som t. ex. det senaste världskriget, avsevärt förändras i värde, torde vara uteslutet.

1880 års kommitterade, vilkas förslag ledde till nu gällande bestämmelser rörande arrendeuppskattningar å kronans jordbruksegendomar, framhöllo ur flera andra synpunkter än den ovan nämnda vikten av en tillförlitlig uppskattning. En sådan erfordrades särskilt med hänsyn till den modifierade optionsrätt vid förnyad utarrendering, som de föreslogo. Så mycket större synes kravet i förevarande avseende vara, då fråga är om optionsrätt i sådan form, som nu gäller, och beträffande vilken de sakkunniga, på sätt i det följande torde få närmare omförmälas, anse någon väsentligare ändring ej böra vidtagas. Vidare vore det enligt kommitterades uttalande av yttersta vikt ej blott för den myndighet, som finge att pröva anbud, utan även för spekulanter att hava till ledning för sitt omdöme en med sakkunskap och omsorg uppgjord beräkning av det arrende, som egendomen skäligen kunde lämna, med tagen hänsyn å ena sidan till jordens alstringsförmåga och befintliga skick vid arrendeupplåtelsen samt, å den andra, till brukningskostnader och skälig bärgning för arrendatorerna. Till villkoren för åstadkommande av ett tillförlitligt arrendevärde ansågo kommitterade vidare höra, att uppskattningarna grundade sig på en noggrann kännedom om de utarrenderade egendomarna, att full trygghet måtte finnas för att arrendeuppskattningarna komme att ske med behörig tillsyn icke blott till allmängiltiga grunder utan ock till de vid varje egendom förekommande speciella förhållanden och att förrättningarna skedde under ledning av i jordbruk förfarna män, som med uppdrag att ägna tillsyn åt kronans utarrenderade egendomar i orten under ofta återkommande besök på desamma, som ett dylikt uppdrag bör föranleda, kunna förvärva sig en sådan kännedom. I detta uttalande, däri de sakkunniga instämma, är att söka grunden till nuvarande domänintendentsbefattningarnas tillkomst och till gällande bestämmelser rörande arrendeuppskattningen. De senare återfinnas dels i förut omförmälda

nu gällande förvaltningsgrunder, som i avseende å själva arrendeavgiftens bestämmande stadga, att uppskattningsmännen hava att uppgöra förslag till den arrendeavgift, mot vilken egendomen kan anses böra skäligen upplåtas, i vilket stadgande uttalas den ledande principen vid uppskattningen, dels i de reglementariska bestämmelserna rörande kronodomänernas förvaltning, vilkas omarbetande varit en av anledningarna till de sakkunnigas tillkallande och vilka beträffande arrendeuppskattningen innehålla stadganden om tiden för förrättningens hållande, om protokolls förande därvid, om huru skall förfaras vid skiljaktig menings förekomst, om tiden för protokollets avlämnande samt att karta över egendomen skall hållas tillgänglig vid förrättningen, dels ock uti de av domänstyrelsen vid skilda tillfällen av olika anledningar utfärdade föreskrifter till ledning vid förrättningen, vilka här ovan omförmälts.

Trots dessa bestämmelser hava dock anmärkningar med fog kunnat framställas mot att arrendena blivit för låga. Orsaken till detta förhållande torde hava legat ej så mycket i bristen på lämpliga föreskrifter som fastmera i tillämpningen av desamma. Huru föreskrifterna tillämpats framgår av de protokoll, som förts vid av domänstyrelsen under åren 1899 och 1907 anordnade gemensamma sammanträden med domänintendenterna i riket och av vilka protokollet vid 1907 års möte upptager den vid 1899 års sammanträde förda diskussionen i ämnet. Härur må antecknas följande.

Vid uppskattningsförrättningarna hade från början uppskattningsnämnden för beräkning av egendoms arrendevärde tillämpat två olika metoder, den ena bestående däri, att egendomens årliga avkastning uppskattades med ledning av tillgängliga uppgifter om utsäde, påräknat korntal vid skörden samt mängden av ladugårdsprodukter m. m., varefter avdragits summan av de årliga utgifterna, då skillnaden ansetts utgöra egendomens arrendevärde. Enligt den andra metoden däremot åsattes varje hektar inägor ett efter markens beskaffenhet och läge m. m. lämpat arrendevärde med iakttagande dessutom i vissa län, att särskilt värde sattes å kreatursbetet. Av dessa båda metoder hade den senare ansetts hava avgjort företräde och leda till riktigare resultat än den förra metoden. Dock hade därvid från det uppskattade arrendevärdet för åkern m. m. avdragits ett belopp, motsvarande de för egendomen utgående skatter och onera, då resultatet härigenom ansetts bliva rättvisare för de olika egendomarna, varjämte i fråga om arrende för torpjord den avgift, arrendatorn hade att till kronan erlägga, beräknats omkring 20 procent lägre än den avgäld, torparen skulle till arrendatorn utgöra, enär arrendatorn hade att svara för torpbyggnadernas underhåll samt för de å torpet belöpande skatter och onera. Vid frågans upptagande vid 1907 års sammanträde anfördes av ordföranden för mötet, att det vore lämpligt, att en gemensam metod användes vid uppskattningarna och att den senare av de här ovan framställda metoderna vore tillfredsställande, om blott markvärdet sattes för sig utan tagen hänsyn till de för egendomen utgående skatter och onera, samt att härigenom, och sedan ett belopp motsvarande de på egendomen vanligen belöpande skatter och onera frändragits markvärdets slutsumma, tillförlitligaste värde torde erhållas. Under därpå följande överläggning framhölls allmänt såsom det lämpligaste förfarandet vid arrendeuppskattningen, att visst värde åsattes varje hektar inägojord, sedan efter undersökning på marken den odlade jorden indelats i olika klasser med hänsyn till markens beskaffenhet och läge, och att därefter de skilda ägoslagens olika klasser åsattes särskilda nettopris för hektar, varvid borde tagas i beräkning avsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukter, arbetsförhållanden i orten, åbyggnadernas beskaffenhet, kreatursbeten, huruvida tillgång till jordförbättringsmedel och torvmosse, lämplig för beredning av torvströ, funnes å egendomen

m. m. I fråga om husbehovsvirke förfores däremot olika. Mestadels uppskattades markvärdet med fästat avseende därå, om tillgång till husbehovsvirke funnes å egendomen eller ej, men i vissa län uppskattades egendomen såsom skoglös, och om husbehovsvirke funnes, lades värdet av detsamma till markvärdets slutsumma. Vad skatterna beträffade, så togos dessa i de flesta län i beräkning redan vid bestämmandet av nettopriset för marken. I Södermanlands län däremot toges ingen hänsyn till skatterna, vilka betraktades såsom tillhörande egendomens driftkostnader. I Kristianstads, Skaraborgs och Västmanlands län bestämdes markvärdet också utan hänsyn till skatter och onera, men deras belopp, sådant det av arrendatorn styrktes, avdrogos från markvärdets slutsumma för erhållande av arrendevärdet. I fråga om den inverkan, skatten borde hava på markvärderingen, anfördes å ena sidan, att skatterna såsom alltför växlande icke borde få inverka på värderingen, samt att de för övrigt icke hade det inflytande på en egendoms värde som t. ex. egendomens läge nära god avsättningsort eller skogstillgång på egendomen, under det å andra sidan framhölls, att skatter och onera vore så olika stora på varandra helt närbelägna orter, särskilt väghållningsbesväret, att för rättvisans skull hänsyn till dem måste tagas vid bestämmande av arrendevärdet. Men berodde de höga skatterna exempelvis på kommunens deltagande i en järnvägsanläggning, vore ej riktigt, att egendomens arrendevärde nedsattes för skatternas storlek, ty järnvägsanläggningen medförde givetvis fördelar för egendomen. Funnes slutligen särskild förmån tillhöra egendomen, vars värde kunde sättas i penningar, såsom utdelning från häradsallmänning, avkastning av fiskevatten och avgälder för lägenheter, ökades markvärdet med dessa förmåners penningvärde för ernående av det slutliga arrendevärdet å egendomen. Sedan på detta sätt arrendevärde erhållits, borde jämförelse göras med vad enskilda i orten kunde betinga sig i arrende.

I den praxis, för vilken nu redogjorts, har i huvudsak någon annan ändring ej inträtt, än att den först omnämnda uppskattningsmetoden numera ej användes.

Det anförda torde med full tydlighet visa, att den enhetlighet vid uppskattningarna saknats, varom i statsrådsprotokollet förmäles, en brist, som särskilt torde hava visat sig kännbar, då för den beslutande myndigheten varit nödigt att för ett arrendes bestämmande göra jämförelse med andra; och går man till de särskilda instrumenten över uppskattningarna i de olika länen, giva de vid handen, att medan i ett uppskattningsinstrument alla de faktorer, som böra hava inflytande på arrendesättningen, angivits såsom beaktade, så saknas i ett annat instrument rörande egendomen i ett annat län åtskilligt av betydelse för frågan. Utan tvivel måste härav för domänstyrelsen vållas svårigheter av allehanda slag och ärendenas avgörande fördröjas. Visserligen torde ofullständigheten kunna till viss grad tillskrivas den omständigheten, att bestämmelserna om uppskattningsförfarandet och de tid efter annan meddelade vägledande anvisningarna ej blivit sammanfattade i *en* instruktion, men ytterst torde det berörda förhållandet hava sin grund i bristande insikt om innebörden av uppskattningsuppdraget. Om ock under senare år förhållandena härutinnan förbättrats, återstår ännu mycket, innan vederbörande inse, att de vid arrendeuppskattningen böra verka i den ledande principens anda för beredande åt staten av största möjliga avkastning av dess egendom utan för hårt belastande av brukaren och icke, som ännu sker, väl mycket tillgodose brukarens intressen gent emot staten-jordägaren. Klagomål i just detta hänseende hava även av domänintendenterna framförts, och då härtill kommer, att, på sätt skett, domänintendent låtit sig överröstas av uppskattningsmännen, vilkas mening således fastslagits såsom förrättningens resultat, inses lätt,

att uppgiften av vederbörande ej fattats rätt och att resultatet kan bliva missledande. Uppskattningsmännen böra givetvis handla så, som om det vore fråga om utarrendering av deras egen jord, och således lägga de synpunkter på ärendet, som i främsta rummet avse det egna intresset, här lika med statens. Särskilt torde hänsynstagande till vad i arrende betingas för enskild tillhörig jord av samma beskaffenhet och läge som kronoegendomens vid uppskattningsförrättningarna ofta hava åsidosatts. Arrenden av enskilds jord i samma trakt måste nämligen såsom mera anpassliga efter orts- och tidsförhållandena vara till avsevärd grad normgivande. Vikten av en jämförelse i nu nämnda hänseende synes ej nog starkt kunna framhållas. Fruktan för, att efterfrågan på kronoarrenden, bestämda med hänsyn till sagda fordran, skulle minskas, torde ej behöva hysas; kronoarrenden erbjuda i alla fall så stora fördelar framför arrenden av enskild man, att de städse måste locka.

Men betydelsen av att den, som har sig anförtrott att leda eller biträda vid en arrendeuppskattning, besitter erforderliga förutsättningar härför, förringas, såsom påvisats, om ej förrättningarna ske planmässigt efter verklig metod, och ett tillförlitligt resultat ernås ej heller, om icke denna metod blir densamma för alla uppskattningar.

De sakkunniga hava därför vid ingående granskning av förevarande fråga om det lämpligaste förfaringssättet vid uppskattningarna kommit till den uppfattning, att det är icke blott lämpligt utan även nödvändigt, att uppskattningarna inom hela landet ske planmässigt och efter enhetlig metod för vinnande av likformighet dem emellan. Genomförandet härav måste givetvis i vissa orter medföra en ändring i tidigare tillämpad praxis, men med hänsyn till vad förut framhållits, bör förändringen utan svårighet kunna ske.

Beträffande arrendevärdets beräknande anse de sakkunniga det förfaringssätt, som vid domänintendentmötet år 1907 allmänt framhölls såsom det lämpligaste, böra godtagas, dock med den ändring, att uppskattningen bör ske under förutsättning, att skatter och andra egendomen påvilande onera, däribland vägunderhållet in natura, utgå av egendomen och att förty för dessa efter arrendevärdets sättande från detsamma direkta avdrag ej få göras. Det är nämligen att bemärka, att den vid nämnda möte förordade metoden att sätta markvärdet för sig utan tagen hänsyn till de för egendomen utgående skatter och onera, vilkas belopp därefter frångdragas markvärdets slutsumma, icke vunnit allmän tillslutning. I endast två av rikets län, där kronoegendomar av ifrågavarande slag finnas, har berörda metod sedermera följts, i ett av länen enligt domänintendentens förklaring av anledning, att företrädaren förfarit i enlighet därmed. Den andra metoden, enligt vilken räknas med att egendomen bär skatt, och skatten således betraktas såsom annan driftkostnad för egendomen, som ej särskilt värdesättes, torde för övrigt vara den metod, som är gängse vedertagen i länen vid uppskattning av arrenden i allmänhet och därför ej bör övergivas, hälst såsom ovan framhållits de enskildas arrenden, satta efter samma norm, ansetts böra tjäna såsom rättesnöre vid uppskattningen av kronoarrende. Enligt vad här nedan sägs, bör i uppskattningsinstrumenten angivas storleken av utgående skatt av egendom, som är föremål för arrendeuppskattning. Erfordras nu, att jämförelse anställes mellan arrendena av egendomar inom särskilda kommuner, i vilka skatterna gå vitt isär i storlek, står det öppet att utslå skattebeloppen på de resp. egendomarnas i arrendet ingående arealer och så verkställa jämförelsen efter avdrag av skattebeloppen. Skulle den förstnämnda metoden bliva fastslagen till efterföljd, lära uppskattningsmännen komma att förfara så, att de uppskatta arrendevärdet enligt det vedertagna sättet i

avseende å skatten och så räkna sig till ett arrendevärde utan skatt genom att tillägga det utslagna skattebeloppet, varefter detsamma frångrages arrendets bruttosumma och så arrendenettot slutligen ernås. Denna dubbla räkneoperation torde ej böra påläggas vederbörande.

I fråga om uppskattning av husbehovsvirke för arrendeegendom, som vid nämnda möte även berörts, hava de sakkunniga, på sätt härefter vidare utvecklats, funnit sig böra föreslå, att egendomens skogsmark skall undantagas från arrendet. Med den ståndpukt, som de sakkunniga sålunda intagit beträffande egendomens skog, kan vidare ingående från deras sida på förevarande fråga ej vara påkallat. Enligt de sakkunnigas förslag skall givetvis egendomen för utarrendering uppskattas såsom varande skoglös.

På grund av det anförda anse de sakkunniga mera i detalj utarbetade bestämmelser beträffande uppskattningsförrättningarna utöver nu befintliga vara oavvisliga för att för kronans ekonomi betryggande resultat av desamma skola vinnas. Samma ståndpunkt har även domänstyrelsen tidigare intagit, då den såsom redan förut nämnts uppgjort och genom underdånig skrivelse den 30 december 1910 till Kungl. Maj:t ingivit »förslag till förändrade reglementariska bestämmelser för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner». Detta förslag, som även omförmäles i det yttrande till statsrådsprotokollet, som föregick de sakkunnigas tillkallande, har varit grundläggande för de sakkunnigas arbeten. Såväl domänstyrelsen som de sakkunniga avse med förslagen till reglementariska bestämmelser först och främst att åstadkomma enhetlighet och system i uppskattningarna, varuti hittills utan gensägelse brustit, ävensom att underlätta arbetet vid förrättningarna och bedömandet av detsamma. Dessa ifrågasatta bestämmelser, som de sakkunniga avse att såsom kompletterande sättas vid sidan av det stadgande i förvaltningsgrunderna rörande uppskattningen, som innehåller den ledande principen därvid, äro införda i det förslag till nya reglementariska bestämmelser för sagda förvaltning, som härefter följer och som därutinnan och i övriga delar bör tjäna såsom detaljinstruktion för domänförvaltningen.

Uppskattningsnämndernas sammansättning och verksamhetsområde.

Vad angår uppskattningsnämndernas sammansättning bestå dessa av domänintendent och två i lantbruks- och affärsförhållanden kunniga män, vilka för länet i dess helhet eller viss av Kungl. Maj:ts befallningshavande bestämd del därav årligen utses, den ene av landstinget och den andre av hushållningssällskapets förvaltningsutskott eller, där hinder härför möter, bägge av landstinget.

Det kunde ifrågasättas, att hushållningssällskapens förvaltningsutskott, såsom ägande större personalkännedom i fråga om länets jordbrukare, borde äga rätt att utse även den ledamot av uppskattningsnämnden, som nu utses av landstinget. Tidigare har å många orter dessa uppdrag betraktats endast såsom hedersposter, med vilka om ej den äldste så dock någon av de äldre bemärkta lantbrukarna i länet begåvats, det kunde nästan sägas såsom belöning för allmän medborgerlig förtjänst. Att under sådana förhållanden svårighet mången gång kan hava mött för en än så energisk domänintendent att genomdriva beslut, som med rubbande av hävdvunnen praxis och oberoende av ortssed bättre än dittills tillvaratagit kronans bästa, är självklart. Under senare år synes emellertid ändring i berörda förhållanden hava inträtt, i det de väljande korporationerna låtit sig ledas av önskan att finna de för uppdraget lämpligaste personerna, varför de sakkunniga med avseende jämväl å den inverkan på uppskattningsmännens sätt att fullgöra sin uppgift, som den nu föreslagna instruktionen torde få, och kravet å den ingående kännedom om ortsförhållandena, som

samma uppgifters riktiga fullgörande förutsätta, anse sig ej böra föreslå någon ändring i nämndens sammansättning enligt nuvarande förvaltningsgrunder.

De sakkunniga förutsätta härvid givetvis även, att till domänintendenter utses för uppdraget väl skickade, högt kvalificerade personer, som tillika besitta förmågan av objektiv bedömning.

De av landstingen och hushållningssällskapens förvaltningsutskott utsedda ledamöterna av uppskattningsnämnderna hava hittills valts för ett år i sänder. De sakkunniga anse, att arrendevärderingarna otvivelaktigt skulle vinna därpå, att dessa ledamöter av nämnderna valdes för längre tid, förslagsvis tre år i sänder, enär därigenom intresset för arbetet avsevärt skulle ökas och även större tillförlitlighet i själva uppskattningen vinnas. Detta önskemål skulle med än större säkerhet ernås, därest uppskattningsmännen valdes för mindre områden än län, varigenom deras större lokalkännedom komme uppskattningsnämnden till godo, särskilt med hänsyn därtill att jämförelse med vad andra egendomar i orten giva i arrende då lättare kunde anställas. En ytterligare fördel, som därigenom säkerligen skulle vinnas, vore en större snabbhet i arbetet vid förrättningarna.

Visserligen medgiva nu gällande förvaltningsgrunder Kungl. Maj:ts befallningshavande rätt att för uppskattningsnämnderna bestämma mindre verksamhetsområde än län, men denna rätt har endast sällan kommit till användning. De sakkunniga hålla dock av ovan angivna skäl före, att detta borde oftare än hittills ske.

Tiden för arrendeuppskattningars hållande.

Enligt gällande bestämmelser skall arrendeuppskattning verkställas under tredje arrendeåret före löpande arrendeperiods slut. Önskemål hava framställts om förrättningens framflyttande närmare nämnda tidpunkt. Huru enligt de sakkunnigas mening en dylik anordning vore lämplig, ity att konjunkturerna kunna undergå förändring under tiden mellan uppskattningen och arrendets trädande i kraft, och att givetvis bedömningen av vad i arrende bör betingas sker lättare och tillförlitligare ju närmare den tidpunkt är, då arrendet skall taga sin början, tilltro dock de sakkunniga sig ej kunna förorda den ifrågasatta omläggningen av tiden för uppskattningen. Det har nämligen vid närmare undersökning av frågan visat sig, att till följd av de ytterligare åtgärder, som för den förestående utarrenderingen vanligen erfordras efter uppskattningen, såsom lantmäteriutredningar, skogsvärderingar, underställande Kungl. Maj:ts och riksdagens prövning av frågor om annan disposition av delar av egendomen, den tid, som enligt nu gällande ordning ligger mellan tidpunkten för uppskattningen och den, då föremålet därför skall upplåtas, ej är tillräckligt lång, utan esomoftast måste förlängas och därunder egendomen interimistiskt skötas, ingalunda till dess gagn.

Dispositionen av den till de utarrenderade kronoegendomarna hörande skogsmarken.

Enligt hittills gällande grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner har vid arrendeupplåtelser den till jordbruksegendomarna hörande, ej till kronopark avsatta skogsmarken även upplåtits åt arrendatorn med rätt för denne att enligt hushållningsplan och de närmare bestämmelser, arrendekontraktet innehåller, använda skogen till skogsfångst samt till bete, där sådant utan men för skogens återväxt kunnat medgivas. Där skogen varit av betydenhet, har densamma från arrendet undantagits, varvid arrendatorn dock medgivits rätt att erhålla årlig utsyning av husbehovsvirke till belopp, som i arrendekontraktet angivits. De kronans arrendatorer jämlikt dessa bestämmelser tillerkända förmåner representera avsevärda belopp. Enligt en av domänstyrelsen uppgjord, uti dess redogörelse för 1915 års förvaltning intagen tablå uppgingo dessa arrendatorerna tillkommande förmåner till följande kvantiteter:

Län	Beräknad skogsavkastning	Utsyning av virke
	kbm.	kbm.
Stockholms	1,121.06	1,423.00
Uppsala	1,514.21	627.00
Södermanlands	3,418.96	1,359.00
Östergötlands	3,049.94	2,042.50
Jönköpings	3,725.00	3,104.00
Kronobergs	1,742.00	1,734.00
Kalmar	1,514.93	3,336.00
Gottlands	295.15	—
Blekinge	51.10	8.00
Kristianstads	822.25	203.00
Malmöhus	188.72	30.00
Hallands	70.16	—
Göteborgs och Bohus	489.27	170.00
Älvsborgs	1,059.59	1,355.00
Skaraborgs	3,741.55	2,454.00
Värmlands	1,340.04	946.30
Örebro	1,865.78	625.00
Västmanlands	1,878.72	1,008.22
Kopparbergs	1,050.37	154.00
Gävleborgs	—	140.00
Västernorrlands	—	104.00
Jämtlands	249.70	294.00
Västerbottens	52.50	—
Summa	29,241.00	21,117.02

Dessa virkesmängder, förvandlade i penningar, motsvara med gällande virkespriser flera hundra tusen kronor, vilka rätteligen hade bort tillgodoräknas domänverkets skogsmedel eller åtminstone redovisas under en särskild titel bland kronodomänernas avkastning, men nu så att säga försvinna de helt och hållet ur inkomsttitlarna. Visserligen är det sant, att staten indirekt tillgodogör sig desamma genom att arrendeavgälderna — teoretiskt taget — i sig innefatta ersättning för det fritt tilldelade virket, men i verkligheten förhåller det sig nog så, att detta virke representerar ett vida högre värde än som motsvaras av den ökning i arrendeavgälderna, som tilläventyrs blivit en följd av, att kronans domäner utbjudas med rätt till fritt husbehovsvirke. Vidare lärer det av ingen kunna förnekas, att, trots vid arrendeuppskattningen företaget noggrannt bestämmande av kvantiteten husbehovsvirke och dettas uppskatt-

ning i visst belopp, ett uppenbart slöseri med avkastningen från kronans skogar äger rum. Beräknar man exempelvis värdet av dessa nu utgående förmåner och jämför detta med de fastställda arrendebeloppen, finner man ej sällan, att arrendatorn tillerkänts virke eller bränsle, motsvarande större belopp än hela det honom åliggande arrendet. Detta är ju uppenbart skevt, och orsaken därtill är att söka i en tyvärr alltför vanlig underskattning av husbehovsvirkets stora realvärde och därmed i samband stående bristande aktgivande härpå från uppskattningsnämndens sida.

Beträffande för övrigt hela denna fråga om rätten till fritt husbehovsvirke vilja de sakkunniga hänvisa till vad de skogssakkunniga för södra delarna av landet i sitt den 17 december 1915 avgivna betänkande härom anfört (sid. 104—123 och 220—225). Dessa sakkunniga hava på angivna skäl — mot vilka ingen erinran torde kunna göras — föreslagit, »att vid samtliga kronans utarrenderade jordbruksdomäner det fria husbehovsvirket måtte helt indragas». I detta förslag vilja de sakkunniga till alla delar instämma, därvid särskilt understrykande vad i förberörda betänkande (sid. 220—221) yttras till bevis för att med nu gällande bestämmelser varken en verklig sparsamhet med husbehovsvirket från arrendatorns sida kan tillräckligt uppmuntras eller ett slöseri med detsamma från statens sida verksamt förhindras.

Betesrätten.

Den förmån av bete å egendomens till kronopark eller eljest ej undantagna skog, som enligt nu gällande förvaltningsgrunder kan tillkomma arrendator, hava de sakkunniga ej funnit skäl att förändra i annan mån, än att bestämmelsen, att detta får ske endast där sådant utan men för skogens återväxt kan medgivas, kompletteras med en hänvisning till arrendekontraktet, däri närmare bestämmelser i detta hänseende skola intagas. Med hänsyn till den ställning, betet numera intager i det rationella jordbruket, hava de sakkunniga velat påpeka, att uppskattningsnämnden skall yttra sig om, huruvida den till en egendom hörande skogs- eller hagmarken är tjänlig till betesmark samt om densamma bör röjas, dikas eller på annat sätt förbättras för att fylla sitt ändamål härvidlag. Helst böra vissa områden å marken avsättas för detta ändamål, och böra dessa av arrendatorerna hägnas och såsom betesmarker underhållas i enlighet med dem av vederbörande domänintendenter med hänsyn till fordringarna på en rationell beteskultur lämnade anvisningar. I detta sammanhang hava de sakkunniga ansett lämpligt föreslå, att bestämmelsen om bete jämväl skall gälla slåtter och lövtäkt. Särskilt beträffande de mindre jordbruken äro rättigheterna till slåtter och lövtäkt av stort värde och böra därför här uppmärksammas. Värdet av tillgång på löv har särskilt under den förflutna kristiden med sina höga foderpriser beaktats och utgör ett ej oväsentligt tillskott i jordbrukarens foderförråd, helst som därigenom främjas uppfödande av smådjur.

I anslutning till vad ovan anförts och för undvikande av inkräktande på skogsstatens verksamhetsområde föreslå de sakkunniga borttagande ur nu gällande förvaltningsgrunder av bestämmelsen angående rätt för arrendator att, i händelse skogens bevakning uppdrages åt honom, åtnjuta ersättning därför.

Optionsrätten.

Frågan om tillämpande av den s. k. optionsrätten eller den en arrendator av kronoegendom tillerkända rättigheten att vid skeende ny utarrendering mot erläggande av det fastställda arrendevärdet få behålla arrendet, om han så önskar, har vid utarrenderingarna spelat och spelar fortfarande en mycket stor roll. Av det föregående synes, huruvida optionsrättens vara eller icke vara framkallat många och långa debatter, men ehuru 1887 års riksdag ansett sig nödsakad att åter införa den tidigare

borttagna optionsrätten, finnas ännu förespråkare för borttagande av densamma. Erfarenheten har dock visat, att den år 1887 införda optionsrätten på det hela taget verkat gott. Detta har ock vid flera tillfällen uttalats, senast vid 1913 års riksdag, då jordbruksutskottet vid behandling av den inom andra kammaren väckta, förut omförmälda motionen förklarade sig »med hänsyn till de betydande fördelar såväl för staten som för den enskilde, vilka äro förenade med optionsrättens bibehållande, icke böra förorda avskaffandet av berörda rätt». Före optionsrättens införande förekom ofta vid riksdagarna klagomål — förutom över alltför ringa avkastning från statens utarrenderade jordbruksegendomar — jämväl däröver, att dessa egendomar vansköttes och därigenom försämrades. Efter optionsrättens införande hava klagomål i sistnämnda hänseende mera sällan förekommit. Få äro icke de fall, där kronans arrendatorer nedlagt betydande prestationer i såväl arbete som kapital i och för verkställande av förbättringar å de arrenderade egendomarna, och befinna sig dessa egendomar i utmärkt skick såväl med avseende å byggnader som å jordens hävd. Orsaken härtill ligger naturligtvis till stor del i jordbruksnäringens utveckling och framåtskridande i allmänhet, men att även optionsrätten i avsevärd mån bidragit härtill torde icke kunna förnekas. Uppenbart är, att trygghet i besittningen av den utarrenderade egendomen och utsikt att få tillgodonjuta frukten av sitt arbete skall verka eggande på arrendatorn. 1876 års domänförvaltningskommitterade yttrade i ämnet bl. a. följande: »Kärleken till den jord, man under en följd av år brukat, och förhoppningarna att besittningen därav framgent må kunna inom familjen bevaras, äro alltför mäktiga drivfjädrar till fortfarande omsorgsfull vård om den anförtrodda statsegendomen och alltför hälsosamma och livskraftiga element inom samhällskroppen för att vid en allmän reglering kunna helt lämnas åsido».

Visserligen kan ju invändas, att det nya arrendet mången gång skulle hava givit staten en högre inkomst, om detsamma ställts för öppen tävlan, men erfarenheten har likaledes visat, att ett tillfälligt högt arrendebelopp ej alltid i längden varit det för staten fördelaktigaste, Exempel kunna anföras därpå, att staten måst sänka arrenden, vilka genom en alltför stark konkurrens höjts så avsevärt, att de överstigit egendomens bärkraft. En garanti för att arrendena även med tillämpning av nu gällande bestämmelser om optionsrätt icke bliva för låga ligger ju först och främst i arrendeuppskattningarnas tillförlitlighet. Redan år 1887 talades det om denna garanti såsom ett faktum, och säkert är, att tillförlitligheten av de av uppskattningsmännen gjorda beräkningarna icke sedan den tiden blivit mindre. Om nu dessa uppskattningsförrättningar, såsom de sakkunniga förut framhållit vara ett önskemål, genom införande av verklig metod och planmässighet i uppskattningarna kunde göras än mera effektiva, skulle faran för staten att få för ringa avkastning av sina jordbruksdomäner bliva mindre än nu. Förutnämnda 1913 års jordbruksutskott framhöll bl. a. i sitt avgivna utlåtande önskvärdheten av att genom lämpliga modifikationer i avseende å optionsrättens utövning eller annorledes såvitt möjligt förebyggdes, att arrendatorerna i spekulationssyfte utnyttjade den privilegierade ställning, optionsrätten för det dåvarande gåve dem. Härvid förtjänar att framhållas, att, såsom de sakkunniga förut omnämnt, domänstyrelsen, i full överensstämmelse med nådiga brevet den 13 juli 1887, redan funnit ett verksamt korrektiv mot dylika manipulationer, i det att densamma vid varje prövning av ansökan om arrendeöverlåtelse låter sig angeläget vara att undersöka, om bakom densamma ligger något försök till spekulation för utvinnande av ett oskäligt avträdesbelopp. Har det visat sig vara fallet, har styrelsen såsom villkor för beviljande av överlåtelsen fastställt en höjning av arrendebeloppet och

därmed åt staten förskaffat en merinkomst, som annars skulle hamnat i den överlåtande arrendatorns ficka. Ett konsekvent fortskridande på den sålunda inslagna vägen synes kunna bilda en effektiv hämsko på ett i spekulationssyfte uppträdande missbruk av optionsrätten.

De sakkunniga hava noga övervägt de fördelar och nackdelar, som varit en följd av tillämpandet av gällande bestämmelser om optionsrätten, och hava funnit, att optionsrätten varit och kommer att vara till gagn icke blott för staten utan även för den enskilde. Uppenbart är, att den trygghet, en arrendator har däri, att han får behålla sitt arrende, såvida han skött egendomen väl, skall leda därhän, att statens domäner bliva bättre skötta och hävdade samt såsom en given följd därav även lämna en rikligare avkastning. De sakkunniga anse därför, att optionsrätten fortfarande bör tillämpas och i huvudsak på samma villkor som för närvarande. En modifikation i nu gällande bestämmelser synes dock önskvärd, nämligen att en arrendator skall hava innehaft sitt arrende under längre tid än som nu erfordras (5 år) för att kunna tillerkännas optionsrätt. I Kungl. Maj:ts proposition till 1887 års riksdag, n:r 32, angående vissa åtgärder i avseende å förvaltningen av kronans domäner föreslogs ett minst tioårigt innehav av arrendet såsom villkor för åtnjutande av den då föreslagna optionsrätten. Statsutskottet vid nämnda riksdag, till vars granskning berörda proposition överlämnades, fann sig likväl icke böra biträda Kungl. Maj:ts förslag i denna del, utan föreslog 5 år, däri inberäknat återstående del av arrendetiden. Utskottets förslag blev jämväl riksdagens beslut. Det har emellertid visat sig, att den sålunda fastslagna tiden av 5 år underlättat spekulation i arrendeöverlåtelser, och såsom ett ytterligare botemedel häremot vilja de sakkunniga föreslå tidens utsträckande till tio år.

Uti sistnämnda proposition föreslogs dessutom, att optionsrätt borde medgivas även arrendators änka och barn. Statsutskottet ansåg emellertid billigheten fordra, att ej blott arrendators sterbhusdelägare utan även hans löftesmän och konkursbo borde medgivas samma rätt, och uttalade utskottet såsom sin åsikt, att, därest arrenderätt överlåtits på arrendators löftesmän eller övergått till i konkurs försatt arrendators konkursbo eller blivit av konkursförvaltningen försåld, den förmån, arrendatorn kunde hava ägt i optionsrätten, ej borde, då i övrigt föreskrivna villkor fullgjorts, vara förverkad utan kunna överflyttas på den nye arrendatorn till fördel för dem, vilka i allt fall torde under vanliga förhållanden hava fått vidkännas förluster genom arrendatorns obestånd. Jämväl detta utskottets förslag blev av riksdagen bifallet.

De sakkunniga anse emellertid ej, att arrendators löftesmän, konkursbo eller den, till vilken konkursförvaltningen överlåtit arrenderätt, böra få tillgodoräkna sig den arrendator tilläventyrs tillkommande optionsrätten, emedan densamma måste betraktas såsom en rent personlig förmån för arrendatorn.

Enär enligt nu gällande förvaltningsgrunder möjlighet ej förefinnes för förvaltningsmyndigheterna att i fall, då en utarrenderad kronoegendom kommer att uppdelas i flera lotter och arrendatorn till densamma är optionsberättigad, förhindra, att arrendatorn begagnar denna sin rätt beträffande samtliga de nya arrendelotterna, varigenom syftet med den förändrade dispositionen lätt förryckes, och därjämte till de sakkunnigas kännedom kommit, att så även varit förhållandet, hava de sakkunniga ansett lämpligt att i sitt förslag till förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner intaga en bestämmelse därom, att, därest en egendom befinnes böra utarrenderas i två eller flera lotter, arrendatorn må medgivas optionsrätt till endast en av dessa delar, ägande arrendatorn att själv bestämma, vilken av de olika delarna

han fortfarande vill bruka. Detta de sakkunnigas förslag grundar sig jämväl därpå, att de sakkunniga, såsom på ett annat ställe i betänkandet framhålles, anse nödvändigt, att arrendatorn själv brukar och bebor den av honom arrenderade kronodomänen.

Byggnadsskyldigheten.

Angående den kronoarrendatorerna åliggande byggnadsskyldigheten har kronolägenhetskommissionen i sitt betänkande med förslag till lag om besittningsrätt för obegränsad tid till kronojord och annan publik jord m. m. (andra delen, historik m. m., statistik sid. 45—56), lämnat en fullständig redogörelse för tidigare och nu gällande bestämmelser i ämnet. Ehuru frågan om reglerandet av byggnadsskyldigheten är en av de viktigaste vid ordnandet av förvaltningen av kronans jordbruksegendomar, anse sig de sakkunniga med hänsyn till den av kronolägenhetskommissionen framlagda utredningen böra inskränka sig till följande referat av vad i detta ämne förekom vid förut omförmälda sammanträde med landets samtliga domänintendenter inför domänstyrelsen år 1907.

I 1882 års grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner stadgades, att arrendators nybyggnadsskyldighet skulle, där så ske kunde, före egendomens utarrendering i avseende å såväl byggnadernas beskaffenhet som kostnaden därför noggrannt bestämmas och i arrendekontraktet angivas. Kunde sådant byggnadsförslag ej uppgöras, skulle i arrendekontraktet bestämmas ett belopp, som arrendatorn skulle genom nybyggnad under arrendetiden redovisa eller till kronan kontant gälda vid arrendets slut. Då vid de arrendevärderingar, som skulle hållas år 1904 och därefter, hinder att på förhand bestämma nybyggnadsskyldigheten icke förefanns, kunde därför vid dessa uppskattningar på förhand bestämmas, vilka byggnader det åläge arrendatorn att under arrendetiden uppföra. Vid det år 1899 med domänintendenterna hållna sammanträdet hade överläggning uppkommit, huru detta borde ske. Därvid hade framhållits från flera håll, att det helt visst komme att medföra stora svårigheter att sålunda i förväg bestämma egendomens behov av nybyggnad för en tid av 20 år framåt. Under den långa tiden kunde nämligen så förändrade förhållanden inträda, att helt andra nybyggnader än de vid arrendeuppskattningen beräknade kunde bliva nödvändiga, vilket skulle förorsaka upprepade ansökningar om ändring i de om nybyggnaderna i kontrakten lämnade föreskrifter, och hade det för övrigt synts olämpligt att vederbörande arrendator, vilken saken dock närmast anginge, ej komme i tillfälle att i fråga om erforderliga nybyggnader giva sina önskningar tillkänna. Därest viss årlig summa icke finge anslås för nybyggnad, hade då allmänt uttalats, att endast den nybyggnad, som erfordrades vid arrendeperiodens början, borde i kontraktet föreskrivas, varefter arrendatorn borde få under arrendetidens lopp verkställa därutöver behövlig nybyggnad med bidrag från kronans sida. 1882 års författning vore nu ändrad sålunda, att nybyggnadsskyldighet, därest nybyggnad ansåges erforderlig, skulle före egendomens utarrendering bestämmas och i arrendekontraktet angivas. Enda tillfälle att ålägga arrendator nybyggnad gåves sålunda numera vid arrendekontraktets utfärdande. Det vore dock ej tänkbart att då uppgöra förslag till alla de nybyggnader, som under kommande arrendeperioden kunde anses bliva behövliga. Meningen med den i 15 punkten av förvaltningsgrunderna intagna bestämmelsen vore härför endast, att förslag till de nybyggnader, varav behov kunde vid arrendeuppskattningen konstateras, skulle uppgöras. Det vore önskvärt, att nybyggnadsförslagen avfattades mera distinkt i uppskattningsinstrumentet än nu ägde rum och att ritningar och kostnadsförslag uppgjordes noggrannare. Kostnadssumman borde avrundas till lämpligt belopp, ty det vore nödvändigt att i arrendekontraktet bestämma just den

ersättning. vartill uppskattningsmännen beräknat byggnadskostnaden. För byggnadsföretag av större omfattning vore lämpligt att till uppskattningsförrättningen kalla byggnadskunnigt biträde. Tiden för byggnads uppförande borde helst bestämmas sålunda, att byggnaden vore färdig inom den tid, den första byggnadsperioden omfattade, så att, i händelse arrendatorn icke fullgjorde sin nybyggnadsskyldighet och ej vidare kunde ställa säkerhet för arrendet, kronan kunde hålla sig skadeslös hos löftesmännen. Vid arrendeuppskattningen borde emellertid ej föreslås annan än fullt nödvändig nybyggnad, och borde i följd härav domänintendenterna i största möjliga mån vid arrendeuppskattningen bringa till avgörande, vilka nybyggnader, som under den första arrendetiden behövdes, så att begäran om nybyggnad icke, så ofta som dittills skett, bleve kort efter arrendets början framställd.

De önskemål beträffande nybyggnadsförslagens uppgörande, som sålunda framställts, hava, enligt vad de sakkunniga utrönt, i allmänhet vunnit beaktande.

Endast i de fall, då ombyte av arrendator kunde förutses för nya perioden, har det ansetts lämpligt att låta med byggnadsförslag anstå i avsikt, att den nya arrendatorn skulle få framföra sina önskningar. Byggnadsfrågan har i sådana fall upptagits i samband med tillträdessynen och behandlats såsom fråga vore om under arrendeperioden förekommande nybyggnad.

Mot det sålunda angivna förfaringssättet hava de sakkunniga ej funnit anledning till någon erinran.

Nybyggnadsskyldigheten, av ålder helt påvilande arrendatorn, är, trots de modifikationer densamma undergått enligt 1882 års författning och därefter utfärdade bestämmelser, fortfarande en börda, som jämförelsevis hårt trycker kronans arrendatorer och torde vara en icke oväsentligt bidragande orsak till den otillfredsställande avkastningen av kronans domäner, vilken såväl inom som utom riksdagen så ofta påtalats. Denna fråga har även ingående upptagits till skärskådande i departementschefens flera gånger berörda uttalande vid de sakkunnigas tillkallande. Vid samtliga de tillfällen, då bestämmelserna för utarrendering av kronans domäner varit föremål för utredning eller beslut, har också denna fråga framstått såsom en av de centrala i vederbörande förslag eller författning, men av den förut åberopade historiken i kronolägenhetskommissionens betänkande kan man även utan svårighet utläsa, att alla tänkbara lösningar av densamma redan varit föremål för ingående prövning. Att de hittills i kraft varande författningarna icke lyckats att lösa frågan har med all tydlighet framgått under de sakkunnigas förut omtalade besiktningsresor. Icke så, att icke kronans domäner skulle i allmänhet vara väl bebyggda, tvärtom torde de i regel väl kunna taga upp tävlan med närliggande i privat ägo befintliga egendomar. Men undantag finnas, och särskilt bland de under senare tider av domänförvaltningen övertagna boställena finnas många, där husen te sig i ett allt annat än önskvärt skick. Att sådana egendomar icke kunna uppnå ett skäligt arrende ligger i sakens natur. Men — vad värre är — även de, vilka genom överenskommelser med vederbörande arrendator enligt gällande författning blivit satta i ett beträffande byggnaderna fullgott skick, hava just genom dessa överenskommelser blivit utsatta för en så avsevärd avkortning å arrendeavgifterna, att den avkomst, de giva kronan, jordägaren, för lång tid blivit så gott som neutraliserad.

Då de sakkunniga velat söka en utväg att råda bot på dessa missförhållanden, hava de såsom ledande principer för sig uppställt följande fordringar:

1) kronan bör tillse, att dess egendomar i alla avseenden befinna sig i ett vär-

digt och mönstergillt skick, ty endast en egendom, som befinner sig i ett sådant skick, kan giva full avkastning;

2) kronan bör icke åtaga sig någon som helst utgift för sina domäner, som icke ur ekonomisk synpunkt är försvarbar, d. v. s. på vilken full och nöjaktig amortering och ränta kan ernås, och

3) på arrendatorn bör icke läggas tyngre börda, än att en var såsom kronoarrendator önskvärd person kan bära densamma, även om han icke är i den ställningen, att han förmår göra större kapitalutlägg för exempelvis nybyggnader på den gård, han önskar arrendera.

Med fasthållande av dessa synpunkter visar det sig, att det nu tillämpade författningsenliga sättet för nödiga nybyggnaders åstadkommande — åläggande för arrendatorn att utföra desamma mot lämplig avkortning på arrendesumman — kan väl överensstämma med och uppfylla de två första fordringarna men alldeles icke förlika sig med den sista, och därmed är också enligt de sakkunnigas mening det nuvarande systemet ohållbart. Huru mången sitt yrke hängiven, jordälskande aspirant på att få bruka något av svenska statens jord skulle nämligen icke vara utesluten ur tävlan om även den minsta kronodomän, om han vid sitt första steg häremot möttes av fordran att genast från början kunna prestera ett för en kanske nog så kostsam nybyggnad erforderligt kapital! Visserligen är det icke de sakkunnigas mening, att vem som helst i yrket kunnig man skall kunna vara med i tävlan om kronans arrenden, men orätt vore att helt utestänga de många, som genom sparsamhet och idoghet lyckats lägga av så mycket, att de äga ett för driftsinventarier m. m. tillräckligt sparkapital men icke därutöver till erforderligt nybyggnadskapital.

Ledda av önskan att allt mera vidga kretsen av de svenska medborgare, som kunna vara med i tävlan om kronans arrenden, men med samtidigt fasthållande av den fordran, att staten icke bör iklädas andra utgifter för sina domäner än sådana, som kunna återvinnas inom rimlig tid, hava de sakkunniga sökt bilda sig en uppfattning, om det icke vore tänkbart att ett förfarande annat än det nuvarande kunde leda till uppfyllande av samtliga de här ovan uppställda fordringarna. Ett dylikt skulle då utmynna däri, att staten-jordägaren själv satte sin egendom i det skick, som kunde betinga den högsta avkastningen, eller med andra ord förskotterade det belopp, som härför erfordrades, och sedan toge sin ersättning av arrendatorn i form av förhöjt arrende.

Mot ett sådant förfarande kunna flera invändningar förvisso med ett visst fog framställas.

Främst torde det då anföras, att det av all erfarenhet att döma i allmänhet måste bliva dyrare för staten att bygga än för den enskilde. Vidare lär kunna påstås, att om staten är den, som kontant skall förskottera kostnaderna, 1913 års jordbruksutskotts uttalade kritik över de redan då alltför höga kostnaderna kunde vinna ytterligare i skärpa, om den hållhake mot dessas drivande i höjden släppes, som nu ligger i en omtänksam arrendators helt naturliga önskan att nedbringa utgifterna för av honom bekostade nybyggnader till det minsta möjliga. Men härvidlag synes det vara ganska rimligt att hävda, att en ansvarskännande uppskattningsnämnd för visso måste låta sig angeläget vara att hålla ned kostnaderna, så vitt möjligt är, i synnerhet då det gäller en direkt påtaglig och omedelbart förestående utgift för dess huvudman, kronan, och att nämnden helt säkert skall betänka sig mer än en gång rörande storleken av denna utgift, samt att detta vidare för densamma icke skall möta någon svårighet, då arrendators intresse härvid ju är detsamma, ty storleken av det arrende,

denne i anledning av nybyggnaden kommer att få erlägga, måste givetvis av domänstyrelsen sättas i bestämt förhållande till och beräknas så fort ske kan ersätta den av staten utgivna byggnadskostnaden.

Välgrundat är också förvisso nyssnämnda utskotts förord för en särskild försiktighets iakttagande vid beslut om nybyggnader, då den väg, som alltmera inslagits mot kronoegendomarnas uppstyckande i smålägenheter kunde göra ett utfört nybygge inom ganska kort tid antingen förlustbringande för staten genom dess obehövlighet eller rent av hindrande för en annars önskvärd befunnen styckning. Ett beaktande av denna synpunkt — och detta lärer näppeligen kunna underlåtas — kan emellertid icke annat än ytterligare för såväl uppskattningsnämnden som för domänstyrelsen accentuera nödvändigheten av att underkasta varje förslag till nybyggnad den omsorgsfullaste prövning.

Slutligen torde det som ett hinder härvidlag komma att anföras, att domänstyrelsen för närvarande saknar medel att bestrida här ifrågasatta nybyggnadskostnader, men ett påpekande, att staten för att sätta såväl domänstyrelsen som sina andra affärsdrivande verk i stånd att lämna högre avkastning icke drager sig för att för deras räkning göra erforderliga kapitalutlägg, reducerar i hög grad en dylik invändning, om än måste medgivas, att just nu tidpunkten icke är den lämpligaste att uppställa kravet på ett rätt så avsevärt kapitaltillskott till domänfonden.

Efter vägande av skälen för en ändring av nu gällande bestämmelser rörande nybyggnadsfrågan vid statens domäner mot ett bibehållande av status quo härvidlag hava de sakkunniga enat sig om att föreslå, att staten som jordägare skall bestrida kostnaden för de nybyggnader, vilka i samband med arrendes upplåtande bestämmas skola uppföras, och skola arbetenas utförande åläggas den blivande arrendatorn mot kontant ersättning i enlighet med vad som närmare bestämmes vid arrendevillkorens uppgörande. Härvid sättes även den utgående arrendesummans storlek i ett bestämt förhållande till nybyggnadskostnaden, så att densamma kan varda inom lämplig tid amorterad.

Rörande genom brandskada uppkommet byggnadsbehov hava de sakkunniga ej funnit annan ändring i gällande grunder erforderlig, än att den brandskadeersättningen överskjutande byggnadskostnaden skall arrendatorn kontant gottgöras.

Beträffande annat byggnadsbehov, som i övrigt under en pågående arrendeperiod uppstår, skall bestämmelsen i gällande lag om nyttjanderätt till fast egendom tillämpas, men bör arrendator härvid tillerkänd ersättning av staten betalas kontant i stället för genom arrendeavdrag. Vid tillmätande av denna ersättnings storlek bör naturligtvis vederbörlig hänsyn tagas till den nytta, arrendatorn under återstående period kan komma att njuta.

Elektrifieringen av de utarrenderade kronodomänerna.

En fråga, som står i nära sammanhang med nybyggnadsfrågan, nämligen elektrifieringen av kronans jordbruksdomäner, har under de senaste åren blivit synnerligen aktuell, och hava de sakkunniga haft särskild anledning att upptaga densamma till behandling till följd av nådig remiss av den 20 september innevarande år rörande ersättning till arrendatorn av kronoegendomen $^{9}/_{16}$ mantal Hov n:r 1 i Sala socken för vissa andelar m. m. i Sala damms elektriska distributionsförening, i vilket ärende utlåtande avgivits den 29 september 1921.

Alldeles frånsett att de under den s. k. kristiden rådande förhållandena rent av framtvingat en forcerad elektrifiering av landsbygden, hålla de sakkunniga före, att det ur både nationalekonomisk synpunkt och för den enskilde brukaren av jord är

av stor vikt, att hinder icke läggas i vägen för en allt mera utvidgad användning av den elektriska kraften vid landets jordbruk. Visserligen må det vara sannolikt, att en noggrann beräkning och jämförelse av kostnaderna vid det ena eller andra sättet för alstrande av erforderlig kraft och ljus vid en jordbruksegendom med nu gällande priser på elektrisk energi icke alltid utfalla till dennas ovedersägliga fördel, men de indirekta förmånerna äro i alla fall så avsevärda, att de sakkunnigas nyss fällda yttrande torde hava fullt fog för sig.

Då det sålunda gällt att för de sakkunniga finna de riktlinjer, enligt vilka staten-jordägarens och arrendatorns inbördes förhållande i detta avseende bör ordnas, hava de sakkunniga här liksom vid sina övriga förslag haft tillgång till icke allenast de bestämmelser, som i särskilda fall träffats rörande kronans arrendatorer, utan även till dem, som härvid tillämpas av Uppsala universitet. Med bestämt fasthållande vid att staten icke bör för rätten till elektrifiering, vilken vid sin utövning bereder brukaren en omedelbar ersättning för de utgifter, han fått vidkännas, åläggas några som helst kostnader vare sig för ledningar, kontakter eller eventuella föreningsandelar, vilja de sakkunniga föreslå, att följande normerande bestämmelser må bliva gällande både för nu löpande arrenden, där ej andra bestämmelser redan träffats, och för nya arrenden.

Kronan medgiver arrendatorn rätt:

1) att ingå som delägare i bolag eller andelsförening, som har till uppgift att tillhandahålla elektrisk kraft till bland andra den kronoegendom, arrendet avser;

2) att å den arrenderade egendomen efter plan, som av domänstyrelsen godkännes, vidtaga anordningar för egendomens elektrifiering; och

3) att vid arrendetidens slut av den nye arrendatorn utfå ersättning för fast förlagda ledningar och anslutningskontakter, som vid tiden för avträdet äro i brukbart skick, samt erhålla lösen för aktier eller andelar i bolag respektive andelsförening, allt till pris som, i händelse av tvist, bestämmes i den ordning, som stadgas i 2 kap. 8 § i lagen om nyttjanderätt till fast egendom.

Arrendatorn förbinder sig:

att, på sätt stadgas, vid avträdandet av arrendet på tillträdande arrendatorn överlåta sina aktier eller andelar i vederbörande bolag, respektive andelsförening, samt här omnämnda ledningar och anslutningskontakter.

De sakkunniga anse emellertid, att med dessa normerande bestämmelsers införande i förvaltningsgrunderna bör anstå i avvaktan å den i riksdagens skrivelse den 28 maj 1920 ifrågasatta lagstiftning om skyldighet för jordägare att vid arrendetidens slut till arrendatorn utgiva ersättning för av honom å den arrenderade fastigheten nedlagda kostnader för utförande av elektriska anläggningar.

Odlings- och täckdikningsföretag.

De principer, som de sakkunniga ovan föreslagit skola gälla rörande byggnader å kronans utarrenderade jordbruksdomäner, anse de sakkunniga böra äga tillämpning jämväl beträffande odlings- och täckdikningsföretag å sådana egendomar.

Jakträtten å de utarrenderade jordbruksdomänerna.

Förutom de mera genomgripande förändringar i nu gällande förvaltningssystem, vilka de sakkunniga här ovan föreslagit, hava även flera andra icke mindre viktiga frågor behandlats, men hava de sakkunniga angående desamma dock ansett nuvarande bestämmelser vara tillfyllest. I nedan nämnda fall hava de sakkunniga likväl beslutat föreslå vissa ändringar.

Vad först beträffar jakträtten å de utarrenderade kronodomänerna, ingår den-

samma för närvarande oftast i arrendet, utan att dock denna förmån för arrendatorn vid arrendesättningen särskilt beräknats. De arealer, som arrendatorerna disponera, äro emellertid ofta betydande och i de trakter av vårt land, där tillgången på vilt är riklig, måste förmånen av jakt vara en faktor att räkna med. De sakkunniga föreslå därför, att jakträtten å kronans jordbruksdomäner må, i likhet med vad finnes stadgat rörande fiske, undantagas från arrendet av jorden och utarrenderas särskilt, där det är med kronans fördel förenligt och lämpligen kan ske. Därmed är ju på intet sätt uteslutet, att arrendator av jordbruket även kan få jaktarrendet, endast att detta blir föremål för en särskild uppskattning och giver staten den inkomst, som därav skäligen kan beräknas.

De utarrenderade egendomarnas brukning och hävd.

Angående de utarrenderade kronoegendomarnas brukning och hävd anse de sakkunniga de nu gällande bestämmelserna vara i huvudsak tillräckliga. Vid arrendekontraktets upprättande bör dock, med hänsyn till det samband, som förefinnes mellan graden av ett jordbruks intensitet och antalet kreatur på detsamma, bestämmas visst minimiantal djur, som jämte nödiga dragare av arrendatorn bör å egendomen hållas.

Det i nu gällande förvaltningsgrunder intagna absoluta förbudet för en arrendator av kronans jordbruksdomän att därifrån bortföra gödsel torde böra ändras till överensstämmelse med stadgandet i 2 kap. 19 § av lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom, däri bestämmes, att arrendator ej utan jordägarens samtycke äger från fastigheten bortföra gödsel. Medgivande därtill bör då lämnas i enahanda ordning som för närvarande gäller beträffande bortförande av stråfoder, nämligen av domänstyrelsen efter prövning i varje särskilt fall.

De sakkunniga hava funnit, att i många fall arrendator varken själv brukar eller är bosatt å den av honom arrenderade kronodomänen. Om det ock under forna tiders extensiva jordbruk kunde vara försvarligt att överlåta jordens skötsel och även själva administrationen av en gård åt lejd arbetskraft, så är detta numera icke fallet. Skall nu en egendom kunna stå sig i konkurrensen på icke blott den intensiva produktionens och den allmänna marknadens område utan även uthärda de ökade kraven på arbetsmarknaden, så måste jordbrukaren oavlåtligen ägna sitt personliga intresse och arbete åt handhavandet av den jord, han åtagit sig att sköta. Jorden, det ursprungligaste och viktigaste produktionsmedel som finnes, har städse krävt sin man; huru mycket tydligare framstår icke detta nu, då alla produktionsmedel måste utnyttjas till det yttersta och kravet på intensitet hos dem alla växer för varje dag. Hos intet av dem ligger dock faran för slentrianmässigt stillastående — vilket är detsamma som tillbakagång — närmare, hos intet hämnar sig sådant fortare än hos den till alltjämt ökad produktion dock så villiga åkerjorden. Ett livsintresse är det således för varje jordägare, som icke själv personligen kan leda sin egendoms skötsel, att tillse, att den, åt vilken han lämnat detta ansvarsfulla uppdrag, också däråt ägnar all sin kraft, allt sitt personliga arbete. Detsamma måste i alldeles särskild grad förhållandet vara med staten såsom landets störste jordägare. Därför varken kan eller bör staten släppa den garanti för jordbrukets rationella drift, som otvivelaktigt ligger i att arrendator av kronans jord tillförbindes att själv bruka den arrenderade egendomen och själv vara å densamma bosatt. En bestämmelse härom anse de sakkunniga böra intagas i förvaltningsgrunderna. Emellertid kunna fall tänkas, då befrielse härifrån bör medgivas. Domänstyrelsen bör därför lämnas rätt att för visst fall kunna medgiva sådan.

Brandförsäkring å kronans utarrenderade jordbruksdomäner.

Beträffande de nuvarande föreskrifterna angående brandförsäkrande av kronans å jordbruksdomänerna befintliga byggnader anse de sakkunniga dessa böra fullständigas, och har med ledning av de bestämmelser i ämnet, som tillämpats vid utarrenderingen av de Uppsala universitet tillhöriga jordbruksegendomarna, därför föreslagits, dels att arrendator skall vara skyldig att för kronans räkning och i dess namn hava egendomens samtliga byggnader brandförsäkrade till på vederbörligt sätt bestämt belopp dels ock tillförbindas att ställa sig till efterrättelse brandförsäkringsanstaltens alla föreskrifter, vartill då särskilt hör att utan avdrag å arrendet ansvara för och å utsatt tid betala all åbyggnaderna påförd brandstodsavgift samt hålla föreskrivna brandredskap.

Sättet för arrendets utgörande.

Uti den här ovan vid flera tillfällen berörda, till 1913 års riksdag avgivna motionen framhölls bland annat, att kronan gick förlustig en stor del av den avkastning, den rätteligen bort hava av sina domäner. Såsom ett bevis härför påpekades bland annat de ofta förekommande ansökningarna om överlåtelser av kronoarrenden med därtill förknippade större eller mindre avträdesbelopp. Att detta påstående under de efter år 1913 förflutna åren vunnit i styrka och att efterfrågan på kronoarrenden under dessa år blivit allt större är intet att förvåna sig över, om man besinnar, att kronoarrendena utgå efter ett medelpris av omkring 12 kronor per tunnland, under det att detsamma i allmänhet gällande arrendevärdet — tack vare penningevärdets fall och jordbruksprodukternas under kristiden stegrade pris — utgjorde minst tre gånger detta belopp. Staten har således fått nöja sig med en tredjedel av den inkomst från sina domäner, som den kunde hava erhållit, om arrendebeloppen kunnat ändras efter rådande konjunkturer eller desamma blivit på sådant sätt bestämda, att de kunnat anpassa sig efter de utarrenderade egendomarnas avkastning.

Då de sakkunniga hava fattat sitt uppdrag så, att det i främsta rummet gällt att finna medel och utvägar att tillförsäkra staten en tillfredsställande avkomst av sina jordbruksdomäner, är det naturligt, att sättet för avgäldens utgående kommit att framstå som en av de centrala punkterna i deras överväganden. Det ligger nämligen nära till hands att förutsätta, att detsamma därvid spelar en stor roll. Under tidernas lopp har det också varit utsatt för genomgripande växlingar. Från det att alla arrendeavgälder bestämts i naturaprodukter eller deras värde omsatt i penningar, hava de från år 1871 kommit att utgå i fixa belopp i kronor räknat. Visserligen hava därefter, enkannerligen år 1887, framkommit krav på återgående till naturaprestationer, men aldrig hava skälen härför framträtt med sådan styrka och så starkt motiverade som under de senast förflutna s. k. krisåren.

De sakkunniga hava därför tagit under noggrannt övervägande, huruvida icke staten lämpligen borde bestämma den från jordbruksdomänerna inflytande avgälden att utgå, icke i penningar utan i vissa å resp. egendomar alstrade produkter, i första hand spannmål, konverterade efter årets markegångspris eller fem års medelmarkegång, varigenom arrendeavgifterna på ett lyckligt sätt synas kunna lämpas efter jordens verkliga avkastning och smidigt forma sig efter växlande penningvärde och varupriser. Jämväl kronolägenhetskommissionen har haft frågan under övervägande (dess betänkande II del I sid. 90), men funnit sig böra föreslå, att de av dem ifrågasatta avgäldsbeloppen skulle utgå i penningar.

Ehuru de sakkunniga icke anse uteslutet, att starka skäl kunna tala för att återgå till ett system med åtminstone större delen av arrendeavgäldens bestämmande i spannmålsvärde, hava de dock i likhet med kronolägenhetskommissionen, funnit så många praktiska olägenheter vidlåda ett dylikt förfarande, att de icke vilja framlägga

ett sådant förslag. Om nämligen, i enlighet med de sakkunnigas övriga förslag, uppskattningsnämnden i sina förslag till arrendeavgäld kommer att strängt hålla statens fördel såsom sitt förnämsta rättesnöre för ögonen och domänstyrelsen kommer att konsekvent använda varje sig erbjudande tillfälle att ställa arrendevillkoren i överensstämmelse med rådande konjunkturer, så lärer man kunna hysa den bestämda förhoppningen, att staten i långt högre grad än hittills skall få se sina jordbruksdomäner lämna en tillfredsställande avkastning. Därför hava de sakkunniga också kommit till den uppfattningen, att det nuvarande sättet för arrendeavgifternas erläggande, nämligen i penningar, bör bibehållas.

Förhållandet mellan kronoarrendatorerna och dem underlydande torpare.

De sakkunniga hava jämväl tagit under omprövning, huruvida ej uti grunderna för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner borde intagas en bestämmelse, som i vidsträcktare mån än nu är fallet, reglerade förhållandet mellan kronoarrendatorerna och dem underlydande torpare. I detta hänseende stadgas i 22:a punkten av gällande förvaltningsgrunder, att arrendator skall tillförbindas att ej utan domänstyrelsens medgivande borttaga å egendomen befintliga torp eller anlägga nya samt att ej heller utan domänstyrelsens medgivande pålägga egendomens torpare avgäld eller besvär utöver vad som vid egendomens uppskattning blivit av uppskattningsnämnden bestämt. Det har emellertid förekommit fall, då kronoarrendator och torpare kommit i allvarliga konflikter med varandra med påföljd, att arrendatorn kanske utan fullt fog skiljt torparen från hans torp. Denna fråga har även tidigare blivit beaktad, i det domänstyrelsen av chefen för jordbruksdepartementet i skrivelse den 30 mars 1912 anmodats att inkomma med yttrande, huruvida det icke vore möjligt och lämpligt, att i de arrendekontrakt, som därefter av styrelsen upprättades, inrymdes någon bestämmelse, som i större mån än vad då vore fallet tryggade torparna å kronans egendomar i avseende å rätten att sitta kvar vid sina torp. Uti den 14 juni 1912 avgivet yttrande hemställde domänstyrelsen, att »arrendelagens bestämmelser om förverkande och uppsägning av arrende måtte förklaras skola äga tillämplighet å rättsförhållandet mellan kronoarrendator och dennes torpare». Genom nådigt brev till domänstyrelsen den 6 december 1912 förordnades ej mindre, att i arrendekontrakt, som hädanefter upprättades mellan kronan och arrendator av kronoegendom, skulle intagas dels en erinran därom, att vad lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom innehölle angående förverkande och uppsägning av arrende skulle äga tillämpning jämväl å rättsförhållandet mellan arrendator och torpare å egendomen, dels ock en bestämmelse om skyldighet för arrendatorn att vid upplåtande av torp å egendomen upprätta skriftligt kontrakt med torparen angående villkoren för upplåtelsen samt inom en månad efter torpkontraktets upprättande insända avskrift därav till Kungl. Maj:ts vederbörande befallningshavande, än även att i de med torparna sålunda upprättade kontrakten jämväl skulle intagas en erinran av här ovan nyss angivet innehåll, varjämte tillika föreskrevs, att det skulle åligga Kungl. Maj:ts befallningshavande att, därest de vid granskning av insända kontrakt om upplåtelse av torp å kronoegendomar skulle finna, att den i torpkontraktet stadgade avgälden överstege den i kontraktet mellan kronan och arrendatorn bestämda eller torpkontraktet eljest innehölle olagliga eller olämpliga bestämmelser, därom göra anmälan hos domänstyrelsen, som därvid hade att efter omständigheterna förfara.

I full överensstämmelse härmed hava de sakkunniga uti de av dem uppgjorda förslagen till grunder och reglementariska bestämmelser intagit bestämmelser, varigenom torparnas ställning gent emot kronoarrendatorerna blivit tryggad.

Speciell motivering för de av de sakkunniga föreslagna nya reglementariska bestämmelserna för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner.

Beträffande de övriga föreskrifter, som enligt de sakkunnigas förslag böra inflyta i de nya reglementariska bestämmelserna för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner förutom de här ovan berörda, som angå tiden för arrendeuppskattnings verkställande och upplåtande av torp och vilka upptagits i förslagets 3 och 24 §§, vilja de sakkunniga anföra följande såsom varande av större vikt.

Förslagets § 1 är avfattad i huvudsaklig överensstämmelse med domänstyrelsens förut omförmälda förslag i ämnet (§ 15) med tillägg i syfte att tillförlitlig karta över egendomen må erhållas.

§ 2 innehåller en föreskrift, varigenom brytes med den ordningsföljd, vari de för en egendoms utarrendering förberedande åtgärder hitintills vidtagits, i ty att frågan om skiljande från egendomen av mark för däri omförmälda ändamål — vilken fråga enligt vad nu gäller först behandlas vid arrendeuppskattningen och sedan efter vederbörande överjägmästares hörande avgöres av domänstyrelsen i sammanhang med bestämmande av villkoren för utarrendering — jämlikt förberörda föreskrift skall vara avgjord före arrendeuppskattningen. Denna fråga synes nämligen vara av beskaffenhet, att uppskattningsnämnden saknar förutsättningar för dess rätta bedömande. Härtill kommer, att genom det nu ifrågasatta tillvägagående den tidsödande skriftväxling, som esomoftast nödvändiggjorts i anledning av olika meningar i frågan emellan uppskattningsnämnd och skogstjänstemännen, ej behöver ifrågakomma.

§§ 4, 5, 6 och 8 upptaga de detaljerade bestämmelser rörande arrendeuppskattningar, varom i det föregående nämnts, och torde ej tarva vidare utläggning.

§ 7 har enahanda innehåll som sista momentet i nu gällande bestämmelser.

§ 9 innehåller samma stadgande, som domänstyrelsen i sitt förslag (§ 3) upptagit, allenast med ett fullständigande.

§ 10 är avfattad i överensstämmelse med domänstyrelsens förslag (§ 4) i där avhandlade ämne.

De ändringar i sättet för kungörande av arrendeauktion, som § 11 innehåller, grundar sig dels på vad av domänstyrelsen anförts i ämnet (§ 5), dels ock å stadgandet i kungl. kungörelsen den 23 oktober 1915 angående uppläsande i kyrka av kungörelse om auktion för försäljning eller utarrendering av kronoegendom.

§ 12 innehåller — förutom ett stadgande, som ålägger den lokala förvaltningsmyndigheten att övervaka syners och besiktningars hållande i vederbörlig tid och ordning — i huvudsak enahanda föreskrift, som domänstyrelsens förslag enligt 11 § däri upptager, i motiveringen vartill de sakkunniga instämma.

§ 15 första momentet är ställt i överensstämmelse med 32 § i grunderna. I avseende å paragrafens andra moment hänvisas till domänstyrelsens motivering för andra momentet till 12 § i dess förslag. Tredje momentet är nytt och har ansetts lämpligt i kontrollerande syfte.

Sista momentet i § 17 har upptagits av samma skäl, som domänstyrelsen anfört för sista momentet i § 10 i dess förslag.

§§ 18 och 19 äro tillkomna i enlighet med skogsbokföringssakkunnigas förslag (Del III sid. 41 och 42) angående indrivning av arrendeavgifterna.

Till stöd för tredje momentet i § 20 hänvisas till domänstyrelsens yttrande rörande det av styrelsen föreslagna tillägget till § 7 i dess förslag.

På grund av hittills rådande ovisshet rörande befogenhet att meddela sådant förordnande, som i 4 momentet avses, har uttrycklig bestämmelse därom funnits erforderlig.

§ 20 i övrigt är avfattad i anslutning till de sakkunnigas förslag till ändrade bestämmelser i förvaltningsgrunderna om nybyggnad samt skogsbokföringssakkunnigas förslag. (Del III sid. 43).

Nu gällande bestämmelser om odling hava med anledning därav, att enligt de sakkunnigas förslag skogsmark ej vidare skall ingå i arrendet, ändrats på sätt § 22 utvisar.

Vidkommande de i § 23 upptagna frågor rörande föreningar vid rågångstvister, laga skiften och vattenavledningsföretag har föreskrift meddelats av Kungl. Maj:t enligt brev den 20 juli 1888. Samma föreskrift hava de sakkunniga med stöd jämväl av vad skogsbokföringssakkunniga anfört (Del III sid. 50) ansett lämpligen böra inflyta i ifrågavarande bestämmelser samt givas den vidare omfattning, som paragrafen utvisar.

§ 25 har tillkommit med ledning av vad skogsbokföringssakkunniga föreslagit (Del III sid. 45 och 46).

Föreskriften i första momentet återfinnes i kungl. brevet den 13 juli 1887 angående optionsrättens införande och har funnits lämpligen böra ingå i den instruktion, som ifrågavarande bestämmelser äro avsedda att utgöra.

Föreskriften i andra momentet i § 26 har ansetts nödvändig på grund av vad erfarenheten givit vid handen.

I fråga om § 27 hänvisas till vad domänstyrelsen anfört till stöd för motsvarande bestämmelser i § 16 i styrelsens förslag.

Organisationen av den lokala domänförvaltningen.

Skogsbokföringssakkunniga hava uti sitt ovan berörda betänkande del III föreslagit, att de länsstyrelserna med underlydande nu påvilande göromål med domänförvaltningen skulle efter av dem angivna riktlinjer överflyttas till domänförvaltningens egna organ och hava i sådant syfte upptagit och vidare utvecklat det av de jämlikt nådigt brev den 16 juni 1911 tillkallade sakkunniga för verkställande av utredning om åstadkommande av en rätt förvaltning och skötsel av kronans och andra allmänna skogar i mellersta och södra delarna av riket framlagda förslaget om inrättandet av s. k. distriktsstyrelser.

Uti kap. II av förstnämnda betänkande redogöres i detalj för en tänkt överflyttning av de länsstyrelserna med underlydande påvilande domängöromålen till domänförvaltningens egna organ (sid. 35—51) och i kap. III beröres frågan om organisation och personalbehov för de ifrågasatta nya förvaltningsorganen (sid. 52—54).

Skogsbokföringssakkunniga hava såsom den förnämsta av de fördelar, som ett genomförande av deras förslag skulle medföra, framhållit, att domänförvaltningen komme att så gott som helt och hållet skötas av det affärsdrivande verkets egna underlydande samt från domänfonden avlönade myndigheter och tjänstemän, varigenom syftet med budgetreformen skulle komma att förverkligas i avseende å denna gren av statsförvaltningen. Betydelsen i övrigt av domängöromålens överflyttande från länsstyrelserna med underlydande till domänförvaltningens egna organ framträdde bland annat däri, att för den lokala förvaltningen av skogs- och jordbruksdomänerna komme att finnas ett gemensamt organ. Härigenom kunde vid frågor om domänernas disposition de olika synpunkter, som gälde för skogs- och jordbruksförvaltningen, bättre än hittills komma till beaktande redan vid de förberedande åtgärderna för disposi-

tionen, nämligen salu- och arrendevärderingarna. Slutligen komme domänärendena hos den lokala förvaltningen mera än för närvarande att få en enhetlig och på fackkunskap grundad behandling.

I skogsbokföringssakkunnigas förslag och de av dem framhållna synpunkterna vilja de sakkunniga helt instämma. Givet är, att ett genomförande av förslaget vore ett värdefullt led i kontrollen över jordbruksdomänernas förvaltning.

De sakkunnigas förslag till nya grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner samt till reglementariska bestämmelser för denna förvaltning hava uppgjorts under förutsättning *dels* att länsstyrelserna befrias från alla bestyr med domänförvaltningen, *dels* att den lokala domänförvaltningen överlämnas åt nya lokala förvaltningsorgan, distriktsstyrelserna, och *dels* att de nuvarande domänintendenterna bibehållas men underställas den distriktsstyrelse, varunder deras tjänstgöringsområde kommer att höra. Emellertid vilja de sakkunniga framhålla att, till dess dylika styrelser blivit inrättade, de framlagda förslagen utan större svårighet redan nu kunna tillämpas, i huvudsak med endast den förändringen, att vissa av de uppgifter, som i förslagen till grunder och reglementariska bestämmelser lagts på domänstyrelsen respektive distriktsstyrelser tills vidare läggas på Kungl. Maj:ts befallningshavande.

Beträffande den organisation av distriktsstyrelserna, som skogsbokföringssakkunniga föreslagit, hava de sakkunniga ingen erinran att göra, annat än beträffande lönebeloppen, vilka torde böra likställas med dem, som kunna varda fastställda för den skogsstatspersonal av motsvarande lönegrad, som kommer att tillhöra distriktsstyrelsen.

Den ytterligare utredning, som kan vara erforderlig för den slutliga organisationen av distriktsstyrelserna, deras antal och förläggningsorter, torde icke av de sakkunniga förväntas, enär detta bör avgöras med hänsyn tagen huvudsakligen till skogsväsendets krav och vara därav beroende.

Vad däremot beträffar domänintendenterna anse de sakkunniga, att deras tjänstgöringsområden böra utökas och domänintendenternas antal inskränkas. En given följd härav blir då, att högre avlöning än vad nu utgår måste tillerkännas dem, varjämte de böra bliva fast anställda statstjänstemän.

Förslag till kungörelse angående förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner,

given Stockholms slott den

VI, Gustaf, med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes Konung, göre veterligt: att, sedan Riksdagen på Vår framställning antagit förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner, Vi funnit gott att, i överensstämmelse med berörda av Riksdagen antagna grunder, i nåder stadga som följer:

1:o. All kronans fasta egendom, som ej med stadgad åborätt innehaves eller är till visst statsändamål anslagen och till följd därav antingen till omedelbart begagnande upplåten eller ställd under särskild ämbetsmyndighets vård, skall stå under inseende av domänstyrelsen och under närmare tillsyn av en lokalförvaltning samt utarrenderas på sätt här nedan stadgas.

2:o. Innan kronan tillhörig jordbruksegendom utarrenderas, skall skogsmarken därifrån skiljas, så framt densamma, till fördel för kronan, kan ensam för sig eller tillsammans med annan kronans skogsmark såsom kronopark förvaltas och ej ligger i samfällighet med enskild egendom.

Å andra sidan skola från de till bildande av nya eller tillökning av äldre kronoparker inköpta egendomar avskiljas och såsom jordbruksegendomar behandlas sådana för jordbruk lämpade områden, som icke anses böra försäljas och som ej heller prövas vare sig böra användas till boställen eller i övrigt tagas i anspråk för kronoparkernas skötsel.

3:o. Skogs- och hagmark, som ej avsättes till kronopark, undantages från arrendet, dock må, där sådant utan men för skogens återväxt kan medgivas, åt arrendator upplåtas rätt till bete, slåtter och lövtäckt i enlighet med de närmare bestämmelser arrendekontraktet innehåller. Rätt till annan skogsfångst må ej tillkomma arrendator; dock må efter domänstyrelsens beprövande arrendator tillerkännas rätt att från egendomens skog erhålla husbehovsvirke till pris, som av jägmästaren bestämmes.

4:o. Arrende av kronan tillhörig jordbruksegendom skall i allmänhet omfatta 20 år; dock må i avbidan på fullbordande av skifte, större dikningsföretag, vattenavledning eller invallning så ock i händelse under närmast följande åren annat sådant förhållande antages inträda, som på arrendevärdet väsentligen inverkar, utarrendering ske på kortare tid. Anses större odlingsföretag böra å en egendom utföras, ankommer på Kungl. Maj:t att, efter framställning av domänstyrelsen, förordna, huruvida egendomen må upplåtas på arrende för längre tid, dock ej över 30 år, med skyldighet för arrendatorn att de nödiga befunna odlingarna under arrendetiden verkställa.

För arrende av annan kronans fastighet må tiden i varje fall efter för handen varande förhållanden av domänstyrelsen bestämmas.

5:o. När kronans fördel anses sådant fordra, må flera egendomar under ett arrende upplåtas eller en egendom i flera lotter utarrenderas.

Likaledes må fiske, sten- eller kalkbrott, sand-, grus-, ler- eller stentäkt, torvmosse eller annan dylik lägenhet vid utarrendering av den egendom, vartill densamma hörer, jämte nödigt utmål ävensom jakträtt å egendomen undantagas och på särskilt arrende upplåtas, om högre avkomst därigenom kan påräknas.

Detsamma gälle om kvarnverk eller vattenfall, som ej i samband med dess skiljande från den fastighet, till vilken det hörer, finnes böra ställas under särskild förvaltning.

Finnes vid utarrendering av egendom sten- eller kalkbrott, sand-, grus-, ler- eller stentäkt eller torvmosse icke böra från egendomen skiljas, må domänstyrelsen, där så prövas lämpligt, åt arrendatorn upplåta rättighet att till avsalu begagna dylik lägenhet i enlighet med de bestämmelser härom, som i arrendekontraktet meddelas.

Har genom redan utfärdat arrendekontrakt jämte egendomen upplåtits sten- eller kalkbrott, sand-, grus-, ler- eller stentäkt eller torvmosse utan rätt för arrendatorn att något därifrån sälja eller sker dylik upplåtelse i arrendekontrakt, som hädanefter utfärdas, må domänstyrelsen, då framställning därom göres, kunna åt arrendatorn eller med hans begivande åt annan person lämna rättighet att tillgodogöra sig sten, kalk, sand, grus, lera eller torv mot den avgift och på de villkor i övrigt, som av domänstyrelsen bestämmas, dock med förbehåll, vad angår å egendomen befintlig täkt av sand, grus eller sten, om skyldighet för den, till vilken rättigheten upplåtes, att mot den minskning i berörda avgift, som av domänstyrelsen bestämmes, tåla, ej mindre att rätt att därifrån hämta väglagningsämnen i vederbörlig ordning medgives väghållningsskyldiga än även att för hämtning av dylika ämnen de väghållningsskyldiga taga väg över egendomens mark, där sådan av vederbörande domänintendent eller kronobetjänt dem anvisas.

6:o. Då utarrendering förestår av kronan tillhörig jordbruksegendom, skall, efter noggrann undersökning av alla egendomens förhållanden, så till byggnad som in- och utägor samt med tagen hänsyn till vad enskild jord i orten betingade i arrende, domänintendent eller den domänstyrelsen därtill förordnar i samråd med två i lantbruks- och affärsförhållanden kunniga män, vilka jämte lika antal suppleanter, för länet i dess helhet eller viss av domänstyrelsen bestämd del utses för tre år i sänder, den ena av landstinget och den andra av hushållningssällskapets förvaltningsutskott eller, där hinder därför möter, bägge av landstinget, uppgöra förslag till sättet för egendomens utarrendering och till den arrendeavgift samt de villkor i övrigt, emot vilka egendomen kan anses skäligen böra upplåtas; ägande domänstyrelsen efter som nödigt prövas tillkalla skogstjänsteman, lantmätare, lantbruksingenjör och byggnadskunnig person för att härvid biträda. Det sålunda upprättade förslaget, som tillika skall innehålla beskrivning över egendomen, skall därefter till domänstyrelsen insändas.

7:o. Sedan arrendevillkoren blivit av domänstyrelsen fastställda, skall, därest förre arrendatorn enligt äldre kontrakt är berättigad till optionsrätt eller innehaft arrendet så lång tid, att denna tillsammans med återstående delen av arrendetiden uppgår till tio år, och han egendomen väl brukat, vilket tillhör domänstyrelsen att efter därom vid arrendeuppskattningen avgivet yttrande pröva, arrendet, innan detsamma offentligen utbjudes, till det fastställda arrendevärdet hembjudas förre arrendatorn eller, i händelse han med döden avgått, hans änka och barn, börande i senare fallet, därest arrendatorn efterlämnat både änka och barn eller flera barn, dessa föreläggas att, om de vilja arrendet gemensamt bibehålla, till handhavande för deras räkning av egendomens skötsel anmäla lämplig person.

Har under de sista tio arrendeåren arrendators sterbhusdelägare efter medgi-

vande av domänstyrelsen fått övertaga arrendet, eller har under samma tid med domänstyrelsens tillstånd arrendator å barn eller måg överlåtit arrenderätten, äger vid nya utarrenderingen den, som på sådant sätt blivit innehavare av arrenderätten, för åtnjutande av optionsrätt räkna sig till godo den tid, varunder företrädaren varit i besittning av arrendet.

Göres ej inom förelagd tid anmälan om arrendets övertagande eller varder ej, då, enligt vad här ovan stadgats, viss person skall anställas för egendomens skötsel, härtill inom sådan tid anmäld person, som av domänstyrelsen godkännes, anses optionsrätten förfallen, och varde i sådant fall eller, då optionsrätt ej äger rum, efter kungörelse, som skall innefatta egendomsbeskrivning, underrättelse om arrendevillkoren och det arrendevärde, domänstyrelsen ansett egendomen böra betinga, samt övriga nödiga anvisningar, arrendet utbjudet å offentlig auktion, vilken förrättas av domänintendent eller annan därtill särskilt förordnad person å av domänstyrelsen bestämd plats i den ort, där fastigheten är belägen.

Styrelsen äger till arrendator antaga den högstbjudande, som för sitt anbud ställt godkänd säkerhet, där han icke är underkastad sådan påföljd, varom stadgas i 2 kap. 19 § strafflagen och han icke förverkat arrenderätt till kronoegendom under sådana omständigheter, att styrelsen finner honom till arrendator olämplig. Är antagligt anbud, motsvarande minst det åsatta arrendevärdet, icke avgivet, bör arrendet å ny auktion utbjudas.

På styrelsen ankommer därefter att, med iakttagande av ovan stadgade villkor i avseende å säkerheten samt arrendatorns person arrendet åt den vid senare auktionen högstbjudande upplåta eller i händelse antagligt anbud därvid icke erhållits, om egendomens skötsel tillsvidare efter omständigheterna förordna.

Ej må någon klaga däröver, att hans anbud ej antagits.

8:o. Vid utarrendering i här ovan stadgade ordning skall bland arrendevillkoren intagas det uttryckliga förbehåll, att, därest efter arrendetidens utgång egendomen i sin helhet eller till någon del ej vidare kommer att utarrenderas eller vederbörande ämbetsmyndighet skulle finna lämpligt att egendomen eller en del därav under ett arrende med annan egendom upplåta, arrendatorn då icke äger att för den honom eljest tillkommande optionsrätt av kronan fordra eller erhålla någon ersättning.

Därest en egendom befinnes böra utarrenderas i två eller flera lotter, må arrendator medgivas optionsrätt till endast en av dessa delar; ägande arrendator att själv bestämma, vilken av de olika delarna han fortfarande vill bruka.

9:o. Vid utarrendering av jordbruksegendom på kortare tid än 20 år, ävensom av fiske, jakt eller annan lägenhet, som ej är att till jordbruksegendom hänföra, förfares på sätt domänstyrelsen för varje fall finner lämpligast.

10:o. Arrendeavgiften skall alltid vara utsatt i penningar, att för varje arrendeår erläggas vid särskild uppbördsstämma å någon av domänstyrelsen bestämd dag närmast före den 14 mars det kalenderår, då arrendeåret utlöper.

11:o. Ligger arrenderad kronoegendom i sin helhet eller till någon del i samfällighet med enskild egendom, när arrendet tager sin början, må arrendatorn berättigas att å samfällda området ävensom, sedan samfälligheten upphört, å det område, som därvid blivit egendomen tillagt, kronans rätt för den arrenderade egendomens nytta begagna, med skyldighet att iakttaga vad för ty fall lag bjuder samt de av samfälligheten, så länge den fortfar, härrörande förpliktelser.

12:o. Hörer till arrenderad egendom andel i härads- eller sockenallmänning eller rätt till annan förmån utom egendomens område, komme det arrendatorn till godo, där ej för visst fall undantag finnes böra göras.

Arrendekontrakt skall, där omständigheterna därtill föranleda, tydligt angiva, att arrendator icke i någon händelse äger anspråk på dagsverken eller arbetsskyldighet från jord, som ej till egendomen hörer, eller på ersättning därför.

Vid utarrendering skall iakttagas, att där ej Kungl. Maj:t på domänstyrelsens framställning annorlunda förordnar, den förmån av mulbete eller utsyning från kronopark, varav egendomen särskilt varit i åtnjutande, från arrendet undantages. Ej må dylik förmån utan Kungl. Maj:ts tillstånd tilläggas egendomen.

13:o. Till anläggande och drivande av tegelbruk eller kalkbränning kan särskilt tillstånd meddelas av domänstyrelsen, som jämväl bestämmer villkoren därför.

14:o. Arrendatorn skall tillförbindas att städse i fullgott stånd underhålla vid egendomen befintliga byggnader och anläggningar.

Den husröteersättning, som avträdaren enligt syn kan kännas skyldig utgiva, må tillträdaren berättigas uppbära på sätt, varom stadgas i 32:dra punkten.

15:o. Vid egendoms utarrendering skola, därest nybyggnad anses erforderlig, i arrendekontraktet intagas noggranna bestämmelser såväl i avseende å byggnadernas beskaffenhet och kostnaderna därför som ock den tidpunkt, då byggnadsarbetet bör vara utfört, och skall arrendatorn tillförbindas att verkställa arbetet med rätt att utfå kostnadsbeloppet i den ordning, som i arrendekontraktet angives.

Varder av arrendator med domänstyrelsens begivande och efter plan, som av densamma blivit godkänd, byggnad uppförd, som ej innefattas under den arrendatorn enligt arrendekontrakt ålagda byggnadsskyldigheten, äge domänstyrelsen medgiva, att överbyggnaden må arrendatorn gottgöras; dock bör vid bestämmande av sådan gottgörelse tagas i beräkning den nytta, som genom den nya byggnaden kan arrendatorn under återstående arrendetiden tillskyndas.

Hemman eller lägenhet må även utan åbyggnader utarrenderas, där sådant anses lämpligen kunna äga rum.

16:o. Arrendator skall tillförbindas att för kronans räkning och i dess namn hava egendomens samtliga åbyggnader brandförsäkrade till deras fulla, i behörig ordning uppskattade värde med rätt för domänstyrelsen att, där anledning därtill förekommer, meddela föreskrift såväl om det belopp, varför försäkring bör sökas, som om den anstalt, där försäkringen må äga rum; börande till ledning för den domänstyrelsen i berörda hänseende åliggande prövning, vid de å kronans egendomar förekommande syner och besiktningar yttrande avgivas om åbyggnadernas brandförsäkringsvärde. Arrendator skall åläggas att ställa sig till efterrättelse brandförsäkringsanstaltens alla föreskrifter, vartill särskilt hörer att utan avdrag å arrendet ansvara för och å utsatt tid betala all åbyggnaderna påförd brandstodsavgift samt hålla föreskriven brandredskap.

17:o. Inträffar brandskada, skall arrendator vara skyldig att skadan bota till den omfattning, domänstyrelsen bestämmer, och med den brandskadeersättning, som erhålles. Kronan skall äga uppbära brandskadeersättningen, vilken, sedan plan för byggnaden blivit fastställd, av kronan tillhandahålles arrendatorn i den mån för byggnaden erfordras; skolande, därest kostnaden för byggnaden överstiger den kronan tillerkända ersättningen, det överskjutande beloppet arrendatorn gottgöras.

Varder annorledes byggnad förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras, skall det ock åligga arrendatorn att, sedan plan för nybyggnaden blivit fastställd, verkställa densamma mot gottgörelse för kostnaden, på sätt nyss är sagt om kostnad, som överskjuter brandskadeersättningens belopp.

Förbehåll om vad sålunda skall gälla, skola intagas i kontrakten.

18:o. Arrendator skall tillförbindas uppföra och underhålla all den stängsel, som i det arrenderade områdets gräns mot annan egendom efter lag bör finnas, samt att jämväl inom det arrenderade området uppehålla den hägnad, som vid syn finnes nödig omkring ängs- eller betesmark, tomt och trädgård.

19:o. Egendomens åker och äng skall arrendator åläggas att enligt de närmare föreskrifter, som genom arrendekontraktet meddelas, i alla avseenden väl hävda och i god växtkraft hålla.

Arrendator skall åläggas att på den arrenderade fastigheten föda förutom nödiga dragare ett bestämt antal vuxna nötkreatur.

20:o. Från det i lag stadgade förbud att under arrendetiden från egendomen bortföra gödsel och stråfoder må domänstyrelsen äga medgiva undantag under de villkor, som av densamma föreskrivas.

21:o. Nyodling må tillåtas endast på de områden och under de villkor, som i arrendekontraktet eller sedermera på arrendatorns framställning av vederbörande förvaltningsmyndighet bestämmas.

Arrendekontraktet skall innehålla uttrycklig bestämmelse därom, att, om arrendator vill för det arrenderade området eller viss del därav i väsentlig mån förändra sättet för jordens torrläggning, eller önska anlägga ängsvattning, sådant endast må ske efter av sakkunnig person uppgjord plan, som av domänstyrelsen godkännes. För dylikt företag liksom för större odlings- eller täckningsarbeten, varav egendomen tillskyndas synnerlig fördel, men arrendator under sin arrendetid ej kan tillgodogöra sig en kostnaden motsvarande inkomst, må efter domänstyrelsens prövning gottgörelse lämnas arrendatorn.

22:o. Arrendator skall tillförbindas att ej utan domänstyrelsens medgivande borttaga å egendomen befintliga torp eller anlägga nya samt att ej heller utan domänstyrelsens medgivande pålägga egendomens torpare avgäld eller besvär utöver vad som vid egendomens utarrendering blivit bestämt.

Vad gällande lag om nyttjanderätt till fast egendom innehåller angående förverkande och uppsägning av arrende skall äga tillämpning jämväl å rättsförhållandet mellan arrendator och torpare å egendomen; och skall arrendator angående villkoren för upplåtelser med torpare upprätta skriftligt kontrakt samt inom en månad därefter till domänstyrelsen insända avskrift därav. Förbehåll om vad sålunda skall gälla, skall intagas i kontrakten mellan kronan och arrendatorn samt förstnämnda förbehåll jämväl i kontrakten med torparna.

23:o. Arrendator skall åläggas att, därest icke med tillträdaren annorlunda överenskommes, året före egendomens avträdande å denna verkställa trädesbruk samt höstplöjning, gräs-, frö- och höstsädessådd i enlighet med tillämpad växtföljd eller särskilda i kontraktet härutinnan meddelade bestämmelser, och skall ny arrendator tillförbindas att för dylika arbeten samt för utsädet lämna företrädaren ersättning, vilken, i händelse av tvist, bestämmes i den ordning, som stadgas i 2 kap. 8 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom.

Arrendator skall ock åläggas att vid egendomens avträdande utan ersättning tillhandahålla tillträdaren stråfoder till viss mängd, som skall i arrendekontraktet bestämmas. I övrigt skall vad i gällande lag är stadgat om stråfoder, som vid avträdet finnes kvar, äga tillämpning med allenast den förändring, att den kronan såsom jordägare tillkommande lösningsrätt utövas av tillträdaren.

24:o. Arrendator må berättigas att, där han på grund av lagligen tillkommet beslut fått under sin arrendetid vidkännas betydligare kostnad för byggnad av kyrka,

prästgård eller andra allmänna hus, uppförande av större broar eller anläggning av ny väg, järnväg eller kanal, härför åtnjuta gottgörelse i enlighet med bestämmelserna i nådiga kungörelsen den 16 januari 1863.

25:o. Arrendator skall förbindas att bebo och själv bruka av honom arrenderad egendom; domänstyrelsen dock obetaget att för visst fall medgiva undantag härifrån.

26:o. I kontrakt, varigenom egendomen upplåtes på arrende under längre tid än 20 år, skall, där ej undantag finnes böra göras för särskilt fall, intagas förbehåll därom, att överlåtelse av arrende ej må ske annorledes än med domänstyrelsens medgivande.

I övrigt skall angående rätt till överlåtelse av arrende, utöver vad allmän lag stadgar, gälla, att såväl stärbhusdelägare efter avliden arrendator, vilka icke begagnat sig av dem tillkommande hembudsrätt, som arrendators konkursborgenärer, där ej uppsägning skett, skola vara berättigade att för den del av arrendetiden, som eljest skolat återstå, överlåta arrende på viss person, som av domänstyrelsen godkännes, under villkor i båda dessa fall, att anmälan därom göres, i förstnämnda fall inom en månad efter hembudstidens utgång och i sistnämnda fall senast å sextionde dagen från inställelsedagen i konkursen, samt att, där arrendator försatts i konkurs och borgenärerna uppsagt avtalet, arrendatorns löftesmän, såvitt de på grund av sin borgen nödgats något utbetala, skola vara berättigade att, därest de därom göra anmälan sist å trettionde dagen efter den, då borgenärernas uppsägelse skedde, övertaga arrendet och, på sätt här ovan är sagt om konkursborgenärer, förfoga över detsamma.

Vilja arrendators stärbhusdelägare, konkursborgenärer eller löftesmän för gemensam räkning övertaga arrendet, skola de vara pliktiga att inom viss av domänstyrelsen förelagd tid anmäla lämplig person till handhavande för deras räkning av egendomens skötsel. Gitta de ej det, varde, där fråga är om stärbhusdelägare och konkursborgenärer, arrendet uppsagt och må beträffande löftesmän arrendet ej å dem överlåtas.

Förbehåll om uppsägningsrätt i detta fall mot stärbhusdelägare skall intagas i kontraktet.

27:o. Såsom säkerhet för fullgörande av arrendevillkoren bör för en tid av minst fem år, därest arrende så länge skall fortfara, och högst åtta år vara ställd borgen av minst två personer, de där borga en för bägge och bägge för en såsom för egen skuld, och vilkas vederhäftighet är av Kungl. Maj:ts befallningshavande eller av domaren styrkt. Ansvarighet på grund av dylik borgen må dock icke utsträckas utöver den tid, för vilken borgen blivit ingången.

Arrendator, som sådant föredrager, må antingen, jämte ställande av borgen för arrendevillkoren i övrigt, såsom säkerhet för arrendeavgiftens erläggande avlämna av staten, allmänna hypoteksbanken, rikets hypoteksföreningar eller av kommuner med Kungl. Maj:ts tillstånd utgivna obligationer, eller andra av vederbörande godkända säkerhetshandlingar, motsvarande två års arrendeavgift, eller ock, i stället för borgen för uppfyllande av arrendevillkoren i deras helhet, nedsätta dylika obligationer eller säkerhetshandlingar till belopp, uppgående till tre års arrendeavgift.

I avseende å obligationernas uppskattning gälle enahanda bestämmelser, som i fråga om obligationer vid uppbördsborgen äro meddelade.

Minst ett år före utgången av den tid, för vilken borgen blivit ställd, skall ny borgen avlämnas, så beskaffad som ovan sägs. Angående arrendatorns skyldighet i

sistnämnda hänseende skall uttrycklig bestämmelse intagas i kontraktet med stadgande såsom äventyr för underlåtenhet att fullgöra densamma, att domänstyrelsen skall vara berättigad att uppsäga avtalet samt kronan äga bekomma ersättning för skada.

28:o. I alla de fall, då anbud göres på arrende av kronoegendom eller medgivande begäres till arrendes överlåtande eller övertagande enligt 7:de eller 26:te punkten, bör, såvida avseende därå skall fästas, avlämnas säkerhet, så beskaffad, som i nästföregående punkt är stadgat.

29:o. Till utrönande, huru arrenderad egendom skötes och arrendevillkoren av arrendator fullgöras, skall egendomen vart femte år eller oftare besiktigas av domänintendent eller den, som domänstyrelsen i hans ställe förordnar.

Avser besiktningen utrönande, huru nybyggnad blivit utförd, eller finnes anledning misstänka, att arrendatorn brustit i egendomens hävdande eller eljest icke behörigen fullgjort honom enligt kontraktet åliggande skyldigheter, såvitt de avse egendomens skötsel, äge domänstyrelsen förordna, att besiktningsförrättaren skall biträdas av i förra fallet någon i byggnadskonst kunnig person och i det senare två i jordbruk erfarna personer, vilka av domänstyrelsen utses bland dem, som enligt lag äro behöriga att förrätta av- och tillträdessyner.

30:o. Beträffande av- och tillträdessyner skola i arrendekontrakten intagas sådana förbehåll, att samma syn i regel kommer att gälla såsom avträdessyn för avträdande arrendatorn och tillträdessyn för den tillträdande, varjämte bör stadgas, att kostnader för dylika syner skola gäldas utav av- och tillträdare till hälften vardera.

Domänstyrelsen tillkommer att i fråga om utseende av synemän iakttaga kronans rätt.

31:o. Vid syner bör domänintendent eller den, som därtill i hans ställe av domänstyrelsen utses, vara såsom kronans ombud närvarande, och jämväl skogstjänsteman vara tillstädes, där domänstyrelsen finner anledning därom förordna.

32:o. Det ersättningsbelopp för brister i byggnad och hägnad m. m., som tillkommer tillträdaren efter avdrag av värdet å de för hans räkning av företrädaren fullgjorda prestationer, tillhandahålles honom av domänstyrelsen, som hos den betalningsskyldige genast låter uttaga beloppet.

Domänstyrelsen tillkommer att i arrendekontrakt eller annorledes meddela lämplig föreskrift i fråga om tid för bristers botande.

33:o. Angående avskiljande vid arrendeupplåtelser av områden, lämpliga att upplåtas till egnahemslägenheter, samt dylika områdens förvaltning är särskilt stadgat.

Denna kungörelse träder i kraft genast efter utfärdandet, men skall icke äga tillämpning å arrendeförhållande, som uppkommit genom kontrakt, vilket avslutats före dess utfärdande; dock att vad i 10:de punkten stadgas angående tid och sätt för arrendes erläggande skall gälla jämväl i fråga om äldre arrendeförhållanden.

Det alla, som vederbör, hava sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera visso hava VI detta med egen hand underskrivit och med Vårt kungl. sigill bekräfta låtit. Stockholms slott den

Förslag till reglementariska bestämmelser för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner.

§ 1.

Under fjärde arrendeåret, innan arrendeperioden går till ända för egendom, därå arrendevärdering skall ske, skall distriktsstyrelse föranstalta om undersökning i vederbörande läns lantmäterikontor, huruvida karta över egendomen i dess helhet finnes, och, i händelse så är förhållandet, hos respektive länsstyrelse begära förordnande för lantmätare att samma år jämföra kartan med marken samt, efter inmätning å kartan av skedda förändringar, uppgöra beskrivning över egendomens åker, äng och hagmark. Kan dylik inmätning ej äga rum såsom där kartan till följd av sin ålder och papperets krympning m. m. befinnes vara av beskaffenhet att icke genom komplettering kunna vinna sådan tillförlitlighet och fullständighet, att kartan kan läggas till grund för legal lantmäteriförrättning, eller finnes ej karta över egendomen, har distriktsstyrelsen att begära förordnande för lantmätare att samma år upprätta karta med beskrivning över egendomens inägor och hagmark och i sammanhang därmed uppgå och å karta avfatta rågångarna mot annan egendom. Vid dessa lantmäteriförrättningar skall jämväl iakttagas, att, där å egendom finnes med enskilt bostadshus bebyggd lägenhet, densamma med därtill hävdad mark å kartan noggrannt utmärkes och att, om någon förändring i området för vinnande av bekväma gränser, lämplig utfartsväg eller dylikt anses nödigt, sådan förändring å kartan betecknas samt att lägenheten i ägobeskrivningen särskilt upptages med angivande av innehavarens namn och, om gränsreglering föreslås, med omnämnande av den förändring, som därav föranledes i förutvarande arealen. Ny karta bör i regel upprättas i skala 1 : 4,000. Den av lantmätaren upprättade kartan eller den vid förrättningen begagnade äldre kartan med tillhörande handlingar skola före årets utgång överlämnas till vederbörande distriktsstyrelse.

§ 2.

Därest distriktsstyrelsen anser, att skogsmark bör från egendomen skiljas för att för sig eller tillsammans med annan kronans skogsmark förvaltas såsom kronopark eller att någon annan del av egendomen är för skogsväsendets räkning behövlig, har distriktsstyrelsen att till domänstyrelsen avgiva förslag i nämnda hänseende, varefter och sedan domänstyrelsen prövat förslaget, genom distriktsstyrelsen föranstaltas om arrendeuppskattning å egendomen enligt gällande grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner. I annat fall åligger distriktsstyrelsen att omedelbart ombesörja sådan uppskattning.

§ 3.

Arrendeuppskattning skall verkställas inom tredje kalenderåret före det, under vilket arrendeperioden utgår. Domänintendenten eller den, som förordnats att leda förrättningen, bör därvid föra protokoll, vilket skall underskrivas av förrättningsmannen jämte biträdande uppskattningsmän. Hava de sistnämnda eller någon av dem varit av olika mening med förrättningsmannen, skall anteckning därom göras i protokollet.

Protokoll bör avlämnas till distriktsstyrelsen så tidigt, att det kan komma domänstyrelsen tillhanda inom den 1 november ovan sagda år.

§ 4.

Vid uppskattningsförrättningen skola vara tillgängliga

1) gällande arrendekontrakt,

2) instrument över senast hållna av- och tillträdessyn, laga syn och ekonomisk besiktning,

3) skogshushållningsplan med karta, där sådan finnes uppgjord,

4) ett om möjligt på förhand upprättat förslag till beskrivning över egendomen, innehållande uppgifter om

a) belägenhet med avseende å kommunikationer, avsättningsort m. m.;

b) byggnader: deras beskaffenhet och inredning, de under arrendeperioden föreskrivna eller medgivna byggnadsarbeten och den utgift staten därav åsamkats samt huruvida berörda arbeten blivit utförda, ävensom huruvida egendomen är elektrifierad eller ej, samt i förra fallet om någon betalningsskyldighet härför åligger arrendatorn;

c) det belopp, för vilket, och den anstalt, i vilken egendomens byggnader äro brandförsäkrade;

d) areal i tomt, åker, äng m. m.;

e) trädgårdsanläggning, vattentillgång och hägnader;

f) de särskilda ägoslagens natur och beskaffenhet i avseende på godhet, läge mot olika väderstreck, höjd och avdikningsförhållanden, stenbundenhet samt hävd m. m.;

g) grustag och därtill upplåten rättighet ävensom å egendomen befintlig fornlämning;

h) utsäde och skörd med anmärkning, huru dessa utgifter erhållits eller att sådana icke kunnat erhållas;

i) brukningsrätt, växtföljd m. m.;

k) brukningskostnad;

l) antalet kreatur och dragare;

m) onera och allmänna besvär (däribland vägunderhåll in natura och odlingslån);

n) taxeringsvärde;

o) arrende för löpande arrendeperiod;

p) torp och lägenheter: deras byggnader, ägoområdets storlek och beskaffenhet, antalet djur, den från dem utgående avgäld eller dem åliggande arbetsskyldighet och övriga upplåtelsevillkor;

r) odlingslägenheter;

s) under arrendeperioden skedd expropriation eller annan avsöndring av egendomen tillhörande mark;

5) förslag till ny- eller ombyggnad, om sådan anses böra ifrågakomma;

6) förslag till vattenavlednings- eller större avdikningsföretag, där sådant kan vara uppgjort, samt

7) andra möjligen befintliga handlingar, som på uppskattningen kunna utöva inflytande.

§ 5.

Sedan uppskattningsnämnden tagit del av ovanberörda handlingar, verkställes undersökning av egendomen, förnämligast ute på fältet, varefter och på grund av vad

sålunda inhämtats, förslaget till beskrivning granskas, om sådant blivit på förhand uppgjort, eller sådan beskrivning på stället upprättas.

Uppskattningsmännen skola, i enlighet med vad därom särskilt är stadgat, först taga under omprövning, huruvida egendomen bör i oförändrat skick utarrenderas eller om vissa områden lämpligen böra därifrån avskiljas för att upplåtas till egna hem, varefter yttrande och förslag avgivas,

1) — med ledning av jägmästarens yttrande — huruvida och i vilken omfattning skogs- eller hagmarken, där den ej avsatts till kronopark, bör åt arrendator upplåtas till bete för egendomens kreatur samt till lövtäkt och slåtter;

2) huruvida och i vad mån arrendator bör tillerkännas rätt att från skogs- och hagmarker inköpa husbehovsvirke;

3) huruvida anledning förekommer att antingen inskränka eller utsträcka den vanliga tiden för arrendeupplåtelse;

4) om egendomen bör upplåtas under ett arrende med en annan egendom eller i flera lotter utarrenderas eller med frånskiljande av sådana lägenheter m. m., varom i 5 punkten av förvaltningsgrunderna förmäles;

5) i vad utsträckning å egendomen befintlig torvmosse må begagnas samt om tillgång finnes på dyjord, mergel, lera eller andra jordens beståndsdelar, lämpliga för åkerns och ängens förbättrande;

6) vilka ny- eller ombyggnadsarbeten, som under arrendetiden böra utföras för att bringa egendomen i fullbyggt skick, om beskaffenheten av och den beräknade kostnaden för desamma enligt av i byggnadskonst kunnig person uppgjorda ritningar och (kostnads-) förslag angående platsen för nybyggnad och tiden, inom vilken byggnadsarbete bör vara av arrendatorn fullbordat; samt angående den ordning, i vilken ersättning härför bör till honom utgå;

7) huruvida och till vilket pris kronan bör övertaga arrendatorn eller annan tillhörig byggnad å egendomen, börande förslag härutinnan upptaga noggrann beskrivning av byggnaden och dess inredning åskådliggöras genom ritning, samt huruvida arrendatorn har något att fordra för utförd elektrifiering av egendomen;

8) om och i vilken utsträckning stängsel inom det arrenderade området bör uppehållas;

9) i vad avseende egendomen ligger i samfällighet med annan egendom, om till egendomen hör andel i härads- eller sockenallmänning eller rätt till annan förmån utom egendomens område samt huruvida arrendator bör tillerkännas någon rätt i nämnda hänseenden;

10) på vilka områden nyodling bör eller får ske;

11) om något av de å egendomen befintliga torp bör borttagas eller nytt torp anläggas och vad egendomens torpare anses böra i avgäld eller besvär utgöra samt övriga villkor för upplåtelsen;

12) huruvida å egendomen befintlig, men annan än kronan eller egendomens brukare tillhöriga hus försedd lägenhet, som ej föreslås till försäljning finnes lämpligen böra bibehållas, om mot lägenhetens innehavare förekommer anmärkning, som kan giva anledning att ej låta honom kvarbo å lägenheten, samt mot vilken avgäld och vilka villkor i övrigt lägenhetsinnehavaren må därstädes kvarbo;

13) vilka bestämmelser i fråga om den odlade jordens och ängsmarkens begagnande böra i kontraktet inflyta och vilket antal vuxna nötkreatur förutom nödiga dragare bör minst hållas å egendomen;

14) vad arrendatorn före avträdet minst skall fullgöra i avseende å trädesbruk, höstplöjning, gräs-, frö- och höstsädessådd;

15) huru mycket stråfoder, som vid avträdet bör tillhandahållas utan ersättning, samt

16) bestämt förklarande, huruvida avträdande arrendatorn väl skött egendomen, vilket yttrande bör grundas på undersökning, huru åkerjorden finnes hävdad samt huru övriga ägor blivit vårdade, om och i sådant fall vilka grundförbättringar blivit av arrendatorn under hans besittningstid å egendomen verkställda såsom genom nyodling, stenbrytning, väganläggning, täckdikning eller annat kostsamt dikningsföretag m. m. ävensom huruvida arrendator anlagt eller utvidgat trädgård, verkställt plantering av träd eller dylikt, om och i sådant fall vilka nybyggnader eller större reparationer av arrendatorn verkställts å egendomens insynade byggnader, i vad skick dessa byggnader ävensom hägnaderna vid tillfället befinna sig, med särskilt yttrande huruvida givna föreskrifter angående skogens skötsel blivit iakttagna.

Härjämte bör uppgöras förslag till de särskilda arrendevillkor, vilka av den ifrågavarande egendomens egenartade beskaffenhet möjligen kunna betingas.

§ 6.

Vid beräknande av den arrendeavgift, mot vilken egendomen kan anses skäligen böra upplåtas, bör uppskattningsnämnden efter sålunda inhämtad noggrann kännedom om egendomens beskaffenhet och övervägande av de ytterligare omständigheter, som kunna utöva ett gynnsamt eller ogynnsamt inflytande på arrendevärdet, förfara på följande sätt: Uppskattning av arrendevärdet bör ske under förutsättning, att egendomen redan är eller genom de vid uppskattningen föreslagna ny- eller ombyggnader varder försatt i fullbyggt skick, samt att skatter och andra allmänna onera, däribland vägunderhåll in natura, utgå för egendomen. De olika ägoslagen, av vilka egendomen består, åsättas arrendevärde per hektar efter markens beskaffenhet, läge m. m. samt med tagen hänsyn till vad annan jord i orten betingar. Särskilda värden sättas för bete och andra förmåner, vilka böra angivas. Finnas torp eller lägenheter, böra deras arrendevärden beräknas för sig och med angivande av areal uppskattas likaledes med hänsyn till förekommande ägoslag, som böra angivas, och med särskilt upptagande av värden å bete och andra förmåner. Därest torpavgälden anses lämpligen böra utgöras i dagsverken, skall, jämte arrendets beräkning på sätt ovan sagts, dagsverke värdesättas, vilket sker efter i orten gängse pris, varjämte antalet dagsverken bör angivas ävensom huru många dagsverken må högst uttagas i veckan. Vid beräkning av torpavgäld skall jämväl hänsyn tagas därtill samt angivas, huruvida och i vilken mån skyldighet att underhålla hus och hägnad vid torpet skall åligga torparen.

§ 7.

Vid utarrendering av kronoegendom skall avkastning av medel, som vare sig till följd av expropriation av jord eller på annat sätt tillflutit egendomen, ej tillkomma arrendatorn.

§ 8.

Distriktsstyrelse åligger att i händelse av ofullständighet i uppskattningsförslaget ombesörja komplettering, innan förslaget insändes till domänstyrelsen.

§ 9.

Hembjudes arrende avgående arrendator, bör denne föreläggas att inom 30 dagar från delfåendet av förslaget till distriktsstyrelsen inkomma med yttrande, huruvida han vill begagna sig av hembudet, och i så fall jämväl avlämna säkerhet för kontraktsvillkorens fullgörande och sådan anmälan rörande handhavandet av egendomens skötsel, som i 7 punkten 1 och 3 mom. av förvaltningsgrunderna omförmäles, vid påföljd för underlåtenhet i något av dessa avseenden att varda optionsrätten förlustig.

§ 10.

Utbjudes arrende å offentlig auktion, bör första auktionen, där ej hinder därför möter, hållas senast under våren året näst före det, då arrendet skall börja.

§ 11.

Sedan domänstyrelsen bestämt den månad, varunder arrendeauktion skall hållas, och meddelat närmare anvisningar rörande kungörelsens innehåll, skall kungörelse om auktionen med närmare utsatt tid och plats för densamma och med iakttagande av berörda anvisningar utfärdas av vederbörande distriktsstyrelse. Kungörelsen, som skall uppläsas tre gånger i kyrkorna i det län, där egendomen finnes, sändes i ett exemplar till vederbörande länsstyrelse med begäran om dess intagande i länskungörelserna för uppläsning. Därest distriktsstyrelsen med hänsyn till egendomens belägenhet finner lämpligt, att kungörelsen uppläses jämväl i kyrkor inom angränsande län, sändes erforderligt antal exemplar därav till vederbörande pastorsämbeten med anhållan om kungörelsens uppläsning. En kort sammanfattning av kungörelsen införes jämväl en gång i Post- och Inrikes tidningar, tre gånger i den eller dem av länets tidningar, som av distriktsstyrelsen bestämmes, ävensom, där domänstyrelsen eller distriktsstyrelsen finner sådant böra äga rum, jämväl i andra mera spridda tidningar eller tidskrifter. Auktionen skall, där ej domänstyrelsen till följd av särskilda omständigheter finner nödigt annorlunda föreskriva, kungöras första gången senast två månader före auktionsdagen.

Före auktionen skall förslaget till arrendekontrakt jämte karta över egendomen med beskrivning hållas för spekulanter tillgängligt hos någon domänförvaltningens tjänsteman i orten, där fastigheten är belägen.

§ 12.

Distriktsstyrelse åligger att ombesörja, att av- och tillträdessyner och besiktningar, som enligt lag och författning skola hållas å kronans jordbruksdomäner, varda i vederbörlig tid och ordning verkställda.

Av- och tillträdessyn bör förrättas av tre synemän och hållas snarast möjligt under den i gällande lag om nyttjanderätt till fast egendom för sådan syn angivna tid. Förslag till synemän upprättas av distriktsstyrelse, som låter meddela vederbörande av- och tillträdare underrättelse om förslaget. I händelse förslaget ej godkännes, förfares i enlighet med föreskrifterna i 11 § uti andra kapitlet av gällande lag om nyttjanderätt till fast egendom.

§ 13.

Sedan instrument över förrättad syn eller besiktning avlämnats till distriktsstyrelsen samt avskrift därav skyndsamt tagits för att förvaras bland dess handlingar, har distriktsstyrelsen att ofördröjligen översända instrumentet till domänstyrelsen för behörig granskning.

§ 14.

Distriktsstyrelse åligger att före den 1 februari varje år till domänstyrelsen inkomma med uppgift å de under nästföregående året inom distriktsstyrelsens verksamhetsområde förrättade syner och besiktningar å kronans jordbruksdomäner.

§ 15.

Då tillträdande arrendator skall tillhandahållas ersättning för brister i byggnad och hägnad m. m., varom i 32 punkten av gällande grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner förmäles, äger domänstyrelsen att på distriktsstyrelsens rekvisition förskottsvis utbetala det belopp, som för ersättningar av berörda slag erfordras, med skyldighet för distriktsstyrelsen att så snart beloppet genom distriktsstyrelsen uttagits hos den betalningsskyldige bereda domänstyrelsen gottgörelse för de förskjutna medlen i den mån sådant skall ske, men, om hinder därför möter, därom göra anmälan till domänstyrelsen. Distriktsstyrelsen åligger att bevaka uppkommen fordran i förevarande hänseende. Arrendator, som påfordrar ifrågavarande ersättnings utbekommande, skall därom göra anmälan hos distriktsstyrelsen inom 30 dagar efter egendomens tillträdande eller, därest av- och tillträdessyn då ej hållits, inom 30 dagar från sådan syn, vid äventyr att arrendatorn eljest får åtnöjas med vad av distriktsstyrelsen kan i ifrågavarande avseende hos avträdaren och dennes löftesmän utfås.

Har med hänsyn därtill, att egendomen enligt gällande förvaltningsgrunder skall städse i fullgott stånd underhållas, högre husröteersättning vid tillträdessynen upptagits än avträdaren till följd av dennes på annat sätt bestämda underhållsskyldighet kan kännas skyldig utgiva, äger domänstyrelsen att gälda sagda ersättning.

Distriktsstyrelse tillkommer att tillse, det brister å egendomen botas inom föreskriven tid och att arrendator i övrigt på det noggrannaste sätt fullgör sina åligganden i avseende å byggnaders underhåll och jordens hävd.

§ 16.

Såsom säkerhet för arrendeskyldigheternas fullgörande må, förutom borgen enligt 27 punkten 1 mom. av gällande förvaltningsgrunder, dels de i 2 mom. av samma punkt omförmälda obligationer, utfärdade av sådana verk eller inrättningar samt större bolag och föreningar, som efter oktrojer, meddelade av Kungl. Maj:t, eller erhållen fastställelse av Kungl. Maj:t å deras reglementen, trätt i verksamhet, med iakttagande härvid att i fråga om dessa obligationers värde skola iakttagas de beräkningsgrunder, som jämlikt kungl. kungörelsen den 5 mars 1886 gälla om uppskattning av obligationer, vilka må avlämnas i stället för uppbördsborgen, dels depositionsbevis utfärdade av riksbanken eller annan bankinrättning, för vilken Kungl. Maj:t fastställt reglemente, dels ock inteckning i fastighet med villkor, att inteckningen skall, där den avser obebyggd tomt i stad eller lantegendom, ligga inom hälften av medeltalet av taxerings-

värdet för de fem sistförflutna åren och, där den avser bebyggd tomt i stad, inom halva brandförsäkringsvärdet. I sistnämnda fall bör därjämte iakttagas, att egendomens åbyggnad skall antingen för all framtid eller ock åtminstone för den tid, under vilken säkerheten är avsedd att gälla, vara brandförsäkrad i någon med vederbörligen fastställt reglemente försedd brandförsäkringsinrättning inom riket. Alla säkerhetshandlingar skola förvaras hos distriktsstyrelsen, vilken det jämväl åligger ej mindre tillse att löftesskrifter och inteckningar förnyas i vederbörlig ordning samt att andra avlämnade säkerhetshandlingar bevaras vid gällande kraft, än ock vidtaga de åtgärder, som för bevarande av kronans på dessa handlingar grundade rätt kunna finnas erforderliga. För fullgörande av den distriktsstyrelse åliggande bevakning av löftesskrifterna äger styrelsen anlita biträde av kronobetjäningen eller magistraterna i städerna.

Distriktsstyrelse åligger även att hos domänstyrelsen för dess prövning anmäla, såväl om ny säkerhet bör enligt § 34 i andra kapitlet av gällande lag om nyttjanderätt till fast egendom arrendator avfordras, som ock då arrendator gjort framställning att få göra annat utbyte av lämnad säkerhet än som består i förnyande av borgen.

§ 17.

Årligen före den 1 februari bör distriktsstyrelsen till domänstyrelsen inkomma med berättelse för föregående året i vad skick de för kronoarrendena avlämnade löftesskrifter och andra säkerhetshandlingar vid årets slut befunnits, vilka förändringar under året inträffat med dem och vilka åtgärder distriktsstyrelsen vidtagit för bevarande av kronans rätt.

Dessutom åligger det distriktsstyrelsen att i varje fall, då arrendator försummat att inom i kontraktet stadgad tid lämna ny borgen och sådan försumlighet fortfarit under en månad, ofördröjligen till domänstyrelsen härom göra anmälan.

§ 18.

Sedan under januari månad av distriktsstyrelsen upprättats uppbördslängd, upptagande samtliga utarrenderade egendomar inom distriktet, arrendatorernas namn och adress samt det arrendebelopp arrendator har att erlägga, tillställas vederbörande arrendatorer före februari månads utgång utdrag av uppbördslängden, försedda med underrättelse om tiden och sättet för arrendets erläggande.

§ 19.

Den i 8 punkten av förvaltningsgrunderna omförmälda särskilda uppbördsstämman äger rum inför distriktsstyrelsen. Arrendator lämnas fritt att under denna tid och jämväl därförut inbetala arrendeavgiften genom insättning å distriktsstyrelsens giroräkning i riksbanken, medelst till distriktsstyrelsen adresserad postanvisning, genom insänd postremissväxel, ställd till styrelsens order eller kontant å styrelsens kontor. Arrendeavgifterna redovisas av distriktsstyrelserna.

§ 20.

Inträffar brandskada eller annan dylik händelse, varigenom byggnad varder förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras, skall å stället oför-

dröjligen av domänintendenten eller den, som distriktsstyrelsen därtill förordnar, besiktning hållas för uppgörande av förslag till den ny- eller ombyggnad, som kan anses nödig, och äger distriktsstyrelsen uttaga och på sätt domänstyrelsen bestämmer tillhandahålla arrendatorn brandskadeersättningen i den mån densamma erfordras för byggnadsarbetet.

Distriktsstyrelse åligger att tillse det egendomarnas åbyggnader äro så brandförsäkrade, att kronans rätt i händelse av eldsolycka icke kan äventyras. Underlåter arrendator att vidtaga honom av distriktsstyrelsen anbefalld åtgärd i fråga om husens brandförsäkrande, skall anmälan därom göras till domänstyrelsen.

Distriktsstyrelse äger, där så prövas nödigt, förordna byggnadskunnig person att biträda vid besiktning, varom nyss sagts, likasom vid besiktning, som hålles för vinnande av utredning beträffande annorledes under arrendetiden uppkommen fråga om ny- eller ombyggnad å kronoegendom, som i denna författning avses.

För tillsyn och kontroll av byggnadsarbete under dess utförande må domänintendent eller annan sakkunnig person förordnas.

§ 21.

Önskar arrendatorn till åkerns eller ängens förbättrande upptaga dyjord, märgel, lera eller andra jordens beståndsdelar, äger vederbörande domänintendent eller den person, som på arrendatorns framställning av distriktsstyrelsen i sådant avseende förordnas, meddela anvisning, var dessa ämnen må hämtas och bestämmelser om vad därvid bör iakttagas.

§ 22.

Prövning av ansökning om tillstånd till odling tillhör distriktsstyrelse, som bestämmer om och på vilka villkor odlingen må ske.

§ 23.

Distriktsstyrelse tillkommer att i frågor rörande föreningar vid rågångstvister, laga skiften och vattenavledningsföretag, därvid kronoegendom av här ifrågavarande slag beröres, ävensom rörande föreningar om hägnads- eller dikningsskyldighet, som ingås för sådan egendom, å kronans vägnar fatta beslut.

§ 24.

Distriktsstyrelse åligger vidare att övervaka, att kontrakt om upplåtelse av torp, varom förmäles i 22 punkten av gällande förvaltningsgrunder, insändas till styrelsen inom förelagd tid. Skulle styrelsen vid granskning av sådant kontrakt finna, att den i detsamma stadgade avgälden överstiger den i kontraktet mellan kronan och arrendatorn bestämda eller att torpkontraktet eljest innehåller olagliga eller olämpliga bestämmelser, åligger styrelsen att därom göra anmälan till domänstyrelsen, som därvid har att efter omständigheterna förfara.

§ 25.

Domänintendent åligger att vid besiktning, varom i 29 punkt 1 mom. i förvaltningsgrunderna förmäles, verkställa undersökning av allt, vad till egendomen hörer, samt meddela föreskrift, på vad sätt och inom vilken tid förefintliga brister skola vara avhjälpta, varvid bör iakttagas, att nämnda tid i regeln ej sättes längre än till ett år efter besiktningen, men eljest till nästa besiktning samt att, då åtgärd skall vara utförd inom förstnämnda tid, arrendatorn bör föreläggas att inom viss kortare tid därefter inkomma med bevis av trovärdig man att så skett. Protokoll över besiktningen tillställes arrendatorn inom en månad därefter och distriktsstyrelsen inom årets slut.

Har vid besiktningen utrönts, att arrendatorn gjort sig skyldig till vanvård av egendomen, skall besiktningsprotokollet ofördröjligen insändas till distriktsstyrelsen.

Underlåter arrendator att inkomma med bevis, varom här ovan nämnts, eller är någon av de föreskrivna åtgärderna av beskaffenhet, att dess åsidosättande kan anses såsom mera betydande vanvård, skall av domänintendenten skyndsamt hållas efterbesiktning; och skall, när helst arrendator befinnes hava gjort sig skyldig till vanvård av arrenderad egendom, anmälan därom med utredning göras hos domänstyrelsen.

Det åligger domänintendent, att, då han vid annat tillfälle än av- och tillträdessyn samt sådan besiktning, som här ovan avses, besöker utarrenderad egendom, undersöka dess byggnader och därefter förfara på sätt här ovan sägs.

§ 26.

Överlåtelse av arrende må endast undantagsvis äga rum, när särskilt avsevärda omständigheter påkalla ett medgivande därtill.

Det åligger i första hand domänintendent att tillse, att arrendator ej utan vederbörligt tillstånd överlåter arrendet.

§ 27.

Distriktsstyrelse skall med tillämpning av vad i 19 § 1 mom. av gällande resereglemente är stadgat bestämma och ordna domänintendents tjänsteresor.

§ 28.

Erfordras kommunikation med sökande eller andra enskilda personer, har distriktsstyrelse att begagna sig av direkt skriftväxling med vederbörande, därvid dock skall iakttagas att i fall, där bevis om delgivning erfordras, meddelandet tillställes vederbörande genom rekommenderat brev, därå mottagningsbevis begäres, eller om sådant delgivningssätt ej anses kunna användas, genom anlitande av stämningsmän.

SÄRSKILDA YTTRANDEN.

Särskilt yttrande rörande skog och skogsmark på utarrenderad jordbruksdomän.

Då undertecknade haft en från flertalet i kommittén avvikande mening rörande skog och skogsmark på utarrenderad jordbruksdomän, få vi härmed angiva vår ståndpunkt i saken.

De sakkunniga hava, på i betänkandet anförda skäl, enats om att föreslå, det all skog och skogsmark skall undantagas vid utarrendering av jordbruksdomän och endast den förmånen beredas arrendator, att han får rätt att till pris, som av jägmästare bestämmes, köpa virke på egendomens skog, om virke finnes till avsalu.

Då det alltid ansetts som ett onus, därest jordbruksegendom ej har vedbrand, slöjd-, reparations- och hägnadsvirke »oköpandes», synes oss åtgärden att försätta statens jordbruksdomäner i denna ställning vara mindre välbetänkt. Ehuru förmånen att slippa köra virke från annan egendoms skog är av stor betydelse, synes oss rätt för arrendator att få, om än »sparsamt tillmätt», årsbehovet av virke som ett villkor i arrendeavtalet varit lämpligare och ur ekonomisk synpunkt riktigare. Arrendators årsbehov skulle härvid tillmätas så knappt, att det aldrig kunde bli tal om slöseri med skogsavkastningen; utsyningen skulle huvudsakligen utgöras av gallringsvirke, torra och vindfällda träd samt toppar. I de flesta fall skulle det vara fördelaktigt såväl för skogen att bli av med detta virke som ock för revirkassan att slippa omkostnaden för tillgodogörandet av sådant virke och till sist skulle arrendatorn, då skogen ej undantoges från arrendet, utgöra det för skogsväsendet nog så betungande naturavägunderhållet. Medgiven skogsutsyning skulle alltid upptagas till dess verkliga värde vid fastställandet av arrendet.

Det torde med bestämdhet kunna påstås, att arrendet för egendom i mellersta och norra Sverige utan skogsutsyning kommer att bli avsevärt lägre, än om husbehovsvirke ingår i avtalet, och i norra Sverige torde man rent av ej finna arrendator till sådan egendom.

På grund av det anförda synas nu gällande bestämmelser rörande skog och skogsutsyning böra bibehållas oförändrade.

Stockholm den 29 oktober 1921.

A. R. Thalén. *R. Carlson.*

Särskilt yttrande av herr Söderlind beträffande 3:dje punkten i förslaget till ändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner.

Då de sakkunniga den 1 november 1915 fattade det beslut, som ligger till grund för deras förslag rörande borttagandet av det fria husbehovsvirket och vad därmed äger sammanhang, deltog jag i sagda beslut. Emellertid har jag sedermera under utövande av min befattning såsom byråchef i domänstyrelsen alltmera kommit till insikt därom att ett dylikt förfarande kan komma att medföra för kronan avsevärda olägenheter vid dess tillämpning i praktiken och har i denna min uppfattning blivit ytterligare styrkt av vad bokföringssakkunniga i sitt senaste betänkande av den 30 april 1921 yttrat i denna fråga. Under förutsättning att de av bemälda sakkunniga därvid föreslagna direktiv vinna nödigt beaktande och att vid bestämmande av arrende det husbehovsvirke, som anses böra tillkomma arrendatorn, noggrant värderas, finner jag således det riktigare att för närvarande icke frångå de nu gällande bestämmelserna i ämnet. Däremot anser jag av det skäl, att en tillförlitlig värdesättning av i arrendet ingående husbehovsvirke svårligen torde kunna ske, utan att visst mått därav tillmätes, berörda bestämmelser böra ändras, så att jämväl i de fall, där skogsmarken upplåtes jämte jordbruksegendomen på arrende, det föreskrives, att den årliga utsyningen av husbehovsvirke skall till beloppet angivas i arrendekontraktet på sätt nu är stadgat beträffande utsyning från undantagen skogsmark.

Gunnar Söderlind.

Särskilt yttrande rörande uppskattningsnämnderna.

Enligt de sakkunnigas förslag skall domänuppskattningsnämndernas organisation och sammansättning bibehållas oförändrad. Detta har synts undertecknad så mycket anmärkningsvärdare som genom hela betänkandet går som en röd tråd den stora vikt, som måste läggas på uppskattningsförrättningens noggranna och riktiga utförande. Vidare har av de sakkunniga påpekats, att uppskattningsförrättarne ej alltid toge sitt ansvarsfulla uppdrag så grundligt, som önskligt vore, och att de ej alltid i tillräcklig grad tillgodosett staten-jordägarens intressen. Till åstadkommande av en tillförlitligare och uppriktigare uppskattning har endast föreslagits vissa ändringar i och tillägg till nu gällande föreskrifter rörande uppskattningsförfarandet. Men huru detaljerad och huru fullständig en reglementarisk föreskrift än är, torde man endast därmed ej kunna råda bot för de av de sakkunniga påpekade missförhållandena, och arrendena komma troligen i fortsättningen liksom hittills att bliva för låga, därest ej uppskattningsnämnderna till sin sammansättning ändras. Då statens intressen skola tillvaratagas, bör staten vara uppdragsgivaren. Arrendatorn äger ju alltid möjlighet att avstå från ett arrende, som blivit för högt uppskattat.

I anslutning härtill föreslås, att staten-jordägaren antingen utser båda ledamöterna i uppskattningsnämnderna, varvid staten-jordägaren givetvis torde låta sig angeläget vara att till ledamöter utse i lantbruk och affärsförhållanden kunniga personer, som dessutom äga nödig lokalkännedom, eller också att staten-jordägaren utser en ledamot och ortsintresset, genom hushållningssällskapets förvaltningsutskott, utser den andre ledamoten.

Stockholm den 29 oktober 1921.

R. Carlson.

Särskilt yttrande rörande optionsrätten.

Då orsakerna till den otillfredsställande avkastningen från kronans jordbruksdomäner förnämligast torde vara att söka däruti, att vederbörande arrendeuppskattningsmän icke i tillbörlig grad beaktat jordägaren-kronans intresse, och då de i de flesta fall lågt satta arrendevärdena, på grund av kronoarrendatorn under vissa förutsättningar tillförsäkrad optionsrätt, icke underkastas den justering, som den fria tävlan erbjuder, låge det närmast till hands att för att råda bot för missförhållandet ifråga om allt för låga arrendevärden låta den fria tävlan vara bestämmande för arrendevärdena å kronans jordbruksdomäner. En modifierad optionsrätt begränsande en arrendators förmånsrätt till högsta — offentligt eller skriftligt — avgivna anbud å arrende skulle uppenbarligen utgöra en säker garanti för tillgodoseendet av kronans intresse i avseende på arrendevärdena. Emellertid lärer icke kunna helt bestridas, att även en sålunda modifierad optionsrätt kan föra med sig mindre önskvärda konsekvenser, även om de sakkunnigas farhågor för överspekulation och därav följande vanskötsel av kronans jordegendomar torde vara överdrivna.

Vid de sakkunnigas överläggningar har jag yrkat, att vid förnyad utarrendering av en kronans jordegendom skriftliga anbud må kunna inlämnas och att förutvarande arrendator har förmånsrätt till högsta avgivna anbudet. Då jag icke reservationsvis förer fram detta yrkande, sker det under förhoppning, att de sakkunnigas förslag till förändringar i de reglementariska bestämmelserna, avseende att ernå större tillförlitlighet och enhetlighet vid arrendeuppskattningarna, ävensom förslag till ändringar i grunderna för förvaltningen skola visa sig leda till såväl mera rättvisa och tillförlitliga uppskattningar som förekomma påtalade missbruk.

Olof Nilsson.

Särskilt yttrande av herr Tamm rörande arrendeavgiftens utgörande.

Vid de överläggningar, som de sakkunniga under hösten år 1918 hade rörande det sätt, på vilket arrendeavgiften skulle utgå, beslöts föreslå dess bibehållande vid nuvarande sätt, nämligen att utgå i penningar. Härvid hade emellertid undertecknad en avvikande mening, och för att bringa densamma till departementschefens kännedom och övervägande bifogar jag härmed en sammanfattning av de yttranden jag vid överläggningen hade i detta ärende:

»Den överspekulation, som på 1870-talet gjorde sig gällande på snart sagt alla områden av den ekonomiska verksamheten, lämnade såsom naturligt var icke statens arrendeväsen oberört, utan ledde till högt uppdrivna anbud vid arrendeauktionerna, likasom även därtill att äldre arrenden övergingo i nya händer emot erläggande av stundom orimligt höga avträdessummor till de förutvarande arrendeinnehavarne.»

Dessa ord yttrades till statsrådsprotokollet av dåvarande finansministern, när han år 1887 gick att taga ställning till en av den då inträffade lågkonjunkturen framkallad begäran från kronoarrendatorerna om en allmän nedsättning av arrendebeloppen, och säkerligen stå vi nu snart inför samma företeelse, som den av finansministern sålunda skisserade. Icke nog med att de arrendebelopp, vilka avtalats för nu gällande arrenden av kronans domäner, med det sjunkande penningvärdet te sig synnerligen oförmånliga för staten-jordägaren och således med visshet måste komma att höjas allt efter som tillfälle därtill gives, utan de täta överlåtelserna till rent svindlande avträdesbelopp visa också, att kronoarrendena i det allmänna medvetandet undergått en högst betydande värdestegring. Således: under högkonjunkturerna på 1870-talet en dålig situation för staten-jordägaren, som ej får ut den i allmänna marknaden gällande avkastningen av sin jord, men en god sådan för arrendatorn, som med de höga prisen på jordens produkter får en mer än rimlig avkastning av sitt arrende, vare sig han själv utövar det eller mot en ofta uppdriven ersättning avträder detsamma till någon annan.

Så kommer omslaget: 1880-talets lågkonjunktur nedpressar spannmålsprisen, och ställningen blir alldeles ombytt. Arrendena hava under den föregående tiden blivit höjda över hela linjen till fördel för staten såsom inkomsttagare, men arrendatorerna stupa den ena efter den andra för tyngden av de avgälder, de under de goda tidernas spekulationsiver åtagit sig. Direkta lindringar och nedskrivningar krävas och givas, en allmän sänkning av arrendena vidtager, och så kommer nästa konjunkturvåg och kastar åter om förhållandet. Ingen möjlighet till stabilitet i förhållandet mellan avgäldstagare och avgäldsgivare; ingen möjlighet att låta de 20-åriga arrendeavtalen smidigt avpassas efter rådande konjunkturer.

Och detta beror på, att enligt den från 1871 gällande grundsatsen alla arrenden bestämmas i pengar och icke såsom förut i de produkter, som jorden lämnar. Denna nya grundsats hade sitt stöd icke mindre i behovet att åstadkomma förenkling i uppbörds- och redogörelseverket, än i vunnen erfarenhet om olägenheterna av det förra betalningssättet, såsom i hög grad försvårande möjligheten såväl för arrenda-

torerna att kalkylera sina utgifter som för kronan att beräkna sina inkomster. Åt penningen som den enda tillförlitliga mätaren av alla slags värden gavs härigenom ett erkännande utan varje eftergift, ett erkännande, vari man har att söka grunden till de förr antydda missförhållandena.

Det må nämligen vara sant, att forna tiders jordbruksdrift, där spannmålstunnan var den naturliga värdemätaren, i nutiden har förändrats och att vid denna drift en mångfald faktorer medverka, vilka icke äga något sammanhang med priset på jordbruksprodukter eller kunna till sina verkningar bedömas utan tillhjälp av penningen såsom värdemätare, men å andra sidan har det väl av det just nu allt annat överskyggande folknäringsproblemet blivit fullt klart, att i allt huvudsakligt är det dock jordens produkter eller vad till människans dagliga uppehälle kräves, som i grund och botten reglerar alla värden.

Fråga statstjänaren och industriarbetaren, om de icke skulle sett en fördel uti, att deras löner nu som i forna tider hade varit beräknade i naturaförmåner, fråga jordbruksarbetaren, om han ej kommit till insikt, att systemet stat och lön är ett för honom förmånligt avlöningssätt, fråga jordägaren, om han icke gärna skulle hava sett, att det arrendekontrakt, som han för 5 à 10 år sedan gjorde upp, bestämt avgälden i spannmål eller mjölk, och svaren skola nog utan tvekan utfalla jakande. Ställ samma fråga på arrendatorn, och han skall visserligen svara, att naturligtvis är det för honom nu vida fördelaktigare att för tunnland giva ett arrende av 12 kronor (vilket är medeltalet av arrendena från statens domäner, ett arrende som i nuvarande tider för innehavaren helt enkelt är en lysande affär) än att giva en tunna spannmål, men han skall icke kunna förneka, att det senare vore ett för båda parterna fullt rättvist arrende, som icke skulle drabba honom själv hårdare i hög- än i lågkonjunktur.

Men framför allt gäller det här att söka ett svar på den frågan, vilket är för *staten* förmånligare: att uppbära avkastningen av sina domäner i ett för hela arrendeperioden fastställt oföränderligt penningebelopp, eller att hava samma arrendebelopp upptaget i spannmål eller andra jordbrukets produkter att eventuellt lösas efter det pris, som för varje år är gällande i allmänna marknaden.

Belysande härvid är att gå något tillbaka till den tid, då kronoarrendena utgingo i spannmål att levereras in natura eller att lösas efter vissa grunder. 1799 års kungl. kungörelse var härvid den grundläggande för hela det förra århundradet ända till 1871. I densamma säges att »som ett arrende i penningar, stadgadt genom öfverbud vid Auction, måste under hela arrendetiden blifva oföränderligt, antingen varuprisen och myntet stiga eller falla, varigenom Vi och Kronan eller Arrendatorn sättas i lidande, så anse Vi bäst vara, at för varje Kongsgård, efter des storlek, ett visst tunnetal i spannmål bestämmes, såsom fast och oryggelig arrendeafgift, att levereras antingen in natura, eller betalas med penningar efter markegången, och at deremot blott fördelen av ladugården, samt alla andra under arrendet begripne förmoner, ställas under Auction för penningeavgift». Vidare bestämdes, »at spannmålsafgiften efter tunnelandet af varje Kongsgårds öpna åkerjord, utsättes til en tunna af gårdens hela, eller tvenne tunnor af den årligen besådde jorden, hälften Råg och hälften Korn». Huvudparten av arrendet var således redan då spannmålstunnan, och detta accentuerades än kraftigare genom 1810 års kungl. kungörelse, vari det säges, att »Kronans inkomst af de bortarrenderade Kronogodsen kunde göras säkrare och af myntets stigande eller fallande mera oberoende om alla de under Arrendet begripne förmoner, vilka hittills blifvit ställda under Action för penningar, hädanefter utbjudes

emot afgift i Spannemål att levereras in natura, eller betalas i penningar efter Ortens årliga markegång, eller ock, där omständigheterna sådant föranleda, emot afgift i Hö, vilket altid bör efter Ortens årliga Markegång lösas».

1847 års kungl. kungörelse ändrade intet i den principen, att huvudsakliga arrendet skulle utgå i spannmål; den endast införde på förhand bestämda minimi- och maximibelopp i spannmål, varefter en på auktion bjuden kontant städja fick vara det, som avgjorde, vem som skulle erhålla arrendet.

1850—1851 års riksdag införde de 10-åriga medelmarkegångsprisen i stället för årsprisen såsom norm för arrendespannmålens inlösen, och kungörelse därom utfärdades 1855. Därmed var den grund undanryckt, varpå spannmålsarrendets rättvisa vilade. Sedan ej längre arrendebeloppen kunde automatiskt och smidigt följa de växlande konjunkturerna, fanns ej mera skäl att motsätta sig den förenkling i uppbörden, som ligger i ett en gång för hela perioden bestämt årligt penningbelopp såsom arrende, och bestämmelserna härom infördes också, såsom sagt, genom 1871 års författning.

Det dröjde emellertid icke länge, förrän olägenheterna av dessa bestämmelser visade sig. Det är redan anfört, att kronoarrendatorerna, vilka hade att erlägga kontanta arrenden, sådana de blivit uppdrivna under 70-talets högkonjunktur, — då dessutom den i sådant avseende reglerande optionsrätten varit borttagen — år 1887 hade begärt lindringar i sina villkor, sedan lågkonjunkturen hade inträffat. Domänstyrelsens behandling av dessa klagomål är synnerligen belysande. I det yttrande, som avgavs till domänstyrelsens protokoll den 10 juni 1886, framhölls bland annat, att ställningen vore allra sämst för de arrendatorer, som hade att erlägga sina arrenden i penningar, och bäst för det fåtal, som ännu hade spannmålsarrenden att lösas efter årets markegångspris. Då någon nämnvärd höjning av spannmålsprisen icke vore att under den närmaste framtiden motse, vore fara för handen, att, därest icke någon ändring till arrendatorernas fördel vidtoges i bestämmelserna för arrendeavgifternas utgörande, flertalet arrendatorer ginge sin ruin till mötes. På angivna grunder hemställdes, att, med ändring av gällande bestämmelser, arrendena för kronans domäner vid ny utarrendering måtte bestämmas i spannmål, att lösas efter årsmarkegång.

Domänstyrelsen själv ansåg, att staten till det dåvarande betryckets lindring borde träda emellan endast för så vitt och i den mån detta hade sin grund i den inträffade förändringen i konjunkturerna, vilken varit av beskaffenhet att kunna lika litet av arrendatorerna som av kronan förutses. Därför föreslog styrelsen en sådan förändring i sättet för arrendeavgifternas utgörande, att en femtedel av dessa skulle beräknas i penningar, men övriga fyra femtedelar efter medium av årsmarkegången åren 1876—1885 omsättas till spannmål, $^1/_3$ råg, $^1/_3$ korn och $^1/_3$ havre, att för varje år lösas efter det löpande årets markegångspris. De i nedgående stadda spannmålsprisen skulle då komma att öva ett motsvarande inflytande på arrendebeloppen, under det att å andra sidan utsikt skulle bevaras åt kronan att vid en åter inträdande stegring i spannmålsprisen genom stigande arrenden vinna ersättning för vad den då eftergåve.

Kungl. Maj:t, som erkände, att arrendeavgifternas bestämmande, till större eller mindre del, i spannmål medför den fördelen, att göra arrendatorerna mindre beroende av växlingar i sädesprisen, följde dock ej domänstyrelsen, utan föredrog att genom tillfällig nedsättning i arrendena giva arrendatorerna den begärda lindringen. Så har sedermera vid upprepade tillfällen ånyo skett, men nu, sedan konjunkturen å spannmålsmarknaden och därvid värdet på kronoarrendena nått en höjd som väl aldrig

tillförene, nu står kronan där som den förlorande parten utan möjlighet att reglera ställningen på annat sätt, än att under nästa tjugo år vid inträffande ledigheter höja arrendebeloppen. Och långt dessförinnan har kanske en ny lågkonjunktur inträffat, och så har staten att åter möta nedsättningsanspråk från arrendatorernas sida. Således — såsom redan blivit sagt — ingen stabilitet, ingen anpassningsmöjlighet i det rådande systemet. Allt synes således tala för, att staten såsom jordägare icke har någon fördel av att bibehålla penningen som ursprunglig värdemätare på arrendena, och återstår då att visa, huruvida en återgång till spannmålsarrenden skulle hava givit staten möjlighet att under rådande förhållanden erhålla de inkomster av sina domäner, som motsvara de normala, under tagen hänsyn till det reducerade penningvärdet.

I sådant syfte äro i följande tabeller uppgjorda vissa kalkyler.

Tabell 1.

År	Arrendebelopp Kr.	Markegångspris (årspris)						Arrendesumman motsvarar efter årets pris i spannmål: antal deciton	
		Råg		Korn		Havre		Råg och korn, hälften vardera	Råg, korn och havre 1/3 vardera
		Hl.	D:ton	Hl.	D:ton	Hl.	D:ton		
1901	2,300,990	8,48	11,58	7,70	12,05	4,67	10,00	194,666	205,404
1904	2,283,234	8,55	11,69	7,50	11,59	5,03	10,45	196,154	203,070
1907	2,238,463	10,16	14.39	8,24	12,99	5,26	11,79	163,510	171,441
1910	2,176,636	8,63	11,77	8,04	12,35	4,71	9,69	180,484	193,134
1913	2,238,699	9,40	13,18	8,31	12.63	5,20	10,67	173,474	184,104
				Medeltal för åren 1900—1913:				181,656	191,430

Av tabell 1 framgår, att, om de för de fjorton normala åren 1900—1913 inflytande arrendebeloppen efter motsvarande års markegångspris förvandlats i spannmål, skulle statens avkastning hava bestått i 18,000 resp. 19,000 ton spannmål, alltefter som densamma beräknats i råg och korn, hälften vardera, eller $^1/_3$ råg, $^1/_3$ korn och $^1/_3$ havre. Detta är nära nog detsamma, som enligt 1799 års grunder eller icke mer än en tunna per tunnland, vilket ej är ägnat att förvåna, om man fasthåller vid den kända omständigheten, att till följd av optionsrättens inverkan och en viss eftergivenhet från uppskattningsnämndernas sida kronoarrenden i regel äro lägre än jämförliga privata arrenden. Men även med dessa lågt beräknade spannmålskvantiteter skulle staten nu befinna sig i en avgjort gynnsammare ställning såsom framgår av följande:

Tabell 2.

År	Arrende-belopp Kr.	Markegångs resp. maximipris Kronor						Om det i tab. 1 uträknade medeltalet för åren 1900—1913 av arrendebeloppet motsvarande spannmål — resp. 181,000 och 191,000 deciton — lägges till grund för arrendet å kronans domäner, motsvarar detta efter årets gällande pris Kronor	
		Råg		Korn		Havre		Om spann-målen är 1/2 råg och 1/2 korn	Om spann-målen är 1/3 råg, 1/3 korn och 1/3 havre
		Hl.	D:ton	Hl.	D:ton	Hl.	D:ton		
1914	2,102,443	12,48	17,09	10,59	16,27	7,85	16,25	3,030,000	3,165,000
1915	2,160,576	15,12	21,14	12,88	20,12	8,44	17,18	3,768,000	3,732,000
1916	2,128,200	—	21,00	—	20,50	—	17,00	3,769,000	3,732,000
1917	—	—	30,00	—	25,00	—	22,00	4,980,000	4,895,000
1918	—	—	39,00	—	33,00	—	30,00	6,476,000	6,494,000

Av tabellen framgår, att statens inkomst genom de under krisåren stigande spannmålspriserna skulle hava ökats från 2,238,699 kronor år 1913 till icke mindre än 6,5 miljoner innevarande år, en stigning nog så berättigad och fullt i överensstämmelse med penningevärdets fall.

Kan det sålunda anses ådagalagt, att staten såsom inkomsttagare av sina domäner icke kan hava annat än fördelar av att återgå till spannmålsarrenden, så måhända det skulle invändas, att för den icke obetydliga och för samhället synnerligen viktiga klass av medborgare, som kronoarrendatorerna utgöra, det skulle vara en olägenhet, och att dessa skulle kunna bliva ekonomiskt allt för hårt betungade, särskilt i tider av högkonjunktur. Så är dock näppeligen förhållandet. Huru än med själva bestämmandet av arrendebeloppets storlek förfares, kommer väl därvid alltid att tagas hänsyn till vad just den ifrågavarande egendomen i genomsnitt och under normala förhållanden kan komma att avkasta. Tillvägagångssättet torde lämpligen kunna vara det, att vid arrendeuppskattningen föreslås en viss mängd spannmål av två eller tre slag, hö eller andra produkter, vilken skall utgöra det arrende, som eventuellt skall tillbjudas den, som har optionsrätten, eller annars tjäna till ledning såsom minimibelopp vid en auktion. Överbuden därvid göras sedan antingen kontant eller i det slag av produkter, på förhand bestämt såsom det för egendomen ifråga lämpligaste. Den kvantitet, som sålunda på det ena eller andra sättet blivit bestämd att utgå såsom arrende, förvandlas sedermera för varje år i penningar efter det officiella årspriset, detta må vara markegångs- eller, såsom nu är fallet, maximipris. Om man därvid ville utsträcka statens rätt därhän, att den skulle äga att vid behov utbekomma produkterna in natura, så skulle detta endast stå i god samklang med de

förhållanden och med de statsbehov, som kristiden skapat. Lagringslokaler för spannmåls mottagande finnas i de nya lagerhusen, och kronoarrendespannmålen skulle nu endast ingå som en naturlig och till sin storlek på förhand bestämd del av det svenska jordbrukets allmänna leveransplikt. Har då — och detta torde kunna förutsättas — kvantiteten blivit satt i ett riktigt förhållande till egendomens produktionsförmåga, så är ju arrendatorn städse förvissad att ej behöva lämna större kvantitet eller lösa densamma med annat eller högre pris, än han i den öppna marknaden kan påräkna för samma myckenhet. Den absoluta storleken av arrendebeloppet kan således — då lösen förekommer, vilket väl torde bliva det normala — bliva växlande, men den till egendomens produktionsförmåga relativa storleken blir stabil. Arrendatorn behöver ej befara, att en inträffande lågkonjunktur skall göra avgälden för honom mera betungande, än när han bestämmer sig för att ikläda sig densamma, och staten å sin sida är förvissad att, huru än konjunkturerna växla, hava i förhållande till penningvärdet samma relativa avkastning av sin jord. Systemet med avgäldens bestämmande i naturaprodukter förlänar åt förhållandet mellan avgäldstagaren-staten och avgäldsgivaren-arrendatorn på en gång den stabilitet och den anpassningsförmåga, vilka — absolut önskvärda som de äro — en i penningar uppskattad avgäld icke kan giva.

Det må nu visserligen vara sant, att rättsförhållandet mellan kronan och arrendatorerna måste respekteras och att således ingen ändring kan vidtagas i gällande avtal, men en omedelbar återgång till spannmålsarrenden för nyingångna avtal skulle för framtiden bespara kronan från att behöva, såsom nu, åtnöjas med endast 29 % av den inkomst den rätteligen borde kunna hava av sina domäner.

Då jag sålunda framlagt, vad jag i denna fråga yttrade år 1918, är jag fullt medveten om, att förhållandena nu ändrat sig och att den lågkonjunktur, jag i mitt yttrande förutsagt, redan gjort sitt inträde, varigenom fördelarna för staten i nuvarande stund icke skulle vara så stora som vid tidpunkten för mina beräkningars uppgörande, men detta synes mig endast ytterligare bekräfta, att den av mig föreslagna metoden är den, som smidigast anpassar sig efter rådande konjunkturer.

Gösta Tamm.

BILAGOR.

Kungl. Maj:ts nådiga kungörelse angående förändrade grunder för förvaltningen af kronans jordbruksdomäner;

gifven Stockholms slott den 4 juni 1908.

Vi GUSTAF, med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes Konung, göre veterligt: att, sedan Riksdagen på Vår framställning antagit förändrade grunder för förvaltningen af kronans jordbruksdomäner, Vi funnit godt att, i öfverensstämmelse med berörda af Riksdagen antagna grunder, i nåder stadga som följer:

1:o. All kronans fasta egendom, som ej med stadgad åborätt innehafves eller är till visst statsändamål anslagen och till följd däraf antingen till omedelbart begagnande upplåten eller ställd under särskild ämbetsmyndighets vård, skall stå under inseende af en i hufvudstaden förlagd domänstyrelse och under närmare tillsyn af en lokalförvaltning samt utarrenderas på sätt här nedan stadgas.

2:o. Innan kronan tillhörig jordbruksegendom utarrenderas, skall skogsmarken därifrån skiljas, så framt densamma, till fördel för kronan, kan ensam för sig eller tillsammans med annan kronans skogsmark såsom kronopark förvaltas och ej ligger i samfällighet med enskild egendom.

Å andra sidan skola från de till bildande af nya eller tillökning af äldre kronoparker inköpta egendomar afskiljas och såsom jordbruksegendomar behandlas sådana för jordbruk lämpade områden, som icke anses böra försäljas och som ej heller pröfvas vare sig böra användas till boställen eller tagas i anspråk för kronoparkernas skötsel.

3:o. Skogsmark, som ej afsättes till kronopark, upplåtes jämte jordbruksegendom på arrende, med rätt för arrendatorn att, i öfverensstämmelse med den hushållningsplan, som må vara eller blifva fastställd, och de närmare bestämmelser, arrendekontraktet innehåller, använda skogen till skogsfångst samt till bete, där sådant utan men för skogens återväxt kan medgifvas; dock må, där skogen är af betydenhet, densamma från arrendet undantagas, med rätt för arrendatorn att erhålla årlig utsyning af husbehofsvirke till belopp, som i arrendekontraktet angifves, hvarjämte, i händelse skogens bevakning finnes böra åt arrendatorn uppdragas, ersättning härför må honom tilläggas.

4:o. Arrende af kronan tillhörig jordbruksegendom skall i allmänhet omfatta 20 år; dock må i afbidan på fullbordande af skifte eller större dikningsföretag eller annan vattenafledning, så ock i händelse under närmast följande åren annat sådant förhållande antages inträda, som på arrendevärdet väsentligen inverkar, utarrendering ske på kortare tid. Anses större odlingsföretag böra å en egendom utföras, ankommer på Kungl. Maj:t att, efter framställning af domänstyrelsen, förordna, huruvida egendomen må upplåtas på arrende för längre tid, dock ej öfver 30 år,

med skyldighet för arrendatorn att de nödiga befunna odlingarna under arrendetiden verkställa.

För arrende af annan kronans fastighet må tiden i hvarje fall efter för handen varande förhållanden af domänstyrelsen bestämmas.

5:o. När kronans fördel anses sådant fordra, må flera egendomar under ett arrende upplåtas eller en egendom i flera lotter utarrenderas.

Likaledes må fiske, sten- eller kalkbrott, sand-, grus- eller stentäkt, torfmosse eller annan dylik lägenhet vid utarrendering af den egendom, hvartill densamma hörer, jämte nödigt utmål undantagas och på särskildt arrende upplåtas, om högre afkomst därigenom kan påräknas.

Detsamma gälle om kvarnverk eller vattenfall, som ej i samband med dess skiljande från den fastighet, till hvilken det hörer, finnes böra ställas under särskild förvaltning.

Finnes vid utarrendering af egendom sten- eller kalkbrott, sand-, grus- eller stentäkt eller torfmosse icke böra från egendomen skiljas, må domänstyrelsen, där så pröfvas lämpligt, åt arrendatorn upplåta rättighet att till afsalu begagna dylik lägenhet i enlighet med de bestämmelser härom, som i arrendekontraktet meddelas.

Har genom redan utfärdadt arrendekontrakt jämte egendomen upplåtits sten- eller kalkbrott, sand-, grus- eller stentäkt eller torfmosse utan rätt för arrendatorn att något därifrån sälja eller sker dylik upplåtelse i arrendekontrakt, som hädanefter utfärdas, må domänstyrelsen, då framställning därom göres, kunna åt arrendatorn eller med hans begifvande åt annan person lämna rättighet att tillgodogöra sig sten, kalk, sand, grus eller torf mot den afgift och på de villkor i öfrigt, som af domänstyrelsen bestämmas, dock med förbehåll, hvad angår å egendomen befintlig täkt af sand, grus eller sten, om skyldighet för den, till hvilken rättigheten upplåtes, att mot det afdrag å arrendet, som af domänstyrelsen bestämmes, tåla, ej mindre att rätt att därifrån hämta väglagningsämnen i vederbörlig ordning medgifves väghållningsskyldiga än äfven att för hämtning af dylika ämnen de väghållningsskyldiga taga väg öfver egendomens mark, där sådan af vederbörande domänintendent eller kronobetjänt dem anvisas.

6:o. Då utarrendering förestår af kronan tillhörig jordbruksegendom skall, efter noggrann undersökning af alla egendomens förhållanden, så till byggnad som in- och utägor, domänintendent eller vederbörande kronobetjäning i samråd med två i landtbruks- och affärsförhållanden kunniga män, hvilka, jämte lika antal suppleanter, för länet i dess helhet eller viss af Kungl. Maj:ts befallningshafvande bestämd del årligen utses, den ena af landstinget och den andra af hushållningssällskapets förvaltningsutskott eller, där hinder härför möter, bägge af landstinget, uppgöra förslag till sättet för egendomens utarrendering, till de närmare arrendevillkoren i afseende på nybyggnads- och andra skyldigheter samt till den arrendeafgift, emot hvilken egendomen kan anses skäligen böra upplåtas; ägande Kungl. Maj:ts befallningshafvande, efter som nödigt pröfvas, tillkalla skogstjänsteman, landtmätare, landtbruksingenjör och byggnadskunnig person för att härvid biträda. Det sålunda upprättade förslaget skall därefter, tillika med beskrifning öfver egendomen, af Kungl. Maj:ts befallningshafvande jämte eget yttrande till domänstyrelsen insändas.

7:o. Sedan arrendevillkoren blifvit af domänstyrelsen fastställda, skall, därest förre arrendatorn enligt äldre kontrakt är berättigad till optionsrätt eller innehaft arrendet så lång tid, att denna tillsammans med återstående delen af arrendetiden uppgår till fem år, och han egendomen väl brukat, hvilket tillhör domänstyrelsen

att efter därom vid arrendeuppskattningen och af Kungl. Maj:ts befallningshafvande afgifna yttranden pröfva, arrendet, innan detsamma offentligen utbjudes, till det fastställda arrendevärdet hembjudas förre arrendatorn eller, i händelse han med döden afgått, hans änka och barn; börande i senare fallet, därest arrendatorn efterlämnat både änka och barn eller flera barn, dessa föreläggas att, om de vilja arrendet gemensamt bibehålla, till handhafvande för deras räkning af egendomens skötsel anmäla lämplig person.

Har under de sista fem arrendeåren arrendators stärbhusdelägare efter medgifvande af domänstyrelsen fått öfvertaga arrendet, eller har under samma tid med domänstyrelsens tillstånd arrendator å barn eller måg öfverlåtit arrenderätten, äger vid nya utarrenderingen den, som på sådant sätt blifvit innehafvare af arrenderätten, för åtnjutande af optionsrätt räkna sig till godo den tid, hvarunder företrädaren varit i besittning af arrendet.

Har arrenderätt överlåtits på arrendatorns löftesmän för arrendet eller öfvergått till i konkurs försatt arrendators konkursbo eller blifvit af konkursförvaltningen försåld, må, därest arrendatorn uppfyllt de för optionsrätts åtnjutande föreskrifna villkor, löftesmännen, konkursboet eller den, till hvilken arrenderätten blifvit af konkursförvaltningen försåld, äga optionsrätt vid egendomens förnyade utarrendering, oaktadt löftesmännen, konkursboet eller öfverlåtelsetagaren då icke innehaft arrendet i så lång tid, att denna tillsammans med återstående delen af arrendetiden uppgår till fem år, dock, då arrendet öfvergått till arrendelöftesmän eller arrendators konkursbo, med enahanda förbehåll beträffande viss persons anställande för egendomens skötsel, som här ofvan gjorts i afseende å arrendets öfvertagande af arrendators änka och barn.

Göres ej inom förelagd tid anmälan om arrendets öfvertagande eller varder ej, då, enligt hvad här ofvan stadgats, viss person skall anställas för egendomens skötsel, härtill inom sådan tid anmäld person, som af domänstyrelsen godkännes, anses optionsrätten förfallen, och varde i sådant fall eller då optionsrätt ej äger rum, efter kungörelse, som skall innefatta egendomsbeskrifning, underrättelse om arrendevillkoren och det arrendevärde, domänstyrelsen ansett egendomen böra betinga, samt öfriga nödiga anvisningar, arrendet utbjudet å offentlig auktion, hvilken förrättas inför Kungl. Maj:ts befallningshafvande i länet å landskontoret eller, därest Kungl. Maj:ts befallningshafvande finner särskilda omständigheter därtill föranleda, af vederbörande kronofogde eller annan särskildt förordnad kronobetjänt å af Kungl. Maj:ts befallningshafvande bestämd plats i den ort, där fastigheten är belägen. Skriftliga anbud må ej af auktionsförrättaren emottagas.

Styrelsen äger till arrendator antaga den högstbjudande, som för sitt anbud ställt godkänd säkerhet, där anmärkning emot hans frejd icke förekommit och han icke förverkat arrenderätt till kronoegendom under sådana omständigheter, att styrelsen finner honom till arrendator olämplig. Är antagligt anbud, motsvarande minst det åsatta arrendevärdet, icke afgifvet, bör arrendet å ny auktion utbjudas.

På styrelsen ankommer därefter att, med iakttagande af ofvan stadgade villkor i afseende å säkerheten samt arrendatorns person och frejd, arrendet åt den vid senare auktionen högstbjudande upplåta eller, i händelse antagligt anbud därvid icke erhållits, om egendomens skötsel tills vidare efter omständigheterna förordna.

Ej må någon klaga däröfver, att hans anbud ej antagits.

8:o. Vid utarrendering i här ofvan stadgade ordning skall bland arrendevillkoren intagas det uttryckliga förbehåll, att, därest efter arrendetidens utgång egendomen

i sin helhet eller till någon del ej vidare kommer att utarrenderas eller vederbörande ämbetsmyndighet skulle finna lämpligt att egendomen eller en del däraf under ett arrende med annan egendom upplåta, arrendatorn då icke äger att för den honom eljest tillkommande optionsrätt af kronan fordra eller erhålla någon ersättning.

9:o. Vid utarrendering af jordbruksegendom på kortare tid än 20 år, äfvensom af fiske eller annan lägenhet, som ej är att till jordbruksegendom hänföra, förfares på sätt domänstyrelsen för hvarje fall finner lämpligast.

10:o. Arrendeavgiften skall alltid vara utsatt i penningar, att för hvarje arrendeår erläggas vid särskild uppbördsstämma å någon af Kungl. Maj:ts befallningshafvande bestämd dag närmast före den 14 mars det kalenderår, då arrendeåret utlöper.

11:o. Ligger arrenderad kronoegendom i sin helhet eller till någon del i samfällighet med enskild egendom, när arrendet tager sin början, må arrendatorn berättigas att å samfällda området äfvensom, sedan samfälligheten upphört, å det område, som därvid blifvit egendomen tillagdt, kronans rätt för den arrenderade egendomens nytta begagna, med skyldighet att iakttaga hvad för ty fall lag bjuder samt de af samfälligheten, så länge den fortfar, härrörande förpliktelser, så ock efter dess upphörande den hushållningsplan, som för därvid utbruten och egendomen tillagd skogsmark kan varda fastställd.

12:o. Hörer till arrenderad egendom andel i härads- eller sockenallmänning eller rätt till annan förmån utom egendomens område, komme det arrendatorn till godo, där ej för visst fall undantag finnes böra göras.

Arrendekontrakt skall, där omständigheterna därtill föranleda, tydligt angifva, att arrendator icke i någon händelse äger anspråk på dagsverken eller arbetsskyldighet från jord, som ej till egendomen hörer, eller på ersättning därför.

Vid utarrendering skall iakttagas, att, där ej Kungl. Maj:t på domänstyrelsens framställning annorlunda förordnar, den förmån af mulbete eller utsyning från kronopark, hvaraf egendomen särskildt varit i åtnjutande, från arrendet undantages. Ej må ny dylik förmån utan Kungl. Maj:ts tillstånd tilläggas egendomen.

13:o. Till anläggande och drifvande af tegelbruk eller kalkbränning kan särskildt tillstånd meddelas av domänstyrelsen, som jämväl bestämmer villkoren därför.

14:o. Arrendatorn skall tillförbindas att städse i fullgodt stånd underhålla vid egendomen befintliga byggnader och anläggningar.

Den husröteersättning, som afträdaren enligt syn kan' kännas skyldig utgifva, må tillträdaren berättigas uppbära på sätt, hvarom stadgas i 31:sta punkten.

15:o. Arrendators nybyggnadsskyldighet skall, därest nybyggnad anses erforderlig, före egendomens utarrendering såväl i afseende på byggnadernas beskaffenhet som kostnaden därför noggrant bestämmas och i arrendekontraktet angifvas.

Varder af arrendator med domänstyrelsens begifvande och efter plan, som af densamma blifvit godkänd, byggnad uppförd, som ej innefattas under den arrendatorn enligt arrendekontraktet ålagda byggnadsskyldigheten, äge domänstyrelsen medgifva, att öfverbyggnaden må arrendatorn godtgöras genom eftergift i närmaste årens arrende eller vid egendomens afträdande af den nye arrendatorn; dock bör vid bestämmande af sådan godtgörelse tagas i beräkning den nytta, som genom den nya byggnaden kan arrendatorn under återstående arrendetiden tillskyndas.

I det kontrakt, som afslutas med den nye arrendatorn, skall, där ej särskilda förhållanden föranleda undantag, intagas uttrycklig bestämmelse om skyldighet för honom att gälda den ersättning, hvarom nyss är sagdt.

Tarfvas vid jordbruksegendom, som förut ej varit för statsverkets räkning utarrenderad, större nybyggnad, än som skäligen kan åläggas arrendatorn för första arrendeperioden, åligge domänstyrelsen att om förhållandet göra anmälan hos Kungl. Maj:t, som i ämnet förordnar efter ty lämpligt pröfvas.

Om på grund av särskilda förhållanden hemman eller lägenhet anses lämpligen kunna utan åbyggnad utarrenderas, må arrendator från all byggnadsskyldighet befrias.

16:o. Arrendator skall tillförbindas att, företrädesvis i brandstodsförening för länet eller i orten, där sådan finnes, för kronans räkning ombesörja och utan afdrag å arrendet bekosta åbyggnadernas brandförsäkring till deras fulla, i behörig ordning uppskattade värde med rätt för Kungl. Maj:ts befallningshafvande att, där anledning därtill förekommer, meddela föreskrift såväl om det belopp, hvarför försäkring bör sökas, som om den anstalt, där försäkringen må äga rum; börande till ledning för den Kungl. Maj:ts befallningshafvande i berörda hänseende åliggande pröfning, vid de å kronans egendomar förekommande besiktningar yttrande afgifvas om åbyggnadernas brandförsäkringsvärde.

17:o. Inträffar brandskada, skall arrendator vara skyldig att skadan bota till den omfattning, domänstyrelsen bestämmer, och med den brandskadeersättning, som erhålles. Kronan skall äga uppbära brandskadeersättningen, hvilken, sedan plan för byggnaden blifvit fastställd, af kronan tillhandahålles arrendatorn i den mån för byggnaden erfordras; skolande, därest kostnaden för byggnaden öfverstiger den kronan tillerkända ersättningen, det öfverskjutande beloppet arrendatorn godtgöras genom eftergift å närmaste årens arrende eller vid egendomens afträdande af den nye arrendatorn.

Varder annorledes byggnad förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras, skall det ock åligga arrendatorn att, sedan plan för byggnaden blifvit fastställd, verkställa densamma mot godtgörelse för kostnaden, på sätt nyss är sagdt om kostnad, som öfverskjuter brandskadeersättningens belopp.

Förbehåll om hvad sålunda skall gälla, skola intagas i kontrakten.

18:o. Arrendator skall tillförbindas uppföra och underhålla all den stängsel, som i det arrenderade områdets gräns mot annan egendom efter lag bör finnas, samt att jämväl inom det arrenderade området uppehålla den hägnad, som vid syn eller besiktning finnes nödig omkring ängs- eller betesmark, som av ålder varit inhägnad.

19:o. Egendomens åker och äng skall arrendator åläggas att enligt de närmare föreskrifter, som genom arrendekontraktet meddelas, i alla avseenden väl häfda och i god växtkraft hålla.

20:o. Från det i lag stadgade förbud att under arrendetiden från egendomen bortföra stråfoder må domänstyrelsen äga medgifva undantag under de villkor, som af densamma föreskrifvas.

Bortförande af gödsel må ej medgifvas.

21:o. Nyodling må tillåtas endast på de områden och under de villkor, som i arrendekontraktet eller sedermera på arrendatorns framställning av vederbörande förvaltningsmyndighet bestämmas.

Arrendekontraktet skall innehålla uttrycklig bestämmelse därom, att, om arrendator vill för det arrenderade området eller viss del däraf i väsentlig mån förändra sättet för jordens torrläggning, eller önskar anlägga ängsvattning, sådant endast må ske efter af sakkunnig person uppgjord plan, som af domänstyrelsen godkännes. För dylikt företag liksom för större odlings- eller täckdikningsarbeten, hvaraf egendomen tillskyndas synnerlig fördel, men arrendator under sin arrendetid ej kan tillgodogöra

sig en kostnaden motsvarande inkomst, må efter domänstyrelsens pröfning godtgörelse arrendator tilläggas genom skälig minskning i ett eller flera års arrendeafgift.

På samma sätt skall den ersättning för tegelrör, som äfven eljest enligt lag må tillkomma arrendatorn, godtgöras honom; och skall uttrycklig bestämmelse intagas i arrendekontraktet om arrendatorns skyldighet att mottaga godtgörelse i denna ordning.

22:o. Arrendator skall tillförbindas att ej utan domänstyrelsens medgifvande borttaga å egendomen befintliga torp eller anlägga nya samt att ej heller utan domänstyrelsens medgifvande pålägga egendomens torpare afgäld eller besvär utöfver hvad som vid egendomens uppskattning blifvit af uppskattningsnämnden bestämdt.

23:o. Arrendator skall åläggas att, därest icke med tillträdaren annorlunda öfverenskommes, året före egendomens afträdande å denna verkställa trädesbruk samt höstplöjning, gräs-, frö- och höstsädessådd i enlighet med tillämpad växtföljd eller särskilda i kontraktet härutinnan meddelade bestämmelser, och skall ny arrendator tillförbindas att för dylika arbeten samt för utsädet lämna företrädaren ersättning, hvilken, i händelse af tvist, bestämmes i den ordning, som stadgas i 2 kap. 8 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom.

Arrendator skall ock åläggas att vid egendomens afträdande utan ersättning tillhandahålla tillträdaren stråfoder till visst belopp, som skall i arrendekontraktet bestämmas. I öfrigt skall hvad i gällande lag är stadgadt om stråfoder, som vid afträdet finnes kvar, äga tillämpning med allenast den förändring, att den kronan såsom jordägare tillkommande lösningsrätt utövas af tillträdaren.

24:o. Arrendator må berättigas att, där han på grund af lagligen tillkommet beslut fått under sin arrendetid vidkännas betydligare kostnad för byggnad af kyrka, prästgård eller andra allmänna hus, uppförande av större broar eller anläggning af ny väg, järnväg eller kanal, härför åtnjuta godtgörelse i enlighet med bestämmelserna i nådiga kungörelsen den 16 januari 1863.

25:o. I kontrakt, hvarigenom egendom upplåtes på arrende under längre tid än 20 år, skall, där ej undantag finnes böra göras för särskildt fall, intagas förbehåll därom, att överlåtelse af arrende ej må ske annorledes än med domänstyrelsens medgivande.

I öfrigt skall angående rätt till öfverlåtelse af arrende, utöfver hvad allmän lag stadgar, gälla, att såväl stärbhusdelägare efter afliden arrendator, hvilka icke begagnat sig af dem tillkommande hembudsrätt, som arrendators konkursborgenärer, där ej uppsägning skett, skola vara berättigade att för den del af arrendetiden, som eljest skolat återstå, öfverlåta arrende på viss person, som af domänstyrelsen godkännes, under villkor i båda dessa fall, att anmälan därom göres, i förstnämnda fall inom en månad efter hembudstidens utgång och i sistnämnda fall senast å sextionde dagen från inställelsedagen i konkursen, samt att, där arrendator försatts i konkurs och borgenärerna uppsagt aftalet, arrendatorns löftesmän, såvidt de på grund af sin borgen nödgats något utbetala, skola vara berättigade att, därest de därom göra anmälan sist å trettionde dagen efter den, då borgenärernas uppsägelse skedde, öfvertaga arrendet och, på sätt här ofvan är sagdt om konkursborgenärer, förfoga öfver detsamma.

Vilja arrendators stärbhusdelägare, konkursborgenärer eller löftesmän för gemensam räkning öfvertaga arrendet, skola de vara pliktiga att inom viss af Kungl. Maj:ts befallningshavande förelagd tid anmäla lämplig person till handhafvande för deras räkning af egendomens skötsel. Gitta de ej det, varde, där fråga är om stärbhus-

delägare och konkursborgenärer, arrendet uppsagdt, och må, beträffande löftesmän, arrendet ej å dem öfverlåtas.

Förbehåll om uppsägningsrätt i detta fall mot stärbhusdelägare skall intagas i kontraktet.

26:o. Såsom säkerhet för fullgörande af arrendevillkoren bör för en tid af minst fem år, därest arrende så länge skall fortfara, och högst åtta år vara ställd borgen af minst två personer, de där borga en för bägge och bägge för en såsom för egen skuld, och hvilkas vederhäftighet är af Kungl. Maj:ts befallningshavande eller af domaren styrkt. Ansvarighet på grund af dylik borgen må dock icke utsträckas utöver den tid, för hvilken borgen blifvit ingången.

Arrendator, som sådant föredrager, må antingen, jämte ställande af borgen för arrendevillkoren i öfrigt, såsom säkerhet för arrendeafgiftens erläggande aflämna af staten, allmänna hypoteksbanken, rikets hypoteksföreningar eller af kommuner med Kungl. Maj:ts tillstånd utgifna obligationer, eller andra af vederbörande godkända säkerhetshandlingar, motsvarande två års arrendeafgift, eller ock, i stället för borgen för uppfyllande af arrendevillkoren i deras helhet, nedsätta dylika obligationer eller säkerhetshandlingar till belopp, uppgående till tre års arrendeafgift.

I afseende å obligationernas uppskattning gälle enahanda bestämmelser, som i fråga om obligationer vid uppbördsborgen äro meddelade.

Minst ett år före utgången af den tid, för hvilken borgen blifvit ställd, skall ny borgen aflämnas, så beskaffad som ofvan sägs. Angående arrendatorns skyldighet i sistnämnda hänseende skall uttrycklig bestämmelse intagas i kontraktet med stadgande såsom äfventyr för underlåtenhet att fullgöra densamma, att domänstyrelsen skall vara berättigad att uppsäga aftalet samt kronan äga bekomma ersättning för skada.

27:o. I alla de fall, då anbud göres på arrende af kronoegendom eller medgifvande begäres till arrendes öfverlåtande eller öfvertagande enligt 7:de eller 24:de punkten, bör, såvida afseende däråt skall fästas, aflämnas säkerhet, så beskaffad, som i nästföregående punkt är stadgadt.

28:o. Till utrönande, huru utarrenderad egendom sköts och arrendevillkoren af arrendator fullgöras, skall egendomen hvart femte år eller oftare besiktigas af domänintendent eller den, som Kungl. Maj:ts befallningshafvande i hans ställe förordnar.

Afser besiktningen utrönande, huru nybyggnad blifvit utförd, eller finnes anledning misstänka, att arrendatorn brustit i egendomens häfdande eller eljest icke behörigen fullgjort honom enligt kontraktet åliggande skyldigheter, såvidt de afse egendomens skötsel, äge Kungl. Maj:ts befallningshafvande förordna, att besiktningsförrättaren skall biträdas af i förra fallet någon i byggnadskonst kunnig person och i det senare två i jordbruk erfarna personer, hvilka af Kungl. Maj:ts befallningshafvande utses bland dem, som enligt lag äro behöriga att förrätta af- och tillträdessyner.

29:o. Beträffande af- och tillträdessyner skola i arrendekontrakten intagas sådana förbehåll, att samma syn i regel kommer att gälla såsom afträdessyn för afträdande arrendatorn och tillträdessyn för den tillträdande, hvarjämte bör stadgas, att kostnader för dylika syner skola gäldas utaf af- och tillträdare till hälften hvardera.

Kungl. Maj:ts befallningshafvande tillkommer att i fråga om utseende af synemän iakttaga kronans rätt.

30:o. Vid syner bör domänintendent eller den, som därtill i hans ställe af Kungl. Maj:ts befallningshafvande utses, vara såsom kronans ombud närvarande, och jämväl skogstjänsteman vara tillstädes, där Kungl. Maj:ts befallningshafvande finner anledning därom förordna.

31:o. Det ersättningsbelopp för brister i byggnad och hägnad m. m., som tillkommer tillträdaren efter afdrag af värdet å de för hans räkning af företrädaren fullgjorda prestationer, tillhandahålles honom af Kungl. Maj:ts befallningshafvande, som hos den betalningsskyldige genast låter uttaga beloppet.

32:o. Angående afskiljande vid arrendeupplåtelser af områden, lämpliga att upplåtas till egnahemslägenheter, samt dylika områdens förvaltning är särskildt stadgadt.

Denna kungörelse träder i kraft genast efter utfärdandet, men skall icke äga tillämpning å arrendeförhållande, som uppkommit genom kontrakt, hvilket afslutats före dess utfärdande; dock att hvad i 10:de punkten stadgas angående tid och sätt för arrendes erläggande skall gälla jämväl i fråga om äldre arrendeförhållanden.

Det alla, som vederbör, hafva sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera visso hava Vi detta med egen hand underskrivit och med Vårt kungl. sigill bekräfta låtit. Stockholms slott den 4 juni 1908.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Carl Hederstierna.

Bilaga II.

P. M.

att jämte annat iakttaga vid arrende- och saluvärdering å utarrenderad kronoegendom.

1. Uppskattningsmännen böra avgiva förslag rörande disposition av egendomen i dess helhet, beträffande egendomens skog med ledning av vederbörande jägmästares yttrande.

2. Vid förslag om nybyggnad bör den beräknade kostnadssumman för varje byggnad angivas i uppskattningsinstrumentet. Kostnadsförslaget bör uppställas så, att slutsumman slutar å kronor (ej öre). Uttryckligen bör angivas i kostnadsförslag eller uppskattningsinstrument, om kostnaden beräknats under förutsättning att erforderligt nytt virke till nybyggnaden erhålles från egendomens skog.

Tiden för byggnadsarbetets fullbordande bör angivas i uppskattningsinstrumentet likaså platsen för ny byggnad, som föreslås.

3. Avgives förslag till kronans övertagande av arrendator eller annan tillhörig byggnad bör denna noga beskrivas i uppskattningsinstrumentet; är det fråga om bostadshus bör inredningen åskådliggöras genom ritning.

4. Anteckning bör göras i uppskattningsinstrumentet om den för utlöpande arrendeperioden anslagna summan för ny- eller ombyggnad blivit redovisad genom byggnad eller ej och i senare fallet i vilken mån.

5. Vad arrendevärdets sättande angår, skall iakttagas

att torps arrendevärde beräknas att utgå i penningar och uppskattas med hänsyn till förekommande olika ägoslag, som böra angivas, samt att, därest avgälden anses lämpligen böra utgöras i dagsverken, dagsverkes värde bör beräknas efter i orten gällande pris, varjämte antalet dagsverken böra angivas ävensom huru många dagsverken må högst uttagas i veckan samt att vid torpavgälds föreslående hänsyn tages därtill, huruvida och i vilken mån skyldighet att underhålla hus och hägnad vid torpet skall åligga torparen. (Sådan skyldighets påläggande torparen innebär dock ej upphävande eller inskränkning i arrendatorns ansvarighet för underhållet i förhållande till kronan),

att den jord, som skall brukas till huvudgården, värderas utan hänsyns tagande till dess förmåner av virkesutsyning och betesrätt, och

att arrendatorn tillkommande förmåner av husbehovsvirke och bete på utmarken värderas särskilt för sig och torps enahanda förmåner särskilt för sig.

6. Förslag bör avgivas rörande ägornas hävd, brukningssätt och den växtföljd, som bör få tillämpas (se 5 § i arrendekontrakten).

Bilaga III.

Till

Konungens Befallningshafvande i Rikets län, med undantag av Westra Norrlands.

Då Kungl. Domänstyrelsen genom nådigt Bref den 13 Juli 1887, hvaraf styrkt afskrift med Kungl. Styrelsens skrifvelse den 22 Augusti samma år till Eder öfversändts, blifvit anbefalld att till ledning för vederbörande uppskattningsmän meddela lämpliga anvisningar, i syfte att rätt till option af arrende må komma att grundas icke på en blott försvarlig häfd, utan på en verkligt god skötsel af den arrenderade egendomen, har Kungl. Styrelsen härmed velat föreskrifva, att i de arrendeförslag, som enligt 6 punkten af nådiga kungörelsen den 10 November 1882 skola för egendomars förnyade utarrendering uppgöras, skall intagas yttrande.

1:o) om och i sådant fall hvilka grundförbättringar blifvit af arrendatorn under hans besittningstid å egendomen, som utgör föremål för förrättningen, verkställda såsom genom odling, stenbrytning, väganläggning, täckdikning eller annat kostsamt dikningsföretag m. m., äfvensom huruvida arrendatorn anlagt eller utvidgat trädgård, verkställt plantering af träd eller dylikt;

2:o) om och i sådant fall hvilka nybyggnader eller större reparationer, som af arrendatorn verkställts å egendomens insynade åbyggnader;

3:o) i hvad skick dessa byggnader äfvensom hägnaderna vid tillfället befinnas;

4:o) huru åkerjorden finnes häfdad;

5:o) huru öfriga egor blifvit vårdade med särskilt yttrande, huruvida gifna föreskrifter angående skogens skötsel blifvit iakttagna; samt

hvad beträffar för kronans räkning utarrenderat fiske, huruvida åtgärder för fiskets vidmakthållande och förbättrande under arrendeperioden af arrendatorn vidtagits, börande uppskattningsmännen på grund af hvad de i nu omförmälda hänseenden och i öfrigt iakttagit afgifva bestämt förklarande, huruvida arrendatorn egendomen väl skött eller icke; och får Kungl. Styrelsen anhålla, att I behagaden om detta Kungl. Styrelsens beslut förständiga vederbörande uppskattningsmän.

Stockholm den 18 Maj 1888.

Evers.

Ridderstolpe.

N:o 0645 år 1888. Angående vissa åtgärder i afseende på förvaltningen af kronans domäner.

Bilaga IV.

Till

t. f. Domänintendenten i län.

Sedan Riksdagen, som i skrifvelse den 14 nästlidne Maj, hvaraf ett tryckt exemplar här bifogas, hos Kungl. Maj:t anmält, att Riksdagen medgifvit, att under åren 1905—1909 finge af Kungl. Maj:t disponeras högst 10 miljoner kronor att såsom statslån tilldelas de hushållningssällskap samt under vissa villkor sådana för ändamålet särskilt bildade aktiebolag och föreningar, hvilka ville genom utlämnande af egnahemslån bereda mindre bemedlade arbetare tillfälle att å landsbygden förvärfva egna hem, sålunda i afsevärd mån underlättat anskaffande af de för dylika förvärf erforderliga penningemedel, har Kungl. Domänstyrelsen velat fästa Eder uppmärksamhet å angelägenheten, att denna af staten i penningemedel lämnade medverkan till egnahemsrörelsens förkofran och ändamålsenliga utveckling åtföljes af ett sorgfälligt tillvaratagande af alla de tillfällen, då jämlikt nådiga skrifvelsen till Kungl. Styrelsen angående bestämmelser att tjäna till efterrättelse i fråga om lägenheters upplåtande från kronans jordbruksdomäner den 25 September 1896 upplåtelse af egnahemslägenheter må kunna äga rum; Och får af sådan anledning och under erinran att enligt punkt I af nämnda nådiga skrifvelse vid arrende- eller saluvärdering å utarrenderad kronoegendom uppskattningsmännen skola taga under omprövning, huruvida särskilda omständigheter för styckning af egendomen i dess helhet eller delvis till mindre lägenheter förefinnes, Kungl. Styrelsen framhålla, att på grund af nämnda föreskrift skäl för styckning bör anses föreligga bland annat i fall, då egendomen till följd af sitt läge särskilt lämpar sig för anordnande af egnahemslägenheter eller då egendomen saknar åbyggnader eller då åbyggnaderna äro i mindre gott skick och kostnaden för deras iståndsättande icke synes stå i skäligt förhållande till värdet af egendomen i dess helhet.

Stockholm den 22 Juni 1904.

Ang. befordrande af egnahemsrörelsen.

Bilaga V.

Kungl. Domänstyrelsens cirkulär angående värdering av skogstillgång vid utarrenderad statsegendom, vars försäljning blivit ifrågasatt. Given den 21 december 1905.

Vid värdering av skogen å sådan egendom uppräknas i allmänhet timmerträd och timmerämnen i skilda grovleksklasser efter diameter vid brösthöjd, och upptages annat avsättningsbart virke av andra slag såsom pappersmasseved, pitprops, ved m. m. i kbm., allt med angivande av värdet å rot, så att av uppskattningsinstrumentet vinnes fullständig utredning om, på vad sätt ståndskogens totalvärde erhållits.

Markvärdet bestämmes efter bördighetsgrad, och beräknas sådant jämväl å de mossar och kärr, vilka genom avdikning kunna göras produktiva.

Skogens realisationsvärde efter gällande pris skall vid uppskattningen i allmänhet vara bestämmande, dock bör, därest uppskattningsmännen vid förrättningen — vilka hava att avgiva yttrande om egendomens värde i dess helhet — så önska, värdet å det årliga husbehovsvirket vid egendomen jämväl angivas. Stockholm som ovan.

Karl Fredenberg.

Bilaga VI.

Till Kungl. Maj:ts befallningshavande i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gottlands, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Västernorrlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Jämtlands och Västerbottens län.

För behörigt iakttagande vid behandling i orten av uppkomna frågor om avsöndring och försäljning av lägenheter från utarrenderade kronodomäner, får Kungl. domänstyrelsen härigenom meddela, att Kungl. Maj:t i nådigt brev den 25 nästlidne maj anbefallt Kungl. styrelsen att vid avlåtande av framställningar eller avgivande av utlåtanden i frågor om avsöndring av jord från kronoegendomar tillse att, såvitt ske kan, en översiktskarta, varav områdets belägenhet och storlek i förhållande till stamhemmanet samt betydelse för detsamma framgår, i varje särskilt fall bilägges framställningen eller utlåtandet. Stockholm den 22 juni 1906.

W. Roos. *Carleson.*

Carl Strömberg.

Om upprättande av översiktskartor i ärenden angående avsöndring av jord från kronoegendomar.

Bilaga VII.

Till Kungl. Maj:ts Befallningshavande i Stockholms län, Uppsala län, Södermanlands län, Östergötlands län, Jönköpings län, Kronobergs län, Kalmar län, Gottlands län, Blekinge län, Kristianstads län, Malmöhus län, Hallands län, Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län, Skaraborgs län, Värmlands län, Örebro län, Västmanlands län, Kopparbergs län, Gävleborgs län, Jämtlands län och Västerbottens län.

Sedan Kungl. domänstyrelsen för behörigt iakttagande vid behandling i orten av uppkommande frågor om avsöndring och försäljning av lägenheter från utarrenderade kronodomäner, meddelat, att Kungl. Maj:t i nådigt brev den 25 maj nämnda år anbefallt Kungl. styrelsen att vid avlåtande av framställningar eller avgivande av utlåtanden i frågor om avsöndring av jord från kronoegendom tillse att, såvitt ske kan, en översiktskarta, varav områdets belägenhet och storlek i förhållande till stamhemmanet samt betydelse för detsamma framgår, i varje särskilt fall bilägges framställningen eller utlåtandet, får Kungl. styrelsen av förekommen anledning härigenom erinra om vad sålunda föreskrivits. Stockholm den 13 augusti 1909.

J. Meves.

Carl Strömberg.

D:674 år 1909. Om upprättande av översiktskartor i ärenden angående avsöndring av jord från kronoegendomar.

Bilaga VIII.

Till Samtliga Kungl. Maj:ts Befallningshavande i riket.

Enär Kungl. domänstyrelsen har sig bekant, att Kungl. statskontoret låtit utgå föreskrift, det arrendeavgälderna för statsverkets utarrenderade jordbruksdomäner kvarnar, fisken med mera från och med år 1912 icke skola i landsböckerna uppdebiteras av skäl, att nämnda avgälder ej längre skola hos Kungl. statskontoret redovisas bland uppbördsmedlen, utan hos Kungl. domänstyrelsen såsom en inkomst för domänfonden, får Kungl. styrelsen härmed anhålla, det Ni behagade föranstalta därom, att uppdebitering av dylika avgälder för arrendeåret $^{14}/_{3}$ 1912—$^{14}/_{3}$ 1913 verkställdes för domänfondens räkning, och att resultatet av densamma, specifikt uppgivet för varje särskild arrendelott, och med angivande av de avkortningar, som för nämnda år äro bestämda i varje särskilt fall, meddelades Kungl. styrelsen om möjligt innan februari månads utgång. Stockholm den 20 januari 1913.

Karl Fredenberg.

Einar Hammarstrand.

494-24
40